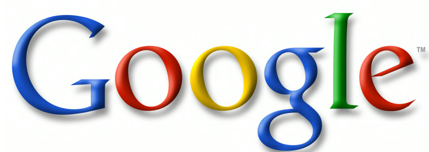
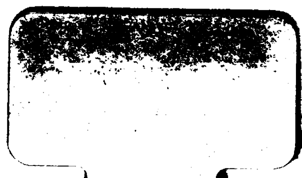

Historien

af

Danmark, Norge og Holsten

udi

tvende Udtog

til

den studerende Ungdoms

Bedste

ved

Peter Friderich Suhm.

Kiøbenhavn, 1776.

Med Autors Tilladelse trykt og sælges hos Bogtrykker

Lauritz Simmelkiær paa Adressecontoiret for 2 Mk.

Fortale.

Min Tanke med dette lidet Værk er, at det mindre Udtog først skal læres, og siden i de høiere Lectier det større, da og Tabellerne kunde bruges, mere som et Middel at styrke Hukommelsen ved, og for med et at kunne oversee alle Ting, saavelsom Synchronismerne i begge Rigers og Fyrstendømmers Historie, end som noget der skulde læres uden ad. — Dog er dette kun min egen Tanke, da de lærde og oplyste Mænd, til hvilke Skolerne ere overdragne, langt be-

dre vide at ramme Maade hermed end jeg, som aldrig har underviist nogen. For Resten er dette kun en Anledning for dem, som ville gaae videre i Kundskab om Fædernelandets Historie, en Videnskab, der er en af de behageligste og nyttigste, og som en god Borger og duelig Aembedsmand neppe kan undvære.

Første

Første og mindre

Udtog

af den

Danske, Norske og Holstenske Historie.

Aar.

Denne Historie kan beqvemmeligst inddeles i tre Tidsrum: Den Mørke, den Fabelagtige, og den Historiske.

Den Første gaaer fra de ældste Tider og til den sidste eller tredie Nordiske Othin, omtrent 70 Aar for Christi Fødsel.

Den Anden fra denne Othin og til Aar 800 efter Christi Fødsel, da Holsten og Danmark bleve ved Carl den Stores Krige med dem mere bekiendte.

Den Tredie gaaer fra Aar 800 og til nærværende Tid.

I det første Tidsrum ginge Cimbrer ud fra Jylland, og Teutoner fra Holsten, og bleve slagne i Italien af den Romerske Feltherre Mario. Alle Folk i de tre Nordiske Riger Danmark, Norge og Sverrig kaldtes i de ældste Tider Joter, siden Gother, og bleve endeligen delte i Danske, Norske, Svenske, Gother, Joter, Saxer.

I det andet Tidsrum kom den tredie, eller sidste Nordiske Othin ind fra Floden Tanais, og nedsatte sig i Sverrige, hvor han bygde et stort Tempel i Upsal. I Følge af den Lærdom om Siælevandringen udgav han sig for den gamle Gud Othin, og blev anseet for Krigens Gud, og for den øverste Guddom. Hans hele Lære gik ud paa at danne et Folk af Krigere, hvilket ogsaa lykkedes ham. De Fornemste i hans Følge, baade Mænd og Qvinder, bleve og regnede iblant Guder og Gudinder. Ved den Agt hans Guddom satte ham udi, udvirkede han, at hans Ven Niord blev Regent i Upsal, og fra ham stammede de Svenske Konger, Heimdal en anden af hans Venner Regent i Skaane over de egentlige Danske, Skiold hans Søn Regent over Gotherne i Sieland og paa de andre Øer, og Seming en anden af hans Sønner Regent over Indvaanerne i det Tronhiemske, eller det første og ældste Norge. Omtrent ved Tiden af Othins Ankomst ginge Langobarderne ud fra Jyllands nordligste Dele, og oprettede siden et navnkundigt Rige i Italien.

Nor,

Nor, en Jotisk Prinds fra Finland, gik til det Tronhiemske, eller rette og første Norge, undertvang der og paa flere Stæder i Nærheden mange Lande, og blev derved Aarsag til, at Navnet Norge blev udstrakt til alt det Land, som siden haver baaret det. 100. efter Christi Fødsel.

Rig, Regent i Skaane, uddrev Herulerne fra Halland, og var derpaa den første i Norden, som tiltog sig Kongenavn. Ved hans Sønneson Dan Mikillati tog det Danske Rige end meere til i Kræfter, thi han forenede Riget af Sieland dermed, ved at ægte den Sielandske Prindsesse Olufa; og siden efter fandt han Middel til ogsaa at bringe Jylland under sig, hvorpaa det hele Land fik Navn af Danmark efter de egentlige Danske i Skaane; dog blev en Broder af Olufa, Konge over Anglerne, som eiede det Slesvigske, og blev han siden kaldet den Saxiske Othin, eller Wodan, og dyrket som en Gud. Riget blev ei heller længe samlet, som Dan havde bragt sammen, men der vare i den Tid 4 Hoved-Riger: i Sieland, hvis Konger opholdte sig i Leire, i Skaane, i Jylland, og i Angeln, og i dem utallige smaae Konger, foruden de mange der sværmede om paa Havet, og nærede sig med Fribytterie. Anglerne giorde siden i Selskab med Saxer, der beboede Holsten, og Jyder et Tog til Brittannien, hvor de efter en Krig af over 200 Aar indtoge en stor Deel af Landet, som efter dem blev kaldet Engelland. Der antoge de den Christne Troe. Det gamle Angeln blev ved saadant Tog meget

150. 250. 449.

blottet for Indvaanere, hvilket gav de Danske Konger i Leire, Helge og hans Søn Hrolf Krake, Anledning til at bemestre sig det, hvorpaa det fik Navn af Sønder-Jylland. Norge var imidlertid deelt i end flere Stater end Danmark, hvilke stedse tumlede sig om med hinanden. Venderne trængde ind i Wager Land, hvilket blev saaledes kaldet efter det Vendiske Folk Wagiri. Det øvrige af Holsten beboedes af Saxer, som vare delte i adskillige smaae Folk.

500.

550.

Det tredie eller historiske Tidsrum kan igien beqvemmeligst inddeles i 7 mindre. Det 1ste fra 800 til 939, da den Danske Kong Gorm den Gamle døde, som var den sidste hedniske Konge i Danmark, og den første, som til Bestandighed bragte hele Danmark
933. under eet Hoved. Kort for hans Tid døde ogsaa Harald Harfager, den første Konge i Norge, som regierede
890. over det hele Rige. Han var af den Kongelige Svenske Ynglinge Æt, og egentligen Konge i Vestfold, og maatte undertvinge 31 Konger, førend han kunde blive Mester af gandske Norge. Mange vilde ikke staae under ham, og flygtede derfore over Havet, ved hvilken Leilighed Færøe og Island, hvor de stiftede en frie Stat, bleve beboede, saa og Hertugdommet
912. Normandie oprettet i Frankerige ved den tapre Rolf, efterat Danske og Norske havde under Navn af Normanner næsten i 100 Aar ilde medhandlet Frankerige og Engelland. Andre Norske vare forhen gangne til Irland, og havde der under Navn af

Ostman-

Ostmanner oprettet 3 Riger i Dublin, Limerick og Waterford; ligesom de Danske ogsaa reve Ost-Angeln og Northumberland i Engelland til sig, og oprettede Riger der. For at dæmpe disse hedniske Folks Grumhed og Streiferier, giorde den Franske Konge Keiser Ludvig den Fromme sig megen Umag at omvende de Danske ved den hellige Anscharius til den Christne Troe; fik og Harald Klack, een af deres Konger, døbt til Maynkz; 826.
men den Christne Troe kunde dog ingen ret Overhaand faae hos dem i dette Tidsrum. Bemeldte Anscharius blev af Paven og Keiseren beskikket til Erkebisp 834.
i Hamborg, hvorfra Sædet kort efter blev forflyttet til Bremen, og ham og Eftermænd Hovedopsigt over de Nordiske Kirker overdraget.

Andet Tidsrum fra 939 til 1042; da Harde Knud den sidste Danske Konge i Engelland døde, hvis Fader Knud den Store, den mægtigste af alle Danske Konger, og som først fuldkommen havde indført Christendommen i Danmark, var kort forhendød, 1036.
ligesom ogsaa Oluf den Hellige, Konge i Norge, 1030.
som først fuldkommen indførte Christendommen i bemeldte Rige. I dette Tidsrum steg den Danske Magt paa den høieste Spidse. Kong Harald Blaatand førte adskillige lykkelige Krige med Norge, men kunde dog ikke undertvinge det. I Venden eller Pommern anlagde han den berømte Colonie Jomsborg, og endeligen antog han den Christne Lære, hvilken fra den Tid begyndte at blive den herskende.

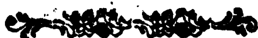

Svend Tveskieg hans Søn bragte endeel af Norge
1014. under sig, og havde erobret Engelland, dersom Døden ei havde overrumplet ham. Den Norske Konge
1000. Oluf Tryggesøn anlagde Byen Tronhiem, som siden var Kongernes og Erkebispernes Sade; paa samme Tid antog Island ved hans Omsorg den Christne Troe, og noget forhen funde Islænderne Grønland og Vinland, hvilket sidste var en Del af Nord-Amerika. Islænderne førte med sig mange mundtlige Efterretninger, Slægtregistere og Viser, henhørende til gandske Nordens Historie. Knud den Store, en
1016. Søn af Svend, fuldendte Engellands Erobring,
1030. indtog Norge, og ihielslog dets Konge Oluf den Hellige, var den første som holdte en egentlig staaende Krigshær, gav den en Lov, og oprettede de første Klostere hos os. Hans Søn Hardeknud havde først Danmark alene, men fik siden Engelland efter sin Broders Haraldi Død. Norge fik derimod sin egen Konge i Magno St. Olavi Søn.

Tredie Tidsrum fra 1042 til 1252, da Slesvig fik sin egen bestandige Hertug. I denne Tid gik det op og ned med begge Riger, snart vare de mægtige, snart svage, og led Danmark de jævnligste Forandringer. Efter Hardeknuds Død maatte det
1042. antage den Norske Kong Magnum, fik vel sin egen
1047. Konge igien udi Svend Estrithsøn, som baade var en god og en lærd Herre, men førte en langvarig og ulykkelig Krig med den Norske Kong Harald Haard-

raade,

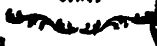
rade, en Broder af Oluf den Hellige. Vel omkom denne stridbare Herre i Engelland, men hans Søns 1066.
Oluf Kyrres Regimente var dog baade lykkeligt og 1093.
fredeligt, hvorfore Norge giorde under Olufs Søn, 1103.
Magno Barfoed, og dennes tre Sønner megen Op- 1130.
sigt, tiltog i Rigdom og Vælde, og strakte sine Erobringer til de Skotske Øer og de Irske Kyster. Siden forfaldt det vel i en indbyrdes ynkelig Krig, som varede i 110 Aar, da enhver Konge-Søn vilde være Konge, men desuagtet beholdt det dog sine udenlandske Erobringer, prydede Landet med anseelige Bygninger, fik sin egen Erkebisp i Tronhiem, og i 1152.
Sverre en af de største Konger, som nogensinde haver 1202.
siddet paa Thronen, og tilsidst dæmpede Hagen Ha- 1240.
gensen alle Uroligheder, og førte et lykkeligt Regimente. I Danmark derimod regierede Kong Svends fem Sønner vel efter hinanden, men alle slet og ulykkeligen, undtagen Eric Eiegod, som erhvervede Danmark sin egen Erkebisp i Lund; derefter blev 1104.
Tilstanden endda værre, thi imedens adskillige Konge-Sønner figtede sammen om Riget, giorde de Vendiske Søerøvere ikke aleene Havet usikkert, men ingen turde endog af Frygt for dem beboe Søekysterne, uden han var i en Fæstning. Endeligen giorde Valdemar 1157.
den Store Ende paa disse Uroligheder; han og hans 1182.
Søn Kong Knud den 6te udrettede store Ting, for- 1202.
nemmeligen ved deres berømte Minister Erkebisp Absalon. Søerøverne bleve dæmpede, Rygen, deres 1168.

Sæde, erobret, de Pommerske og Meklenborgske Kyster ødelagde, Dancvirke befæstet, mange Fæstninger anlagde, nye og gode Love givne, Floder bygde, Krigshæren sat i Stand, Videnskaber forfremmede. Derimod, efterdi alle de, som da sadde ved Roret, vare enten Adelige eller Geistlige, saa var det naturligt, at disse store Embedsmænds Magt tog til, hvorved Statens Velstand forringedes, og Agerdyrkningen og andre Nærings Grene igien aftoge, hvilket blev ved at gaae frem under de følgende Konger. Valdemar den 2den, Valdemari den 1stes Søn, bragte Danmarks Magt paa den høieste Spidse ved Nordalbingiens eller Holstens, Undertvingelse, ja den hele Syd kyst af Østersøen, lige til Estlands Slutning; men et
1223. listigt Overfald af Greven i Schwerin endte al denne
1226. Lykke; Kongen kom i et 3 Aars Fængsel; de fleste undertvungne Lande fulde fra, Rygen og Estland bleve aleene tilbage. Da viste Valdemar sig stor, nu han ikke mere kunde giøre sig berømmelig ved Krigsbedrifter, henvendte han sin Omsorg til Fredskonster, og udgav den Jydske Lov, en af de ypperligste Middelalderen i noget Land har frembragt; men henrevet af sin Tids Fordomme delte han Riget
1241. imellem sine Sønner, Eric blev Konge, Abel Hertug i Slesvig, og de andre finge og deres Del. Deraf opstode idelige ulykkelige Krige, Svaghed, Mistillid i det kongelige Hus, og Slesvig blev endelig rent skildt fra Riget, ved at faae Abels Søn Valdemar

til

Omstændigheder kunde aldrig være Venskab imellem ham og Kongen, hvorfore han ogsaa flyede til Sverrig, hvilket Rige han ophidsede imod sit Fæderneland, og siden da det kom til Krig, stod det bi baade med Raad og Daad. Da den Svenske Konge Carl Gustav havde indladt sig i en vidtløftig Krig med Polen, tænkte Friderich og det Danske Rigsraad, at det var Tid at igien tage de forlorne Lande, og begyndte derfore Krigen. Men Carl forlod Polen, oversaldt Danmark, og indtog næsten det gandske Rige, særdeles efterat han var gaaet over Isen fra Jylland igiennem Fyen, Lolland og Falster, til Siælland. En meget ufordeelagtig Fred blev da sluttet til Roskild, som 1658.
dog Carl strax efter brød, da ham syntes Leiligheden at være beqvæm at indtage det gandske Rige. Til den Ende beleirede han Kiøbenhavn, og indtog Cronborg. Men da ilede mange Folk de Danske til Hielp. Hollænderne sloge med deres Flode den Svenske i Sundet, hvorpaa Carl, efterat han havde forgiæves løbet Storm til Kiøbenhavn, maatte ophæve Beleiringen; Polakker, 1659.
Keiserlige, Brandenborgere foreenede sig med de Danske, og sloge den Svenske Landmagt gandske ved Nyborg. I saadan Tilstand døde Carl; de Danske vilde vel have betient sig heraf, men Hollænderne nødde dem til at indgaae Fred til Kiøbenhavn, næsten paa samme Vilkaar, som den i Roskild, thi de saae 1660.
ikke gierne, at een Herre besad Landene paa begge Sider af Sundet. Danmark mistede Skaane, Halland,

Bleking, Bahuslehn, de Svenske finge Toldfrihed i Sundet; Hertug Christian Albrecht, thi hans Fader
1659. Friderich var imedens død, blev erklæret souverain for Slesvig, og fik Amtet Svabsted og Domstigtet i Slesvig. Nu havde vel Landet Fred, men var saa ødelagt, at den tredie Deel deraf laae udyrket; det befandt sig uden Flode og Krigshær, og stak i en bondeløs Giæld. Forbittrelsen imellem Adel, Geistlig og Borger var steget paa det høieste; den sidste beskyldte den første for, at have ved sin slette Opførsel været mest Aarsag i Krigens ulykkelige Udfald; alle våre de eenige i at beundre og ophøie Kongen, som den der ved sin Klogskab og Tapperhed havde reddet Kiøbenhavn; denne Byes Borgere våre modige af den Ære, de ved deres Tapperhed havde indlagt sig; deres og Geistlighedens Hierter hang ved Kongen. Alle disse Omstændigheder vidste den kloge Friderich at betiene sig af, og uden Blods Udgydelse at formaae alle Stænder til, at giøre Haandfæstningen til intet, at overdrage Riget til ham og Afkom arveligen, saavel paa Mands- som Qvinde-Linie, og endeligen at give ham aleene den høieste og Eenevolds-
1660. Magt paa Rigsdagen i Kiøbenhavn.

Syvende Tidsrum fra 1660 til nu. Friderich den Tredie benyttede sig vel af den erlangte Magt, betalte paa Statens Giæld, satte Krigshæren og Floden i Stand, gav Kongeloven, hvorved Maaden og Ordenen af Arvefølgen til Rigerne fastsættes, og tilli-

det i senere Tider af Steen. I Leire stod ogsaa et stort Tempel, hvor hvert 9 Aar skede et meget hritideligt Offer; dog holdte vore Fædre desuden hvert Aar tre besynderlige store Offerfæster. De store Templer synes at have været indviet til alle Guder, thi ellers havde hver Gud ogsaa sit Tempel. Saaledes finder man i Norge Templer indviede til Thor, Balder, Freyr. Paa Helgeland, ved Udløbet af Elven, havde Fosete Templer. Fruentimmer vare ogsaa Præstinder. Vankundighed giorde, at man troede meget paa Hexerie, og som Fruentimret blev anseet for at have noget helligt og guddommeligt hos sig, saa tillagde man det ogsaa den største Erfarenhed i Hexekonsten.

III. Videnskaber.

Foruden forhen omtalte lagde man sig ogsaa noget efter Lægekonsten, som dog fornemmeligen havde ikkun at bestille med at læge Saar, hvortil Fruentimmer i sær bleve brugte. At spaae af Fugleflugt og Skrig, Dyrs Indvolde var vore Fædres Naturkyndighed, rettere Overtroe.

IV. Krigsmagt.

Kongerne havde deres egne Hird- eller Hofmænd, ogsaa kaldte Berserker og Kiæmper, hvilke bør ansees som staaende Tropper, thi de fulgte stedse deres Herrer i Krig, som derimod gave dem Kost,

Skiolde, Spyd, Sværd, og andre Vaaben, ja undertiden vel ogsaa Guld og Sølv, og Penge, som de røvede i Krig. Deres Antal gik siælden over 100. Sværde, Knive og andre Vaaben vare i Førstningen af Stene, siden af Kobber, og endeligen af Jern, hvilket sidste Metal man haver fra de ældste Tider fundet her i Moradserne. Deres Krigshærs største Styrke bestod i tung bevæbnede, hvilke vare forsynede med Pantsere, Harnisker, Hielme, Skiolde, Sværde, Hellebarder, Spyde, Køller. De let bevæbnede brugte Pile og Bue. Ryttere vare siældne. De fleste Krigsskibe vare smaae, og uden Dæk, dog havde man ogsaa større, kaldet Drager, fordi de foran havde et Drage- eller Slangehoved, og ginge bag til spidse op, som en Hale. Paa saadan et kunde være 120 Mand. Gemeenligen bleve de roede frem, men man havde ogsaa Seil.

V. Agerdyrkning og andre Næringsveie.

I Norge laae da, som nu, hver Gaard for sig, men i Danmark og Holsten, eller da Saxen, vare allerede Bondebyer. Alle Folk udi disse Lande vare meget hengivne til Søen, og flakkede ideligen om paa den, som Fribyttere, plyndrende paa hinanden, saa og paa alle Landene ved Østersøen, og paa de Engelske, Skotske, Irske, Frisiske, Flamske, og undertiden Franske Kyster; dog dyrkede de derhos Jorden noget, og nærede sig desuden af Fædrift, Fiskerie og Jagt.

til Hertug, hvorpaa de følgende Hertuger vare i lang 1252.
Tid alle af Abels Stamme. Vel skulde de tage Slesvig til Lehn af de Danske Konger, og det derfor saavidt være en Del af Riget, men de hældede sig stedse til deres Naboer, de Holstenske Grever, besvogrede sig med dem, og i Selskab med dem og flere befrigede Riget ofte. Ved den Leilighed blev og det tydske Sprog indført i en stor Del af det Slesvigske, og Slesvigerne derved vante til at ansee sig selv ikke for Danske, men for Tydske; en Tanke, der stadfæstedes ved det de Danske Konger kaldte sig fra Christian den Førstes Tid ogsaa Hertuger i 1449.
Slesvig, ligesom det ikke var Sønder-Jylland, og som det havde været et Land, adskildt fra Danmark. Holsten havde imedens faaet Grever af det Schauenborgske Hus, hvilke beherskede det over 300 Aar, og tilligemed eiede Stormarn og Wager Land; Dithmarsken derimod taalte ingen Greve mere, men lod sig som et frit Folk regiere af 48 Oldermænd.

Fierde Tidsrum fra 1252 til 1397, da den Calmarske Forening blev giort imellem de tre Riger, Danmark, Norge og Sverrig, af hvilken de tvende første Rigers Samling endnu er en Frugt. I denne Tid tog Danmark mere og mere af, dels ved en Rad af svage og slette Konger, ved indbyrdes Uroligheder, opvakte ved Almuens Undertrykkelse, ved Kongernes Afmagt, ved Geistlighedens og Adelens alt for store Magt; dels og ved det Handelen kom

gandske i Hansestædernes Hænder, at Mynten rent
var fordærvet, at Agerdyrkningen tog af, og at
Folkemængden formindskedes ved alt dette, som og
ved den store Pest, kaldet den sorte Død. Da Chri-
1334. stopher den Anden døde, var Tilstanden derfore saale-
des, at Kongen besad intet uden et Stykke af Lolland,
Resten var i de Svenskes og Holstenskes Hænder,
samt i nogle Mægtiges Indføddes af Adel. Men
1375. hans Søn, den store Kong Valdemar den Fierde,
vidste ved Klogskab, ved List, ved Magt, ved Penge
at samle det hele Rige igien. Ved at gifte sin Dot-
ter Margrete med den Norske Kong Hagen, lagde
han og Grunden til Foreningen imellem Danmark og
Norge, thi hendes Søn Oluf blev først Konge i
Danmark, og siden i Norge, og hun derpaa efter
1387. hans Død regierende Dronning i begge Riger. I
Norge var Tilstanden ei stort bedre, undtagen at der
var ingen indbyrdes Krig, og at Adelens Magt
voxede ei der til saadan Høide. Suderøerne mistede
de Norske gandske, og de komme under Skoterne;
derimod erlangede de Island og Grønland. Holsten
blev, efter de Tiders Sædvane, delt iblant Grevernes
Sønner, hvoraf opkomme mange nye Linier, som dog
tilsidst bleve ikkun til to; den Femerske, som eiede
næsten det hele Land, og som efter Hertug Henric af
1385. Slesvig hans Død, der var den sidste af Abels Stam-
me, fik bemeldte Hertugdom til Lehn af Dronning
Margrete; og den Pinnebergske, som eiede Herska-

het

det Pinneberg i Stormarn, og desuden Arvehuset Schauenborg i Vestphalen, og først døde ud 1640.

Femte Tidsrum fra 1397 til 1536, da den evangeliske Lære, eller Lutheri Reformation blev indført i Danmark og Norge, efterat den kort forhen var indført i Hertugdømmene. Saa længe Margrete levede, holdt hun den store af sig opreiste Bygning med stor Kunst 1412.
ved Lige. Men Eric, Hertug af Pommern, hendes Eftermand, og Søsterdotter-Søn, rev den næsten ned ved sin slette Opførsel, hvorover først de Svenske fulde fra, og valgte sig Rigs-Forstandere, og siden opsagde det Danske Raad ham Huldskab og Troskab, 1439.
hvorpaa han levede nogle Aar paa Øen Gulland, og døde endeligen i Rygenvalde udi Pommern. De Danske valgte derpaa Christopher af Bayern, hans Søstersøn, til Konge, hvilken de Svenske endeligen 1441.
ogsaa samtykte, og tilsidst de Norske. Han giorde 1442.
Kiøbenhavn til Kongernes Residentse i Danmark.
Efter hans Død valgte de Svenske deres Rigs- 1448.
Marsk Carl Knudsen til Konge; de Danske derimod Christian, Greve af Oldenborg, hvilken de Norske ogsaa bifaldte efter nogen Vakling. Fra den Tid af var jævnlig Krig og Uenighed imellem Danmark og Sverrig, saavel i denne Christian den 1stes Tid, som i Kong Hans hans Søns, og i dennes Søn Christian den 2den; thi de Danske Konger formente efter den Calmarske Foreening at have Ret til Sverrig, og mange Svenske holdte med dem. De Sven-

ske

ske derimod paastode, at de Danske havde brudt den, og vidste deres Konge Carl Knudsen, og 3 Rigs-Forstandere af Sture Navn efter hinanden at hindre de Danske fra at blive ret Mestere af Sverrig, indtil den sidste Rigs-Forstander, Steen Sture den yngre, omkom i et Slag imod Christian den Anden, som vel derpaa blev Mester af Sverrig, men giorde sig strax derefter saa forhadt ved det bekiendte Stokholmske
1520. Blodbad, at Foreningen blev for bestandig ophævet, og at Gustav, en indfødt Svensk, satte sig paa Thronen der. Christian den Første havde den rare Lykke, efterat Adolph, den sidste Hertug i Slesvig, og
1459. Greve i Holsten var død, at blive valgt til Regent der af Stænderne, og at faae dette Valg, hvad Holsten angaaer, stadfæstet af Keiseren, som tilligemed giorde Holsten, Stormarn og Dithmarsken til Hertugdømmer, og tilkiendte Kongen Ret til det sidste, en Ret, som Ditmarskerne dog ikke vilde erkiende. Christian den Første stiftede og saa Universitætet i Kiøbenhavn, og en Ridder-Orden, hvoraf Elephant-Ordenen siden er udspiret; derimod pandtsatte han Orkenøer og Hitland til Kongen i Skotland, da han giftede sin Dotter bort til ham, og ikke formaaede
1481. at udstyre Brudegaven, og herved var han Aarsag i, at Norge mistede disse Lande indtil denne Dag. Kong Hanses Regimente var temmelig uroligt, han havde jævnlig Krig med Sverrig, en kort, men meget ulykkelig Krig med Ditmarsken, og megen Krig med

Lybek-

 Aar.

Lybekkerne, og de misfornøiede Norske. Med sin
Broder Hertug Friderich maatte han, efter de Tiders 1513.
Vis, dele Slesvig og Holsten. Christian den An=
den giorde sig ei aleene forhadt i Sverrig, men end=
og i Danmark, helst hos Adelen, hvorover Rigs=
raadet satte ham af, og udvalgte hans Farbroder
Hertug Friderich til Konge, som dog maatte med
Magt indtage Kiøbenhavn og Malmøe, hvorpaa det
øvrige af Danmark og hele Norge underkastede sig,
allerhelst Christian tog Flugten af Skræk, og da han 1532.
9 Aar derefter kom med en Krigshær til Norge, lod
han sig ved Ord besnære, at han skulde faae frit
Leide, om han vilde reise til sin Farbroder, men i det
Sted blev han sat fangen, og blev i 16 Aar holdt
meget haardt paa Sønderborg Slot, og i 10 Aar
maalig paa Kallundborg Slot, hvor han døde. Fri= 1559.
derich yndede den evangeliske Lære, indførte den i
Hertugdømmene, og gav den Rum og Frihed i Kon=
gerigerne. Hans uformodentlige Død bragte Riget 1533.
i største Elendighed, saasom ingen Thronfølger var
valgt. Lybekkerne, hvis Handel man havde begyndt
at indskrænke, betiente sig heraf, og søgte at sætte
Christian den Anden paa Thronen igien; Almuen,
som elskede ham, understøttede dette Anlæg, og
Skaane og Øerne fulde strax til ham. I saadan
Nød valgte den Jydske Adel Hertug Christian af
Slesvig og Holsten, Friderich den Førstes Søn,
saa og ved sin egen tapre og kloge Opførsel, og ved

sin

sin store Feldtherre Johan Rantzau, fik Overhaand, dog ikke uden efter megen Blods Udgydelse, og efterat
1536. have beleiret Kiøbenhavn i eet helt Aar; for den Hielp Adelen havde beviist ham, begavede han dem med større Friheder, end den nogensinde forhen havde havt.

Siette Tidsrum fra 1536 til 1660, da Eenevolds-Magten blev indført i begge Riger.

Christian den Tredie afskaffede, hvorvel med megen Lemfældighed, den Katholske Lære i begge
1536. Riger, undtagen at de Danske Bisper bleve paa een Dag fastsatte, og deres Gods mestendels lagt under Kronen. Lutheri Reformation blev derpaa allevegne indført, og Universitetet sat paa en bedre Fod. De nye Lutherske Bisper finge ikke Sæde i Rigsraadet; hvorved Kongen vel blev skildt ved den forhen befrygtelige geistlige Magt, men derimod tog Rigsraadets desmeere til. Da skede det og, at Norge mistede sit eget Rigsraad, og beholdt aleene en Statholder og en Kantsler. Hertugdømmene delte Christian den Tredie med sine Brødre, Hans, som opholdt sig paa Hadersleb Slot, og Adolph paa Gottorp Slot.

1559. Friderich den Anden undertvang Ditmersken, i Forening med Hertugerne, førte en 7 Aars blodig Krig med de Svenske Konger, Eric den 14de og
1570. Johan, og nødte den sidste ved Freden til Stettin til, at betale sig endeel Penge. Han var en god Huusholder,

holder, forfremmede Videnskaber, og byggde Kronborg Slot, samt begyndte paa Friderichsborg. Da Hertug Hans døde, arvede han og Brødre det halve 1580. af hans Land, og Hertug Adolph den anden halve Deel. Friderichs Broder, Johannes, blev Stamfader for de Sønderborgske Hertuger med deres Sidelinier. Hertug Adolph regierede got og længe, 1586. men hans Søn Friderich ikkun eet Aar, og derpaa 1587. dennes Broder Philippus.

Christian den Fierde, Friderich den Andens 1588. Søn, var ikkun 11 Aar, da hans Fader døde, hvorfore 4 Rigsraader forestode Regimentet udi Rigerne i hans Mindreaarighed, og Enkedronningen Sophie i Hertugdømmene. Han satte Floden i en god Stand, holdt den første staaende Krigshær siden Knud den Stores Tid, hvorvel den ikke var større end 5000 Mand, opførte mange Slotte og Bygninger, deriblant Friderichsborg og Rosenborg, anlagde mange Fæstninger, i sær Glykstad, forbedrede Handelen, fornemmeligen ved Stiftelse af det ostindiske Compagnie, og Anlæggelse af Fæstningen Dansborg i Tranqvebar, knyttede Forenings-Baandet imellem Danmark og Norge paa det stærkeste, ved ofte at besøge det sidste Rige, og at tage sig det nær an, slog ypperlig Mønt, ophialp Videnskaber, holdt de første stadige Gesandtere ved fremmede Hoffer, lagde første Grund til Postvæsenet, afskaffede i Forening med Hertugerne, og med Keiserens Minde, al videre

Deling

Deling i Hertugdømmene, og Stændernes Valretighed, og indførte derimod Førstefødsels-Retten, og gav endeligen ypperlige Love. Han førte tre Krige,
1611. en lykkelig med Sverrig, som ved Fredens Slutning maatte betale een Million Rixdaler, en ulykkelig med Keiseren, hvorved han nøddes til at indgaae ei
1629. mere at tage sig Protestanternes Sager an i Tydskland, og udi hvilken Holsten, Slesvig og Jylland blev meget medtaget, og endeligen en høist ulykkelig med Sverrig, hvorved han mistede for evig Jemte-
1645. land, Herdalen, og de Øer Gulland og Oesel, samt Halland for 30 Aar.

Med ham regierede i Hertugdømmene Philip-
1590. pus, derefter dennes Broder Johan Adolph, en lærd Herre, som anlagde Bibliotheket i Gottorp, og en-
1616. deligen dennes Søn Friderich, ogsaa en lærd Herre, som anlagde Kunst- og Naturalie-Kammeret i Gottorp, og gav alle Religioner frie Øvelse i den af ham anlagde nye Bye Friderichstad. Hertug Johan af
1622. Sønderborg stiftede ved sine 5 Sønner 5 nye Linier, af hvilke Augustenborg og Glyksborg endnu ere i Flor.

Friderich den Tredie, Christian den Fierdes Søn, maatte indgaae den allerhaardeste Haandfæstning af alle vore Konger, og erlangede endda neppe Kronen, som Uhlfelt tragtede efter, en Mand af ugemen Duelighed og Herskesyge, som var gift med Christian den Fierdes Dotter. Efter saadanne

Omstæn-

tilligemed at Kongerne skulle altid være af den Augsborgske Bekiendelse; anlagde Castellet i Kiøbenhavn, afskaffede Rigsraadet, og lod de gamle Rigs-Æmbeder efterhaanden indgaae; tilkiøbte sig Sønderborg, Norborg, og endeel af Ærøe, arvede Oldenborg og Delmenhorst efter den sidste Greve Anthon Gynthers 1667.
Død; stiftede det kongelige Bibliotheqve og Kunstkammeret; saa og Handelen til Guinea og Vestinderne, og endeligen indrettede alle Statens Collegier paa en Maade, som kunde passe sig med den nye Regiering.

Hertug Christian Albrecht anlagde Universitetet i Kiel. 1665.

Christian den Femte, Friderich den Tredies 1670.
Søn, førte i 4 Aar Krig med den Svenske Konge Carl den Ellevte med foranderlig Lykke til Lands, 1675-1679.
men med stor Lykke til Søes. Giorde sig berømmelig ved at give baade den Danske og Norske Lov, ved at befæste Kiøbenhavns Havn, pryde denne Bye, stifte Dannebrog-Orden, og fornye Elephant-Ordenen, opmaale gandske Danmark, og indføre en nye Matrikel, tilstæde mere Religions Frihed end forhen. Med Hertug Christian Albrecht, og efter hans Død 1694.
med hans Søn Friderich den Fierde havde han idelige Stridigheder.

Friderich den Fierde, Christian den Femtes 1699.
Søn, kom i Anledning af de Stridigheder, han havde arvet efter sin Fader, strax i Krig med Holsteen, men

1700. maatte til Travendahl afgiøre dem til Hertugens Fornøielse, saasom den Svenske Konge Carl den Tolvte giorde Landgang paa Sieland, og den Svenske, Engelske og Hollandske Flode lagde sig uden for Kiøbenhavn, og bombarderte den. Siden førte han
1709-1720. en 11 Aars Krig mod de Svenske, med foranderlig Lykke, og fik dog ved Freden den Del af det Slesvigske, som Hertugen forhen havde eiet, erlangede og, at de Svenske maatte igien betale Tolden i Sundet. Uanseet denne tunge Krig, en stor Pest, Vandflod i det Slesvigske, Kiøbenhavns Ildebrand, de tvende Slotte Friderichsberg og Fredensborg deres Bygning, en stor Krigshærs Holdelse, efterlod han sig dog 3 Millioner i sit Skatkammer, og Undersaatterne i god Stand, og vel tilfreds. Derimod blomstrede Videnskaber ikke meget under ham, og Floden forfaldt, helst i hans sidste Aar. De mange Skoler til Ungdommens Undervisning han anlagde paa sine egne Godser, og Missioner til at omvende Hedninger, som han stiftede i Ostindien, Finmarken og Grønland, samt Erhvervelsen af Grevskabet Rantzau giøre og hans Navn Ære.

Hertugen af Holsten Friderich den Fierde var en munter og dristig Herre, hvorover han ogsaa satte
1702. Livet til i Slaget ved Clissov udi Polen, da han fægtede for sin Svoger Kong Carl den Tolvte. Denne Hertug opbygde den forreste Fløi af Gottorp Slot meget smukt. Hans Søn Carl Friderich maatte,

fordi

fordi hans Farbroder Christian August, som var Administrator for Landet i hans Mindreaarighed, havde holdet med di Svenske, miste sin Andel i det Slesvigske Hertugdom.

Christian den Siette, Friderich den Fierdes Søn, levede sin hele Tid i Fred, endskiønt der undertiden tegnede til Krig; derved havde han Leilighed at ophielpe Videnskaber, Handel, Manufacturer, at opføre de prægtige Slotte Christiansborg og Hirschholm, at sætte Floden til Stand, og at udbrede en mere sædelig Levemaade, og mild Tænkemaade i Religionen end førhen. Hertug Carl Friderich døde, og hans Søn Carl Peter Ulrich kom i hans Sted. Hertug Adolph Friderich, Bisp i Lybek, en Søn af Christian August, Administrator, blev udvalgt til Thronfølger i Sverrig, og siden Konge der efter Friderich den Førstes Død. 1730. 1740. 1743. 1751.

Friderich den Femte, Christian den Siettes Søn, nød ogsaa Fred sin hele Regiering igiennem, endskiønt han nogle gange truedes med Krig, især af den Russiske Keiser Peter den Tredie, som efter sin Moster Keiserinde Elisabeths Død havde, da han forhen var Hertug i Holsten, under Navn af Carl Peter Ulrich, som og Storfyrst og Arving til Rusland, besteget den Russiske Throne; men denne Keisers uformodentlige Afsættelse og hastige Død holdt Freden ved Lige, hvorpaa hans Søn Paul blev Hertug i Holsten, og Storfyrst i Rusland. Imidlertid 1746. 1761. 1762.

satte de derover giorde Krigsanstalter og andre Aarsager Riget i en stor Giæld, saa at Kongen blev derved nød til at lægge en almindelig Kopskat paa sine Undersaatter. Den lange Fred anvendte han ellers ligesom sin Fader til at udbrede Videnskaber, Handel, Manufacturer, Konster, at pryde Kiøbenhavn med mange anseelige Bygninger. Desuden formerede han sine Lande med en Deel af Der Ærøe, og med Hertugdømmet Pløn, efter den sidst Hertug Friderich Carl

1761. hans Død.

1766. Christian den Syvende Friderich den Femtes Søn, vor nu allernaadigst regierende Konge, haver fornemmelig giort sin Regiering mærkværdig og lykkelig ved at tilbytte sig den Del af Holsten, som endnu tilhørte Hertugen, der tilligemed er Storfyrst i Rusland, og det ved at overlade ham derimod Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, som Hertugen igien afstod til Friderich August, Bisp i Lybek, en Søn af Administratoren Christian August. Ved denne Forening blev og Hertugdømmet Slesvig forsikret vor Konge, og alting paa begge Sider overdraget den 16 November 1773. Under ham er og skeet den mærkelige Tildragelse paa den 17 Januarii 1772, hvilken vi endnu alle have i frisk Minde. Statens indenlandske Giæld er bleven meget afbetalt, og Universitetet Kiel i Holsten særdeles forbedret.

Andet

A

ble [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] meget

Andet

Andet og største

Udtog

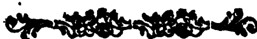
af den

Danske, Norske og Holstenske Historie.

Aar.

Disse Landes Historie kan beqvemeligst inddeles i trende Parter eller Tidsrum: Den Mørke, den Fabelagtige, og den Historiske.

Den Mørke gaaer fra de allerældste Tider, hvis Begyndelse ikke vides, indtil den tredie eller sidste Nordiske Othins Ankomst hid Nord, omtrent 70 Aar for Christi Fødsel. Dette Tidsrum kaldes billigen det Mørke, fordi intet uden rimelige Formodninger haves om det, naar dette eene sande undtages, at der fra de allerældste Tider af have boet tvendehaande Folk her i Norden: Egentlige Nordiske og Finner. Saa og at Cimbrer og Teutoner ginge ud sammen, de første fra Jylland, og de sidste fra Holsten, og bleve efterat have giort store Bedrifter, omtrent 100 Aar for Christo, overvundne af den Romerske Feltherre Mario udi Italien, og bleve de Cimbrer ved den Leilighed, som nedsatte sig i det Bremiske, siden kaldte Franker, og de Teutoner, som bleve tilbage i Holsten, kaldte Saxer. Til det meget

rimelige hører, at der for den tredie Othin have levet tvende andre ude ved Tanais iblant Aserne eller Alanerne, af hvilke den ældste, hvis Levetid er gandske ubekiendt, haver indført Solens Dyrkelse iblant sit Folk, og den anden flyer hid nord for den Persiske Konge Darius Hystaspis, da han giorde sit Feldtog imod Scytherne, og kaldet de Folk, som han førte hid ind med sig, Gother, efter Navn af Joter, som de alle her forhen boende kaldtes med, og af Gode eller Gud, fordi han kaldte de Joter, som fulgte sig, guddommelige; efterdi de fulgte ham, som gav sig ud for en Gud. Og fra disse Gother udspirede med Tiden de tre Hovedfolk, Svenske, Norske og Danske, af hvilke de første kaldtes saa, fordi de boede Sønden for de mellemste; de mellemste saa, fordi de boede norden for de første; og de sidste saa, fordi de beboede et lavt og flat Land, hvilket paa det gamle Sprog kaldtes Daun, Dan.

Den fabelagtige Alder gaaer fra den sidste Nordiske Othin, og til Aar 800 efter Christi Fødsel, og befatter altsaa en Tid af over 850 Aar. I Slutningen af dette Tidsrum bleve disse Lande mere bekiendte hos Fremmede end forhen, ved de Krige Keiser Carl den Store førte med den danske Konge Godfrid. Denne Alder bærer Navn af den Fabelagtige, ikke fordi at man intet vidst veed om den, men fordi det Sande er mænget med megen Poetisk Digt, og ellers forvirret ved de mange smaae Stater, som da

allevegne fandtes her. Følgende er dels vidst, dels det rimeligste, som jeg haver kunnet udfinde i dette Tidsrum. Othin kom ind fra den Stad Asgard ved Tanais, eller Don Floden, først til Lifland, hvor han nedsatte sig ved Duna Floden, og hvor de Nordiske Folk havde længe efter et Rige, kaldet Nid-Gotland, og derpaa til Sverrig, hvor han byggde det berømte Tempel i Upsal. Han udgav sig for den gamle Gud Othin, i Følge den Lærdom om Siælevandringen, og blev anseet for den øverste, og Krigens Gud, og herved fik han den Anseelse, at han kunde giøre hvad han vilde. De Fornemmeste af hans Sælskab bleve og anseete for Guder. Man troede, at Thor regierede i Luften, og foraarsagede Torden og Lynild. Freir raadede for Veiret og Aarsvexten. De store Guder vare tolv. Af Gudinder vare Frigge, Othins Kone, og Freia, Kiærligheds Gudinde, de fornemste. Man opfyldte Hav, Luft, Jord og alle Ting med guddommelige Væsener. Qvæg, Fugle, ja Mennesker ofredes til dem. Efter Døden skulde de Gode, det er de tapre Mennesker, komme til Valhalla, Othins Bolig, og der fornøie sig med at stride, drikke Øl, og spise Flæsk; jævnligen ihielslaaes, og bestandigen vaagne op igien. De Onde komme til Nislheim, og der lide Hunger og Tørst. Tilsidst skulde dog Verden med Guderne selv opbrændes, og de Gode leve ævig i Gimle med Alfader, og de Onde ævig pines i Nastrond, og dette

var Levning af en Lære ældre end Othin, hvilken han ikke kunde udrydde. Sæderne vare lige saa grumme, som Religionen. Der sattes næsten aleene Priis paa en vild Tapperhed, dog nød Fruentimret større Frihed end hos de fleste andre Folk, hvorfore Mandene ogsaa gemeenligen havde ikkun een Kone, og Trællene bleve ei ilde behandlede. Digtekonsten var den eeneste Videnskab vore Fædre dyrkede og agtede, dog ere ikkun faa Vers fra dette Tidsrum blevne tilovers. Othin erhvervede, hvorvel mest ved List og Snildhed, mange Lande, som han saaledes uddelte. Sin Ven Niord giorde han til Regent over de egentlige Svenske i Upland; og Heimdal en anden af sine Venner til Regent i Skaane over de egentlige Danske. Sin Søn Seming tillagde han et Rige over de rette Norske i det Tronhiemske, og sin Søn Skiold giorde han til Herre paa Sieland, og de mindre hosliggende Øer, samt endeel af Jylland, og efter ham kaldtes de følgende Konger Skioldunger, fordi de stammede fra ham. Denne Skiold anlagde Leire i Sieland, hvor Regenterne siden mest opholdte sig. Sin Søn Baldur giorde Othin til Herre over Anglerne i det Slesvigske. Udi denne Othins Tid udginge Langobarderne fra Jyllands nordligste Dele, og nedsatte sig i det 6te Sæculo efter Christus udi Italien, efterat have boet paa adskillige Stæder i Tydskland, Polen og Ungarn. I det 1ste Sæculo ginge Ost- og Vestgother ud fra de Svenske Gotlande, forenede sig med de Gother,

der

der boede i Preussen og Lifland, og efter adskillige Vandringer i Polen nedsatte sig ved den sorte Søe fra Tanais til Donau, brøde ind i det Romerske Rige, og oprettede det Ostgothiske Rige i Italien, og det Vestgothiske i Spanien. Heruler ginge da ogsaa ud fra Halland, uddrevne ved de Danske, og deres Regent Rig, og ere de bekiendte i den Romerske Historie. Skiolds Sønnesøn Frode, den Fredegode, regierede i Sieland da Christus føddes.

Nor, en Jotisk Prinds fra Finland, gik omtrent Aar 100 igiennem Lapland til det Tronhiemske, eller egentlige Norge, og erobrede der og paa flere Steder i Norge mange Lande, hvorved Norges Navn blev udstrakt til alt det Land, som bestandig haver baaret det.

Dan Mikillati, det er den Hoimodige, Konge i Skaane, (hvilket Konge-Navn hans Farfader Rig var den første, som havde tiltaget sig her i Norden,) forenede Sieland og Øerne med sit Rige, ved at ægte den Sielandske Prindsesse Olufa. Det Folk han regierede over i Skaane vare de egentlige og ældste Danske. Ja han udbredede endog det danske Navn til det gandske Rige, eller alt hvad siden i lang Tid blev kaldet Danmark, nevnlig Jylland, Øerne og Skaane, og skede dette omtrent Aar 250, og blev det derefter stedse kaldet Danmark, da Sieland og Øerne havde forhen hedet Gotland; thi hele Norden inddeeltes i de ældste Tider i Øer og fast Land, af hvilke de første kaldtes Øe-Gotland, og det sidste Mid-

Gotland,

Gotland, ɔ: et Land man kan ride til. Dog det hele Rige stod ikke længe under eet Hoved, men blev snart igien delet i adskillige smaae Stater, hvorvel de Sielandske Konger, som boede i Leire, ansaae sig for de øverste Regentere, og derfore lode sig kalde Thiod ɔ: Folke-Konger, saa og Stol-Konger, da de andre derimod kaldtes Fylke- eller Under-Konger, thi Landet inddeledes i Fylker eller Sysler, og i Herreder.

Hugleik, en Broder af Dans Dronning, gik til det Slesvigske, da kaldet Angeln, stiftede sig der et Herredømme, og blev siden dyrket som en Gud, under Navn af den Saxiske Othin; thi Anglerne vare Tydske, og i sær Saxer. Aar 449 giorde disse Angler, i Sælskab med Saxer, som beboede Holsten, og Jyder et Tog til Britannien, og indtoge efter mere end 200 Aars Krig et stort Stykke deraf, kaldet Engelland efter dem. Der lode de sig undervise i den christelige Lære, lagde sig efter fredelige Konster, og tabte efterhaanden deres gamle Tapperhed, hvorover de siden bleve et Rov for de Danske. Og denne deres Overgang til Britannien, dens Følger, og Tiden deraf er en fuldkommen historisk Sandhed. Angeln var længe derefter meget blottet for Indvaa-
500. nere, hvilket gav de Danske Konger Helge og hans Søn Hrolf Krake Leilighed at indtage det, hvorpaa det fik Navn af Sønder-Jylland. Venderne listede sig da ogsaa ind i den Del af Holsten, kaldet Wager

Land,

Tab. II. ad pag. 29.

cano,

Land, efter de Vender kaldte Wagiri. Det øvrige Holsten forblev i Saxernes Magt, som deltes i adskillige smaae Folk. Noget efter regierede Frode den Syvende, som udgav adskillige nyttige Anordninger, angaaende Krigshæren, og Criminal-Retten. Siden blev Ivar Vidsadme, Konge i Skaane, meget mægtig. 650.
Han indtog Sverrig, begge Gothland i Sverrig, Øster- og Vester-Gothland nevnlig, Sieland, og endel af Preussen og Pommern, hvilket sidste tilligemed Meklenborg kaldtes da Venden, hvorvel der endda var et Rige, kaldet Rid-Gotland, og beboet af Nordiske Folk. Udi samme Sæculo antændtes et Glimt af den Christne Troe i Sønder-Jylland, som dog snart forsvandt. Ivars Eftermænd, Harald Hildetan, Sigurd Ring, Regner Lodbrok holdte denne store Magt ved Lige, og formerede den endogsaa ved Erobringen af endel i Northumberland, og Vigen, samt den hele søndenfieldske Søekyst i Norge, lige til Lindesnæs. Norge var imidlertid delet i flere smaae Stater end som Danmark, hvoriblant den Helgelandske og Hordelandske vare de mærkeligste.

Men da det ikke er nok at vide Bedrifterne, saasom Landets Tilstand og Forfatning er uden Tvivl den vigtigste Del af Historien, saa maa den nu ogsaa betragtes, allerhelst man i dette Tidsrum haver herom langt større Vished end om Kongernes Følge og deres Bedrifter, og kan saadan Betragtning anstilles i Henseende til 7 Ting:

I.

I. Regieringsforme og Lovene.

Den haarde Himmelsegn, de haarde, vilde og krigerske Sæder, de saa meget skovvoxne og lidet dyrkede Lande, de med Fiælde og Vande igiennemskaarne Egne, foraarsagede, at der i Førstningen maatte nødvendigen allevegne være mange smaae Stater, som vel beherskedes af Konger, men hvis Magt var temmelig indskrænket, og vilde endda have været mere, om de ei havde derhos været yperste Præster. Tolv Dommere, som tilligemed vare Præster eller Hofgoder, ɔ: Tempel-Præster, stode under dem, og dømte med dem i alle Sager. Under Kongerne stode Jarler, som egentligen vare Stadtholdere i Landskaberne, der tilligemed i Krigstid anførte Almuen. Under Jarlerne vare igien Herser, som havde samme Æmbede. Kongernes fornemste Pligt var at anføre Krigshæren, og at sidde i Retten, til hvilken Ende de flittigen besegte Thingene, eller Folkenes Forsamlinger, hvor de i vigtige Ting, som anginge hele Rigets Velfærd, ei kunde beslutte noget, undtagen Almuens Samtykke.

II. Religionen.

Gudstienesten forrettedes mest paa Marken under aaben Himmel, paa Altere, oprettede af raae Stene. Men der vare ogsaa lukte Templer. Othin bygde det første i Upsal udi Sverrig, og var

det

VI. Handel.

Handel var ei heller aldeles ubekiendt hos dem, og skede ved Vares Ombytning, blev fast aleene drevet imellem de tre nordiske Riger, og i Østersøen. Af Byer nævnes i Danmark Leire, Roskild, Odense, Viborg, Slesvig.

VII. Sæder.

Othin indførte den Skik at brænde de Dødes Legemer, som længe vedvarede, endog efterat Dan Mykillati havde været den første, der lod sig begrave hel og holden. Formedelst den bestandige indbyrdes Uroe og Krig indginge nogle en Pagt sammen, kaldet Fostbrødre-Lag, hvorved den ene forbandt sig til at hævne den andens Død, ja undertiden til ei at overleve ham.

III. Den historiske Tid gaaer fra Aar 800 indtil vor nu værende. Den kan beqvemmeligst inddeles i 7 Tidsrum.

1) Fra 800 til 939, da den danske Kong Gorm den Gamle døde, som var den sidste hedniske Konge i Danmark, og fra hvis Tid hele Danmark haver bestandigen staaet under een Konge. Kort for ham døde ogsaa Harald Harfager, den første Konge i Norge, som regierede over det hele Rige.

2) Fra 939 til 1042, da Harde Knud, Konge i Danmark, døde, den sidste af vore Konger,

som har besiddet Engelland; kort for hvis En ogsaa var død hans Fader Knud den Store, mægtigste af de danske Konger, udi hvis Tid stendommen fuldkommen blev indført i Dan saa og Oluf den Hellige, Konge i Norge, hvilken ogsaa Christendommen fuldkommen ble ført i Norge.

3) Fra 1042 til 1252, da Slesvig f bestandige Hertug for sig udi Valdemar den Fi en Søn af den danske Kong Abel.

4) Fra 1252 til 1397, da Danmar Norge bleve ved det Calmarske Forbund fore sammen.

5) Fra 1397 til 1536, da Lutheri Refo tion blev indført i Danmark og Norge, og kort hen i Holsten og Slesvig.

6) Fra 1536 til 1660, da Souverainit eller Eenevoldsmagten blev indført i begge Riger.

Og 7) Fra 1660 til Friderich den Fe Død 1766, hvormed jeg agter at slutte de Historie.

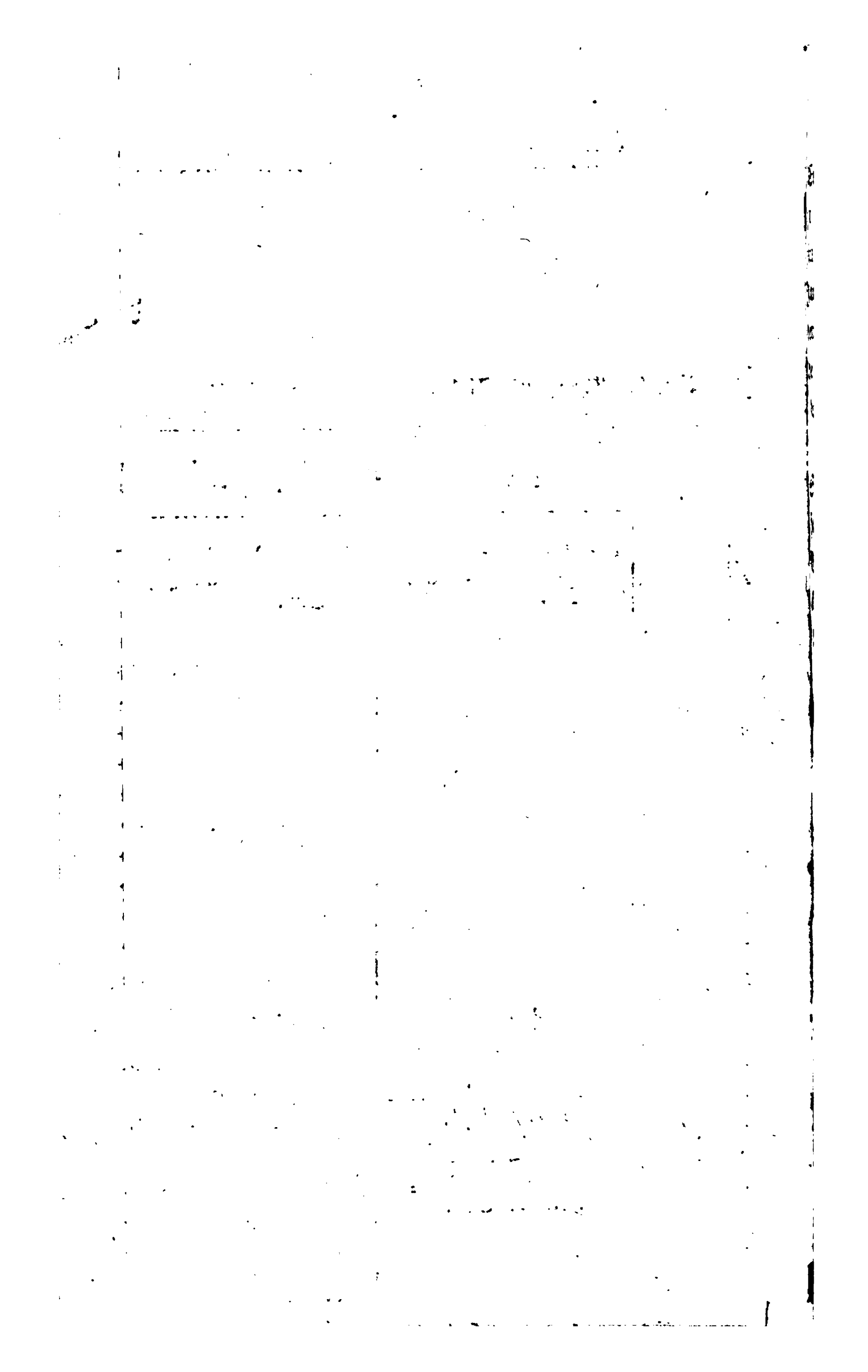
Første Tidsrum eller Periodus er mærk derved, at Gorm den Gamle, Konge i Sieland, ellers har indlagt sig et slet Navn ved at forfølg
900. Christne, overvandt alle de andre smaae Kong Danmark lige til Sliën; og Harald Harfager, K ge i Ringerige og flere Lande, som stammede Niord, og de gamle svenske Konger, af Yngli

Ætten

lle

dsrum fra Aa

...dragelser.	Konger i Norser.	Nordalbingien.
...s Toge til ...land, Flan... Skotland, ...get til.	Gudreid, Konge i ...fol, Eystens S...	Keiser Carl den Store indtager det; anlægger Hamborg; og lader Obotriter ɔ: Vender nedsætte sig i Wagrien. Disse Obotriter havde vel deres egne Konger, men stode dog den meste Tid under de Tydske Konger. De øvrige Deele af Nordalbingien lode de Tydske Konger regiere ved Grever og Marggrever. Glum, Marggreve sønden for Eideren, ved Aar 817.
— —	† 824.	— — — — — —
...liden Kon... ...826. ...s begynder ...vill. 826.	Halfdan den Sorte, ...reids Søn	Den christne Troe prædikes i Nordalbingien. I Meldorp er en Kirke. Det første ...

Ætten, overvandt alle de smaae norske Konger, 873.
31 i Tallet, og udi denne Erobring blev han meget 898.
hiulpet af sin Morbroder Hertug Guttorm, af Hagen Jarl, og af Rognvald Jarl paa Møre, Fader til Rolf, den første Hertug i Normandie, og Stamfader til de Orkenøiske Jarler. Harald udstrakte sit Herredømme endog til Finmarken, som da gik langt ind i de svenske og russiske Laplande, lige til den hvide Søe, og vare beboede af frie og omvankende Folk. Han delte Riget blant sine Sønner, men giorde Erik Blodøxe, avlet med en jydsk Prindsesse, til Overkonge, hvilken siden blev uddrevet af sin Broder Hagen, med Tilnavn Adelsten, fordi han var opfød ved den Engelske Kong Adelstens Hof. Disse Haralds Erobringer gave Anledning til Bebyggelsen af Island og Færøe; thi alle de, som ikke vilde finde sig i at staae under den nye Regiering, flyede did, og førte med sig de Norskes Lyst til Digterkunsten, Slægtregistere, og til Kundskab om Forfædrenes Bedrifter; hvilken Lyst voxede under Frihedens Skygge, og under den Rolighed, som Videnskaberne nøde paa Island, frem for i de andre nordiske Lande, til saadan Høide der, at Islænderne bleve i en kort Tid de skreste og talrigste Bevarere af gandske Nordens Historie; og som Runeskrift da allerede var i Brug, hvorvel ikkun sielden, efterdi vore Fædre manglede beqvemme Ting at skrive paa, saasom Pergament, Papir, og derfore maatte grave deres Bog-

staver ind i Træe, Bark og Sten, saa kunde ved dem saa meget des lettere gamle Efterretninger bevares fra Undergang, end ved den pure mundtlige Overlevering. Man haver derfore endnu en Del Vers fra denne Tid, saa og mange Slægtregistere. Harald Harfager lagde ogsaa under det norske Scepter
874-934. Hetland, Orkenøer, og alle Skotske Øer lige indtil Man. De Krige, som Carl den Store, Keiser og
810. Konge i Frankerig, førte med den Jydske Kong Godefrid, ved hvilken Anledning Keiseren bygde Hamborg, og Godefrid anlagde den berømte Vold Danevirke tvært over Landet fra Slien til Eideren, tagende uden Tvivl herudi den romerske Vold i Britannien til Mønster; og var Eideren da allerede Grændsen imellem Danmark og Tydskland; den Umage, som Keiserens Efterm and, Ludvig den Fromme, giorde sig med at indføre den Christne Troe udi
826. Nordalbingien, eller Holsten, (hvor den og slog faste Rødder, og giorde alt mere og mere Fremgang), og i Jylland, hvis eene Konge Harald Klack han lod døbe i Maynz, opvakte de hedniske Danskes Had og Bitterhed; hvortil kom den Frygt, at blive behandlet ligesom deres Naboer, Saxerne, hvilke Carl den Store havde undertvunget, og nødet til den Christne Troe. Danske og Norske ginge derfore ud i Hobetal, og foruroligede mange Lande med deres Flodet, farende allevegne frem med Mord og Brand. Mest røvede de i smaae Partier, men undertiden forenede

ogsaa

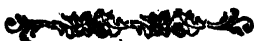

ogsaa mange sig sammen, og udgiorde en talrig Krigshær. Saaledes finder jeg, at de engang med 40000 Mand beleirede Paris. Udi Frisland indtoge de en stor Strækning i det Land, som nu kaldes Nord-Holland, og kaldte den Kimheim og Danmark. I Frankerige ligeledes, hvor de stiftede Hertugdommet Normandie, og var Rolf, i Daaben kaldet Robert, en norsk Helt, deres første Hertug, af hvis Afkom Wilhelm, med Tilnavn Conqvæstor, gik over til Engelland, og undertvang det, og noget for den Tid droge nogle normanniske Herrer til Italien, og oprettede der et mægtigt Rige i Neapolis og Sicilien. I Engelland stiftede de Danske tvende Riger, udi Ost-Angeln og Northumberland. I Skotland satte de Norske Jarler paa Orkenøerne, hvilke undertiden besadde en Del af Skotland, og Konger paa Sydererne. Paa Øen Man oprettede de og et lidet Kongerige. Udi Irland anlagde de Norske, under Navn af Ostmanner, tre Kongeriger, i Dublin, Limerie og Waterford. Ja de nordiske Folk plyndrede endog i Spanien, Italien og paa den barbariske Kyst. Disse, som saaledes forūroligede Havet, bleve tilsammen kaldte Normanner. Danske og Norske vare vel de fornemmeste iblant dem, men der vare og Nord-[illegible]inger, det er Saxer fra Holsten, Friser, Vender, [illegible]svenske. Saa snart en af kongeligt Blod anførte [illegible]n, tiltog han sig Konge-Navn. Aarsagen til deres [illegible]e Fremgang maa søges i deres Tapperhed, Grund- 912.

 hed,

hed, Kundskab i Søevæsenet; hvorimod Engelland, Frankerig ꝛc. dels da ingen Flode havde, dels var i en indvortes slet Forfatning, ved det Kongernes Myndighed var liden, og enhver af de store Herrer giorde hvad han vilde, og adlydede efter Behag, saa at man finder, at saadanne have endog undertiden taget
794. Normannernes Partie. Efter Regner Lodbroes Død blev hans mægtige Rige delet iblant hans efterladte Sønner, hvilket foraarsagede, at der atter opkomme mange smaae Stater i Danmark, som Gorm den Gamle siden foreenede til een Stat. Anscharius, en Munk fra Corvei, plantede under Keiserens Skyts den christelige Lære i Danmark og Sverrig, og bygde Kirker i Slesvig og Ribe. For
834. hans Skyld blev Erkesædet i Hamborg stiftet, og kort efter forflyttet til Bremen, og fik det Overopsigt over alle Kirker i de nordiske Riger. Den Christne Lære var paa de Tider allerede meget forderbet, men det hialp maaskee til dens hastige Udbredelse hos os, thi den Pomp, hvormed Kirketienesten blev forrettet, faldt i Øinene; Sangen kildrede Ørene, og de vellugtende Røgelser Næsen. At aflade at tilbede Afguders Billeder, for derimod at tilbede Helgenes Billeder, var ikkun at bytte Billeder bort for Billeder. Aabenbarede de hedniske Guder sig i Syner, i Drømme, de katholske Helgene giorde det ei mindre. En mere oplyst Religion, ei udrustet med virkelige Mirakler, havde derfore maaskee giort mindre Fremgang

gang end denne bedærvede. Hertil kom, at Anscharius førte sig klogeligen op, søgte at faae Kongen og de Store paa sin Side, og underviste nogle af Landets Børn, som han siden beskikkede til Lærere der. De fornemste Vanskeligheder imod den Christne Troes Antagelse vare derimod, foruden de Hindringer, som fra Barndommen indsuede Fordomme lagde i Veien, saa og de hedniske Præsters Fordel. 1) Forbud at spise Hestekiød, thi Almindeligheden af denne Mad giorde, at man frygtede for Mangel paa Fødevare; 2) det Forbud at arbeide om Søndagene; og 3) det Forbud, at ingen Mand maatte nu have mere end een Kone, og at al Skiørlevnet blev erklæret for Synd, thi hvorvel de fleste af vore hedniske Forfædre lode sig nøie med een Kone, saa var det dog ingen formeent at have flere, og man avlede Børn uden Betænkning med Slavinder og Fremmede. Nordalbingiens vestre Side beboedes da af Saxer, og østre af Vender, nemlig Vagrer og Obotriter, hvilke sidste Carl den Store førte did, og hvilke alle havde deres egne Konger. Nordalbingien stod ellers deels under de Keisere Carl den Store, og Ludvig den Fromme, og siden de tydske Konger, og deels under de danske Konger, alt ligesom Seieren og Indfald udvidede eller indskrænkede begges Grændser. Noget hen i det 9de Seculo komme de første Friser til Sønder-Jylland, og bleve der bosiddende. Da nu Danmark og Norge havde hver sin egen Konge,

 hvorved

hvorved de store Udvandringer begyndte at standse, og en mere stadig Levemaade blev indført, saa toge ogsaa herved Agerdyrkning, Handel, og de fredelige Kunster til.

I. Regieringsformen.

Efterat Danmark og Norge vare hver komne under een Konge, tog Feudal eller Lehn Regieringen ret for Alvor til, thi Gorm og Harald aflagde alle deres Venner, som havde hiulpet dem, med visse Egne og Lande, hvoraf de oppebaare Indkomsterne, imod at give Kongerne noget vist, og at holde visse Krigsmænd til deres Tieneste, samt tage disse Lande til Lehn af dem. Dog vare Lehnerne endnu ikke arvelige, undtagen visse som Orkenøer, hvorvel Kongerne lode gemenligen Sønnerne beholde dem efter deres Fædre, saa at Jarldømmene bleve derover snart arvelige.

II. Religion og III. Videnskaber

ere dels allerede omtalte i dette Tidsrum, og dels vare de endnu af samme Beskaffenhed, som i forrige.

IV. Krigsmagten.

Var omtrent udi samme Tilstand, som i forrige Tidsrum, aleene at Kongerne kunde nu bringe større Hær sammen end forhen, saasom de nu regiered: over det hele Land.

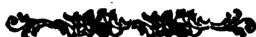
V.

V. Agerdyrkning.

Under Gorm den Gamle findes første Tegn til Havedyrkning i Danmark, ja endog til Korn=Magaziner, som komme vel tilpas i en to Aars Misvæxt, og i Norge Havedyrkning under Harald Harfager. Alle Bønder vare endda Selveiere, og havde deres Trælle. Kongerne finge deres Indkomster i Korn, Qvæg, Smør, thi endda kunde saadanne Ting ikke anslaaes til Penge for disses Karheds Skyld. Jorderne vare i Danmark afdelte i Boel, og de igien i Tønder, Skiepper, Fierdingkar ꝛc. I Norge vare de inddelte i Huder, Løb, saa og i Span ꝛc.

VI. Handel.

Staden Slesvig tog meget til i dette Tidsrum, ved det Kong Godefrid flyttede did Indbaanerne fra Rerich, som synes at have ligget ikke langt fra Vismar. Da nævnes ogsaa Jelling, Ribe, Lund i Danmark; Hamborg, Itzehoe, Meldorp i Holsten; Tunsberg, Kongehelle, Stenkiær udi Norge. Ved de idelige udenlandske Krige kom Mønt mere i Brug, og findes Mark, Øre, Skilling, Penning nævnte, hvilke dog alle havde i Førstningen en vis Vægt. Af de Ostmanniske Konger i Dublin ere ogsaa Sølvmønt endnu tilovers. Handelen gik fornemmeligen imellem Danmark og Norge, saa og til Engelland, Skotland, Irland, Frisland, Flandern, Saxen,

Sverrig, og andre Lande ved Østersøen. Den dreves vel mest ved at bytte Vare, men dog ogsaa noget ved Penge. Man førte allerede ind Hvede, Viin og Engelsk Klæde.

VII. Sæder.

Klæde-Pragt begyndte nu at stige. Man brugte Russiske Hatte, kostbare Kapper, Guldringe og Armbaand hyppigere end tilforn. Den Høiagtelse vore Fædre bare for Fruentimret, den Attraae at behage det ved mandige Gierninger, og den Høimodighed at befrie det fra grove Friere, som fulde det til Last, gave Oprindelse til Chevaleriet eller Ridderstanden, og dens Pligter, thi vore Fædre bragte denne Aand med sig til Frankerig, Engelland og Italien, hvor den dog dannede Ridderstanden førend hos os, som vi i følgende Tidsrum optoge efter dem. Ligesom og Langobarder og Franker havde forhen udenlands indført Lehns-Regiering og Forfatning. Vore Fædres Fornøielser bestode i dette Tidsrum ligesom forhen i alle Slags Legems Øvelser, med at ride, figte, løbe, svømme, spille med tre korte Geværer paa eengang, saa at eet var altid i Luften, imedens eet var i hver Haand. De elskede og at gaae paa Jagt, spilte gierne Skak, og holdte jævnlige Giæstebuder, hvorudi herskede stor Frihed og Lystighed, men endtes ofte med Uvenskab, Blod og Nederlag, fordi de giorde sig alt for meget tilgode med

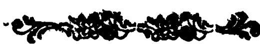
Tab. IV. ad pag. 43.

den [illegible]r 939. til 1042.

Aar.	Kon[illegible] i Dam[illegible]	[illegible]lige Til[illegible]elser.	Nordalbingien.
939.	Harald tand, Søn.	[illegible]ør den Christ[illegible]endt.	Nordalbingien eller Holsten, dens Vestre Dele, Stormarn, Holsten og Ditmarsken stode under Keiseren, og regiere[illegible]
	† 10[illegible]		
040.	Harde[illegible] den T[illegible] Knud d[illegible] res S[illegible]	— — —	— — — — — —
42.	† 10[illegible]	— — —	— — — — — —

Drik. Det var og da brugeligt at fornøie sig med Viiser, som Skalderne maatte siunge, og med Fortællinger af dels sande, dels opdigtede Tildragelser.

Andet Tidsrum fra 939 til 1042. I dette steg det danske Riges Magt til sin høieste Spidse. Harald Blaatand, Gorms Søn, antog den Christne Lære, dertil dels nødet af Keiser Otho den Store, og dels overtalt af sin Moder Thyre Danebod ɔ: de Danskes Trøst, Dotter af en Greve i Nordalbingien, hvilken Dronning paa nye satte Danevirke i Stand; og siden have alle danske Konger været Christne. Derved blev efterhaanden Fribytterie aflagt, og Landet tiltog i Folkemængde, i en vel indrettet Agerdyrkning, og i Handel. Han stiftede Bispesæderne i Slesvig, Ribe, Aarhus og Odense, og Keiser Otho den Store paa samme Tid udi Oldenborg i Wagerland, hvilket siden blev forflyttet til Lybek. Harald gav gode Love saavel til Danske, som Friser, og Saxer, dem nevnlig, som boede i Holsten. Han beskyttede Richardum, Hertug i Normandie, imod den franske Konge, og anlagde den Fæstning Jomsborg eller Vineta i Pommern, hvor han stiftede en Colonie af Danske. Den Ueenighed, som var imellem Harald Harfagers Sønner gav ham Anledning til at mænge sig i det norske Riges Sager, og at hielpe Harald Grafell, en Sønnesøn af Harald Harfager, paa den norske Throne, ved i Strid at ihielslaae den gode Konge Hagen Adelsten, som havde givet

ypperlige Love, sat Floden i god Stand, og giort fortreflige Anstalter imod uformodentlig Overfald, ved at lade antænde de saa kaldte Varder eller Vetter, det er Ild paa Biergene, som ikke længere vare skilte fra hinanden, end at man kunde see fra det eene til det andet. Harald førte Krig med Keiser Otho den Anden,
976. og som det synes, ikke ulykkeligen, men blev derimod overrumplet af den svenske Prinds Styrbiørn, og tvunget til at give ham sin Dotter til ægte. Harald ihielslog siden ovenmældte Grafell paa en svigefuld Maade, og betingede sig aarlig Skat af hans Eftermand Hagen Jarl, hvilket varede dog ikke længe. Hagen Jarl havde efter sine Forfædre avlet Lade Jarldømme ved Tronhiem, og paastod han at stamme fra Othin ved hans Søn Seming. Han blev navnkundig ved det store Søeslag han vandt imod Indbaanerne af Jomsborg. Kong Harald forlod Leire, og tog sin Bolig i Roskild, og blev tilsidst angrebet med Krig af
989. sin egen Søn Svend, udi hvilken Krig han omkom. Svend Tveskieg, Haralds Søn, førte ulykkelig Krig med den svenske Konge Eric Seier, blev engang fanget af Jomsborgerne, ihielslog derimod ved Hielp af de Svenske og af misfornøiede Norske den tapre
1000. norske Konge Oluf Tryggesøn i det store Søeslag ved Svolder under de pommerske Kyster, og tilegnede sig derpaa en Del af det Søndenfieldske Norge ved Søesiden. Denne Oluf havde ihielslaget Hagen Jarl, anlagt Byen Tronhiem, begyndt at indføre den Christne

Lære

Lære i Norge, og det dels ved Magt, dels ved Løfter om Værdigheder, og dels ved at gifte sine Søstre med de fornemste Mænd i Landet, og christnede han gandske Island. Fra Island af var kort forhen Grønland bleven opdaget, og besat med Folk. Islænderne funde ogsaa Vinland, det er Kysten i Nordamerika fra Estotiland og til Caroline, men de besatte det ikke, og glemte ogsaa kort efter Seiladsen didhen. Svend stiftede Bispedømmet i Roskild, bekrigede Engelland i 20 Aar, og blev den danske Jarl Thorkil den høie meget bekiendt i den Krig, men da Svend var nær ved at erobre Engelland, og allerede af de fleste Engellændere erkiendt for Konge, døde han. 1014.
Hans Eftermand Knud den Store fuldendte Erobringen af Engelland efter mange Slag imod den tapre engelske Konge Edmund Jernside, en Søn og Efterfølger af den udnelige Edelrad, og efterat Engelland først var bleven delet imellem ham og Edmund, efter hvis hastige Død det tilfaldt ham alene; fornemmeligen erobrede Knud det ved Hielp af de mange Danske, som boede der fra gammel Tid, og ved Engellændernes egen Ueenighed, samt Ustridbarhed, og Mangel paa Flode, saa og ved den tapre og ædelmodige norske Jarl Erik, en Søn af Hagen Jarl, ligeledes ved det han ægtede den engelske Konges Ethelredi efterladte Dronning Emma, og ved det han siden førte et priseligt Regimente, og giorde liden Forskiel imellem de Engelske og Danske. 1016.
Siden indtog han en Del af Skotland,

og

og af Pommern, og erobrede gandske Norge, hvis
1028. Konge Oluf den Hellige blev først udjaget; og siden
1030. ved Stiklestad ihielslaget af de Danske, og sine egne misfornøiede Undersaatter. Denne Oluf havde
1015. bemestret sig Norge imedens Knud var sysselsat med Engellands Erobring, og paastod han at have Odelsret dertil, som den der stammede fra Harald Harfager. Han indførte fuldkommen Christendommen i gandske Norge, ligesom Knud i Danmark. Oluf blev efter sin Død giort til Helgen og Patron for det norske Rige. Knud var den første, der i Danmark lod slaae Mønt, ligesom Oluf i Norge, betienende sig begge hertil af engelske Møntmestere; ligesom ogsaa af engelske Lærere til at fortplante den Christne Troe. Knud holdt en staaende Krigshær af 6000 Mand, kaldet Thing-Lith, hvilken han foreskrev en Lov eller Gaards-Ret, der endnu er til, og hvorudi Rang og Orden i Sæde ved Kongens Hof anordnes, som vel forhen havde været, men ikke saa ordentlig, saa at han kan siges at have givet den første Rangforordning. Han bygde mange Kirker i Danmark, indrettede de første Klostere og Canonikater, giorde en Reise til Rom, og giftede sin Dotter med den tydske Keiser Henrich den Tredie; for sin Død havde han den Sorg, at hans Søn Svend blev udjaget af Norge ved Magnus, en Søn af Oluf den Hellige, fordi han gav de Danske et alt for kiendeligt Fortrin frem for de Norske. Engelland efterlod han til sin Søn Harald, og Dan-

mark

mark til Harde Knud, som vel kort efter fik ved Haralds Død ogsaa Engelland, men døde selv uden 1040.
Børn, hvorpaa Engelland bekom sin egen Konge i 1042.
Edvard den Hellige, for aldrig mere at lyde under det danske Scepter. Nordalbingiens vestre Del stod i dette hele Tidsrum under Keiserne, som lode det regiere ved Grever og Marggrever, og fra den Tid af har Holsten, Stormarn og Ditmarsken stedse hørt til det tydske Rige, ligesom de og fra de alderældste Tider af havde stedse været beboede af Tydske; dets østre Del stod under de Vendiske Konger, som endda vare Hedninger, og da der i dette Tidsrum skede i Landenes indvortes Tilstand ingen andre mærkelige Forandringer, end dem jeg har fortaalt, saa vil jeg ikkun føie disse faa Anmærkninger til. Nogle Norske og mange Islandske Digtere blomstrede i denne Alder. Saavel Danmark som Norge vare indvortes mægtige i dette Tidsrum. De vrimlede af mange og stridbare Mænd; Mængden kom uden Tvivl af de ringe Priser paa Fødevare, thi de befordrede Giftermaal, saa og af Jordenes gode Inddelin til Agerbruget. Det Sølv og Guld, som var i Landet, blev der for den største Del, ved det Yppigheden ei var steget til nogen Heide, og man lod sig for det meste nøie med de Vare, der fulde i Landet. Og dette Sølv og Guld kunde heller ingen dyre Priser foraarsage, saasom det mindste deraf var slaget til Penge, men det meste forarbeidet til Smykker, Vaaben.

I

I Knud den Stores Lov omtales Vidner og Eed i Rettergang, dog kan af mange Islandske Søgur eller Historier sees, at begge Dele have længe forhen været i Brug under Hedenskabet, hvorvel ogsaa Stridigheder endda afgiordes ved Tvekamp og Holmgang, det er Kamp paa en Øe eller i et vist indzirklet Rum, hvorvel de, helst den sidste, ei vare saa farlige eller grusomme, som man gemenligen indbilde sig, thi Huggene vare aftaalte og afmaalte, og naar Blod var bleven udgydet, og visse andre Ting iagttagne, saa endtes de gierne uden Drab; saa at de snarere vare indrettede for at forekomme Mord, end at befordre dem, hvilke ellers i de Tider, da Folk vare vredagtige, uslebne, og hengivne til Drukkenskab, let kunde blive almindelige. Da og Hævnen for Manddrab og anden Uret fornemmeligen tilhørte den Dræbtes Søn, Fader og andre Venner, saa vilde Usikkerheden have blevet almindelig, saa fremt det e ved Lov og Skik var fastsat, at Manddrab kunde forsones ved Penge, Guld og Sølv, hvilket kaldtes Mandebod, og var de Tiders Aabenhiertighed og Fortrolighed saa stor, at den Skyldige ofte overlod Størrelsen heraf, som og anden vilkaarlig Straf til den Ihielslagnes Frænder, hvilken fast aldrig betiente sig heraf paa en haard og ulovlig Maade. Saavel Tvekamp og Holmgang, som Mandebod stod ved Magt længe efter Christendommen. Kong Sven Tveskieg var den første, som anordnede i Danmark

at

125

at Søstre skulde arve med deres Brødre, hvorved den Skik efterhaanden gik af Brug, at en Mand kiøbte sin Kone af hendes Fader. I Danmark skede Konge-Vallet, undertiden ved Isefiord, men dog var Kongen forbundet at reise om til hvert Landskab, for at lade sig hylde, og sidde Thing med Bønderne, hvilket skeede i Nørre-Jylland uden for Viborg, i Sønder-Jylland paa Urne-Hoved Thing, og i Skaane uden for Lund. I Norge maatte Kongen reise om til Vigen, Trondelaget, Mørene, Hordeland rc., og allevegne holde Thing med Bønderne, for at blive erkiendt. Kongerne opholdte sig da paa de mangfoldige Gaarder, som de havde omstrøede i begge Rigerne, hvilke udgiorde en stor Del af deres Magt og Indkomster. Om Knud den Store findes, at han allerede brugte et Segl med sit Billede og Navn i, for derved at give sine Love og Anordninger Troværdighed.

Tredie Tidsrum fra 1042 til 1252. Efter Hardeknuds Død var Danmark saa svag, at det maatte underkaste sig den norske Kong Magno, efter en Foreening imellem ham og Hardeknud, og stadfæstet af Stænderne, at den igien Levende skulde besidde den andens Rige. Men Magnus maatte sin hele Tid igiennem føre Krig derom med den danske Prinds Svend Estrithsøn, en Søn af Estrith, Knud den Stores Søster, og af Ulf Jarl, til hvilken Svend Magnus ogsaa ved sin Død og Anordning overlod 1047.

det danske Rige, ligesom Norge til sin Farbroder Harald Haardraade, en Søn af Sigurd Syr med Oluf den Helliges Moder Asta. Denne Harald var en stridbar Herre, der siden næsten sin hele Levetid igiennem foruroligede Danmark, og tilsidst mistede
1066. Livet udi et Slag i Engelland. Han bygde den Stad Osloe. Under hans Søn Oluf Kyrre tiltog Norge vældeligen i Handel, Agerdyrkning, gode Love og Sæder. Han stiftede Bispedømmer i Tronhiem, Osloe, Stavanger, og Bergen, hvilke tvende sidste Stæder han først anlagde. Ei mindre forfremmede den danske Kong Svend sit Rige i alle de samme Ting. Han stiftede Bispesædet i Lund, Viborg, og i Vendsyssel, hvilket sidste først var i Hiøring, siden i Børlum Kloster, og tilsidst i de nyere Tider udi Aalborg. Under ham bleve Bornholm og Blekind først gandske omvendte til den Christne Troe. Han havde og en Slags Opsigt med Kirkerne i Sverrig. Han var lærd, en Elsker af Fædernelandets Historie, og begyndte at føre det latinske Sprog i Brug hos os. Var og den første af vore Konger, som lod sig krone, hvilket skede til
1074. Lund. Med Standernes Samtykke giorde han den Anordning, at den ældste af hans igien levende Sønner skulde regiere, saa længe der var nogen af dem, thi hvorvel Stænderne havde Magt at vælge, saa vege de dog ei gierne fra det kongelige Hus, men de kunde vælge hvilken af Prindserne de vilde. Stænderne

derne bestode da af de Fornemste, det er Jarler, Herser, Høvedsmænd og kongelige Prindser, eller fra dem stammende; og af den mindre Adel eller Bonderne. De øvrige frie Folk og Tralle havde ingen Del i Regieringen. Ligesaa havde det sig i Norge, undtagen at enhver Prinds ansaae sig der som berettiget til Riget. Kongernes Magt var i begge Riger indskrænket, og kunde de ei foretage noget af stor Vigtighed, uden med Bøndernes Samtykke paa Thingene; dog var deres Magt undertiden meget stor, ligesom de forstode at giøre sig elskede, ærede og frygtede. En uduelig og vellystig Konge betydde derimod næsten intet, men slige vare i saadanne krigerske Tider meget sieldne. Island var en frie Stat, hvis fornemste Øvrighedsperson kaldtes Lagmand, og bleve alle vigtige Sager afgiorde der paa Thingene. Fem af Svends Sønner regierede efter hinanden. I. Harald, som indførte Eed udi Rettergang; II. Knud den Hellige byggede 1080.
Roskilde Domkirke af Sten, trak først Bisperne til Rigsdagen, og satte dem ind i Raadet, befalede at give Geistligheden Tiende, og blev ihielslaget i St. Albani Kirke udi Odensee af sine derover misfornøiede Undersaatter, og fordi han plagede dem med haarde Straffe-Bøder, da de i et Søetog, han agtede at giøre til Engelland, havde brudt op og skilt Krigshæren ad, saasom de meente at han ikke kom, da han biede borte over den Tid, de efter Skik vare

forbundne til at vente paa ham, thi enhver Krigsmand provianterede sig selv; nogle af de Fornemste, hvis Misgierninger han haardeligen straffede, og forbød dem Sørøverie, ja hans egen Broder Oluf
1086. havde Del i dette Oprør, og i hans Drab; III. Oluf, forhen Hertug i Slesvig, og det den første, hvorvel det endda varede længe, førend Slesvig fik bestandig
1095. Hertuger; IV. Erik Eiegod skaffede Danmark sin egen Erkebisp udi Ascers Person, hvis Sæde blev forordnet at være i Lund, og som tilligemed havde Opsigt over Kirkerne i Sverrig og Norge, og derfore siden kaldtes Sverriges Primas; og disse Lundiske Erkebisper bleve tilsidst saa mægtige, at de, foruden mange andre Eiendele, besadde den hele Øe Bornholm, og bleve Kongerne og Landet lige saa farlige, ja farligere end de Bremiske Erkebisper havde været, hvis Aag Kong Erik havde herved villet afkaste. Eriks Broder Bero anlagde Rendsborg. Da tales om Grever i Ditmarsken, som tilligemed vare Grever i Stade, og nævnes Godofred Greve i Holsten. Erik Eiegod var en lærd Herre, lod sin Broder Knud canonisere og erklære til Danmarks Patron, og søgte derved at sætte Kongernes Liv og Regimente i Sikkerhed. Erik døde paa Cypern, da han efter de Tiders Andagt giorde en Reyse til det hellige Land. Han ødelagde Jomsborg, som siden aldrig kom til
1103. sin forrige Anseelse mere; og V. Nikolaus, som giorde Knud den Hellige, en Søn af sin Broder Erik

til

til Hertug i Slesvig, hvilken siden blev af Keiseren
udnævnt til Obotriternes Konge, hvorved han fik
Leilighed at udbrede Christendommen i Wagerland
ved den hellige Vicelinum, og at anlægge Staden
Kiel: men opvakte ved dette og mere saadan Misun-
delse hos Magnum, Nikolai Søn, at han svigagte-
ligen dræbte ham ved Haresled i Sieland. Derpaa 1131.
opkom en stor indbyrdes Krig, hvorudi Magnus,
som af de svenske Gother var udvalgt til Konge,
blev dræbt i det berømte Slag ved Fodvig i Skaa-
ne, og Faderen ei længe efter ihielslaget i Slesvig.
Under denne Konge blev den danske Geistlighed ved 1120.
Paverne nød til at afskaffe og forskyde sine Hustruer.
Erik Emun, en Søn af Erik Eiegod, blev derpaa 1134.
Konge, men dræbt af en Adelsmand, ved Navn 1137.
Sorte-Plog, paa Urne-Hoved-Thing i det Slesvigske.
En vis Adolph, Greve i Schauenborg, var imidler-
tid af Lothario, Hertug i Saxen, bleven beskikket til
Greve i Holsten, saa og Stormarn, thi udi Tydsk-
land stode da Hertugerne under Keiserne, og Grever-
ne igien under Hertugerne. Og udi Adolphi Slægt
blev Holsten over 300 Aar. I Norge regierede
Magnus Barfod, en Søn af Oluf Kyrre, en mægtig 1093.
og rig Konge, som blev slaget i Irland, efterat 1103.
han havde undertvunget de Skotske Øer, og Øen
Man, og plyndret paa de Skotske, Irske og
Waliske Kyster. Ostmannernes Herredømme i Irland
gik noget efter denne Tid til Grunde. De Engelske

1170. indtoge Waterford og Dublin, og nogle Aar efter Limerik og Cork. Dog vare der endda Ostmanniske Slægter i Irland efter Aar 1300. Siden regierede Magni tre Sønner paa eengang, af hvilke Oluf døde
1122. i sin Ungdom, Eisten gav gode Love, og Sigurd, som levede længst, giorde et Tog til det hellige Land, og
1130. deraf fik det Tilnavn Jorsalafar. Efter hans Død vare over i 100 Aar bestandige indbyrdes Krige i Norge, foraarsagede af de mange Prindser, som alle vilde være Konge, ved det Uægte lige saavel komme til Regieringen, som Ægte, og ved det Jernbyrd beviste, at hver den, som udgav sig for Konge-Søn, ogsaa var det. Først strede Magnus, en Søn af Sigurd, og Harald Gille, en Søn af Magnus
1134. Barfod, sammen. Den sidste overvandt den første,
1136. og lod hans Øine udstikke, men blev dræbt i sin egen Seng af en vis Sigurd, hvorpaa Haralds tre Sønner Ingo, Sigurd og Eisten regierede sammen under idelige Krige indbyrdes, hvorudi Ingo fik Overhaand,
1155.1157. og ihielslog først Sigurd, og siden Eisten, men blev
1161. selv dræbt i et Slag af Hagen, Sigurds Søn, som dog noget efter omkom ligeledes i et Slag mod
1162. Magnus, en Søn af Erling Skakke, og Christine, en Datter af Kong Sigurd Jorsalafar, hvorpaa Magnus besteg Thronen, og søgte at udrydde alle Prindser af Kongehuset paa Sværdsiden, men blev tilsidst efter megen Blods Udgydelse overvundet og
1185. ihielslaget af Sverre, Kong Sigurds Søn, og Kong

Hagens

Hagens Broder, som anførte et Partie, kaldet Birkebener. Midt udi bemeldte norske Uroligheder blev dog Hammer Kiøbsted anlagt, og et Bispesæde 1148.
stiftet der, Tronhiems prægtige Domkirke bygget 1160.
Norges Høihed vedligeholdt over Ørkenøer, Man og Syderøer. De norske Geistlige gik det ellers ikke bedre end de Danske, thi de maatte ogsaa afskaffe deres Hustruer. Rognvold, Jarl paa Ørkenøer, og en stor Digter, giorde en Søereise til det hellige Land. 1162.
Mange Christen=Retter eller geistlige Love bleve da udgivne i Danmark, Norge og paa Island. Sverre, et Mønster for Kongerne, regierede med største Myndighed, Visdom og Tapperhed, og erhvervede sig Riget med utrolig Møie imod sine talrige og mægtige Modstandere. Geistligheden, som havde tiltaget sig for stor Magt, holdt han inden de tilbørlige Grændser, thi dets Overmod var steget paa det høieste, ved de Friheder, som Kong Magnus Erlingsøn havde givet det, hvilken det derfore ogsaa til Vederlag havde kronet. Sverre var lærd, og befordrede boglige Konster, og har maaskee selv været Forfatter af det berømte og vel skrevne Værk, kaldet Speculum regale; har ogsaa under en Opsigt ladet sin egen Historie udarbeide. Hans 1202.
Søn Hagen regierede kort og i Fred; derpaa Gut- 1204.
orm hans Sønnesøn ved Sigurd ikkun i eet Aar, 1205.
den Ingo, en Søn af Baard, og Cæcilia, en Datter f Kong Sigurd, som var Sverres Fader, hvilken

maatte sin hele Tid stride med et Partie, som kaldte sig Bagler, og havde valgt en vis Philippus til
1217. Konge. Derefter blev Sverres Sønnesøn den store Hagen Hagensen Konge, som giorde Ende paa alle de indvortes Uroligheder, ved at dæmpe Bagler og deres Eftermænd Slitunger, Ribbunger og Varbelger,
1241. hvilke sidste havde Hertug Skule, Kongens egen Svigerfader, til Formand, og bragte Norges Lykke og Magt paa den høieste Spidse. Hagen skaffede derpaa Jernbyrd af, som et Bevis, at en Prinds var ægtefød, og befæstede derved Norges Roe og Lykke for Fremtiden. Udi Danmark regierede Eric Lam, en Datter-Søn af Erik Eiegod, vel ikkun som Formynder for Valdemar, Søn af Hertug Knud, men dog baade med Konge-Navn og Myndighed efter de Tiders Maade. Under ham fik Geistligheden, i sær Bisperne, større Magt, end tienligt var, og de Vendiske Søerøvere fore frem i Danmark, som de vilde, da Kongen havde med idelige Oprør at
1140. giøre. Grev Adolph den Anden i Holsten indtog Vagrien, rodfæstede den Christne Troe der, og indførte mange Tydske, som efterhaanden fortrængte Venderne; og fra denne Tid haver Vagrien stedse hørt til det tydske Rige, og været i de holstenske
1147. Grevers og Hertugers Eie. Tre Konger strede siden om den danske Krone, hvoraf den ene, nevnlig Svend, Erik Emuns Søn, myrdte Knud Magni
1156. Søn udi Roskild, og Valdemar den Store, Hertug

Knud

Knud den Helliges Søn, og selv Hertug i Slesvig, ihielslog Svend i Strid, ikke langt fra Viborg, for 1157.
at hævne Knuds Død, hvis Søster han havde til ægte. Imidlertid var Riget et Rov for de hedniske vendiske Søerøvere. Men Valdemar ved klog Anførsel og Raad af sin store General og Minister Absalon, Bisp i Roskild, og siden tilligemed Erkebisp i Lund, overvandt Søerøverne, indtog og christnede Øen Rygen, ødelagde de faste Stæder Arcona, 1168.
Jomsborg, Julin, satte Søemagten paa Fode igien, gav den Skaanske og Sielandske Lov, formaaede Stænderne til at vælge hans Søn Knud til Konge og Medregent udi levende Live, og lod ham derpaa krone; under denne Konge bleve og Nyborg, Corsøer, Callundborg anlagde, og Danevirke paa nye befæstet. Absalon selv gav en Kirkeret, og bygde Kiøbenhavns Slot til en Fæstning imod Søerøvere, befordrede Videnskaber, og stiftede til den Ende Klosteret i Sorøe; hvorvel jeg ikke kan rose, at han saavel under denne Konge, som under Knud den Siette behandlede Skaaningerne for haardt med Tiender og anden Paalæg, hvorover de giorde Oprør, som han dog dæmpede, og tvang dem til at give Tiende, og at finde sig i det geistlige Herredømme, hvorpaa Geistlighedens Magt tog alt mere til, og Kongens Hof- eller Her-Mænd, som vare forlehnede med de saa kaldte Styres-Havne, hvoraf Skibe og Folk udrededes i Krigstid, finge Navn af Herremænd, og begyndte

efterhaanden at besidde Lehnene arveligen, og at udgiøre en høiere Art af Adel, hvorved den mindre Adel eller Bønderne kom efterhaanden i en ringere Tilstand, og blev umærkeligen udelukket fra Del i Regieringen, og det med Kongernes Villie, som tænkte lettere at kænke saa end mange. Dog henginge nogle Kongers Tid inden alt dette kom til Fuldkommenhed. Hartwich, Greve i Stade og Ditmarsken, blev Erkebisp i Bremen, og, som han var den sidste af sin Stamme,
1168. saa skiænkede han sine Lande til Erkestigtet, men Ditmarskerne vilde ikke finde sig herudi, og stiftede en frie Stat, regieret af Oldermænd eller Folkets Affendte, som vel undertiden stod paa en vis Maade under Danmark, Holsten eller Bremen, eftersom Omstændighederne det udfordrede, men dog for det meste havde sin egen frie Regiering i næsten 400 Aar.
1152. Norge fik sin egen Erkebisp i Tronhiem, og Sverrig i Upsal, dog saaledes, at Erkebispen i Lund skulde være Sverriges Første (Primas). Knud den Siette, Valdemar den Førstes Søn, førte et lykkeligt Regimente, fredeligt hiemme, og seierrigt ude, altsammen ved Hielp af den store Minister Erkebisp Absalon. og ved sin egen Broder Valdemar, Hertug af Slesvig. Absalon overvandt Venderne i et stort Søeslag, og derpaa maatte Bugislav, Hertug i Pommern, blive Knuds Lehnsmand. Knud selv giorde et Tog til Estland, og Valdemar indtog Ditmarsken og Holsten, hvis Greve Adolph maatte tage Flugten,

saa

saa og de Stæder Hamborg og Lybek; Hertugerne i Meklenborg, Greven i Schwerin, og alle Herrer i Nordalbingien, og det nu værende Lauenborgske hyldede derpaa Knud. Denne Konge var den første, som kaldte sig Slavernes (det er Vendernes) Konge. Under ham levede de danske Historieskrivere, Saxo Grammaticus og Svend Aagesen, som begge skreve paa Latin, og den første hel zirligen. Som nu Knud døde uden Prindser, saa blev hans Broder Valdemar den Anden, med Tilnavn Seier, Konge. Han undertvang Oesel, Preussen, Pomerellen, en Del af Estland, hvor han bygde Revel, og fortplantede den Christne Troe der. Han giorde ogsaa nogle Forsøg paa Norge, men uden Fremgang. De 3 Løver var han den første, som brugte i det danske Vaaben. Sin Søn Valdemar den Tredie lod han udvælge til Konge i sit levende Live, men han døde længe for 1231.
Faderen. Saa megen Lykke opvakte Naboernes Misundelse, hvorover Grev Henric af Schwerin med deres Vidende fangede ham paa en underfundig Maade, da han træt af Jagten laae om Natten og sov i sit Tælt paa den lille Øe Lyøe ved Fyen. Han holdt ham tre Aar udi Fængsel, i hvilken Tid alle de 1223.
erobrede Lande fulde fra, saa nær som Estland og Rygen. Lybek og Hamborg satte sig da i Frihed, og stege ved Handel, Klogskab og Krigsvaaben til en anseelig Magt, helst den første, efterat den havde indrettet det saa berømte Hanseatiske Forbund, af

hvilket

hvilket den var Hoved, og som tilsidst bestod af 90 Stæder. Grev Adolphs Sønner bemestrede sig da igien deres Fædernelande Holsten, Stormarn og Wagern, og Ditmarskerne satte sig i Frihed. Valdemar søgte vel igien at erobre de forlorne Lande,
1227. men tabte det store Slag ved Bornhøvede. Efter dette lagde han sig gandske paa fredelige Konster. Han stiftede Bispesæderne i Revel, og udi Curland, gav den jydske Lov, som endnu giælder i det Slesvigske, og er en af Middelalderens beste Love. Udi hans Tid levede Andreas Sunesøn, Erkebisp i Lund, en meget god Jurist. Efter de Tiders Maade delte
1241. han alle Landene imellem sine Sønner. Erik skulde være Konge, Knud have Bleking, Christopher Lolland og Falster, og Abel Slesvig, dog alle som Lehn af deres Broder. Men Abel førte sig ikke op, som en troe Lehnsmand, hvoraf borgerlige Krige opstode, der jammerligen ødelagde Riget, og endtes saaledes, at Erik, hvilken førte Navn af Plogpenning, fordi han lagde Skat paa hver Plog, blev paa en forræderisk
1250. Maade dræbt efter Abels Befaling, og nedsiunket i Slien, hvorpaa Abel blev Konge, og omkom efter en kort Regiering i Strid imod Friserne, som boe
1252. i det Slesvigske, hvorpaa hans Søn Valdemar blev Hertug i Slesvig, hvilket siden længe beholdt Hertuger af denne Stamme.

I. Re-

Aar:

I. Regieringsformen.

Saa bedrøveligen endtes denne Periodus for Danmark; Riget faldt fra den største Magt og Herlighed til den største Foragt og Elendighed. Bisperne og nogle Store vare herudi fornemmeligen Skyld, thi de søgte at giøre sig næsten uafhængige, og Kongernes Magt tog gandske af. Adelen i Danmark og Norge optoge bestandige Skiolde eller Vaabener, saa og faste Slægte-Navne, men med hvilke de dog sielden underskreve eller kaldte sig. Kongernes Magt var omtrent paa samme Fod, som i forrige Tidsrum, thi hvorvel Eskild og flere Bisper søgte at indskrænke den, saa kunde de dog ei faae Bugt med saadanne Konger, som begge Valdemarer og Knud den Siette, hvorvel Bisperne havde alerede Mønt-Rettighed, og sloge Penge fra Knud den Helliges Tid; saa og vare da blevne befriede for al Livsstraf. Kongerne kunde uden Stændernes Samtykke ikke paalægge Skat. Erik Eiegod overlod frivilligen til Folket Deltagelse i den Herlighed at slutte Krig og Fred. Adelen inddeeltes i Riddere og Væbnere, hvilke sidste vare ringere end de første, og paa en vis Maade deres Opvartere.

II. Religionen.

I det udvortes tog Religionen meget til ved Kirkers Bygning, Klosteres Indretning, Geistlighedens Formue, og Kirkeskikkenes Pragt. Udi Be-

gyn-

gyndelsen af dette Tidsrum hentede man mange Geistlige fra Engelland, men siden betiente man sig af sine egne.

III. Videnskaber.

Man reiste til Paris, Boulogne, Cøln, for at studere. Det latinske Sprog dyrkedes med Flid, til Bevis tiener Saxo Grammaticus. Islændernes gyldene Alder i Videnskaber indfaldt da. Are, Sæmund, Gunlaug, Oddur, Carl, Kolskeg, Styrmer, og fornemmelig Snorro vare store Historieskrivere. De fleste islandske Søgur, eller Historier, hvis Forfatteres Navne ikke vides, bleve da skrevne, saa og de berømte Lærebøger Edda, Skalda, Speculum regale, Rimbeigla. Island forsynede ogsaa Norge, Danmark og Sverrig, helst Hofferne, med Poeter.

IV. Krigsmagt.

Kong Valdemar den Anden var saa mægtig, at han havde i sin Velmagt en Flode af 1400 lange Skibe, og en Krigshær af 160000 Mand, hvorved dog maa agtes, at han besad mange Lande uden for Danmark; og vare hans Indkomster saa store, at naar man beregner dem efter nu værende Værdie af Penge, beløbe de sig til over 10 Millioner Rdlr. Da var der og alerede Forskiel imellem Kronens og Kongens Gods. Erik Emun var den første, som førte Rytterie over Havet, 4 Ryttere og Heste paa hvert Skib,

og

og fra den Tid af tog det danske Rytterie til. Svend Grathe var den første, som befæstede Roskild og Viborg med Jordvolde. Slotte og adelige Gaarde bleve siden omgivne med Jordvolde og Vandgrave. Kong Niels ophævede den stadige Krigshær, kaldet Ting-Lith, oprettet af Knud den Store, og inddelte derimod alle dem, der kunde føre Vaaben, efter de Tydskes Viis, i 7 Ordener eller Herre-Skiold.

V. Agerdyrkning &c.

Udi dette Tidsrum havde Danmark sin meste Næring og Indkomst af det store Sildefiskerie i Sundet, og af en udbredt Agerdyrkning. Knud den Hellige søgte at afskaffe Trældom, men forgiæves. Hertug Knud trak mange tydske Haandværker ind, og anviste dem Roskild til Bopæl. Allerede paa den Tid komme og de saa kaldte Gilder op, under Erik Eiegod, hvilke havde deres visse Vedtægter, og bare Navn efter Helgene, til hvilke de vare indviede, og bragte de Borgerne ret i Anseelse, thi der kunde de samles, og overlægge mange Ting.

VI. Handel.

Den Handel, som da dreves, var og i de Danskes egne Hænder, thi endnu havde Hansestædernes Handel ikke voxet meget. Handelen nød megen Sikkerhed og Udvidelse ved de Vendiske og Esthniske Søerøveres Dæmpelse under Valdema-

rerne og Knud den Siette, og ved Reiserne til det hellige Land, som dog ginge mest ud paa Andagts Øvelser. Derimod begyndte Paverne at trakke megen Rigdom af Riget ved den saa kaldte Peters Penge.

VII. Sæder.

Udi Danmark blev i det tolvte Sæculo den Skik at gaae bevæbnet til Thinge afskaffet, hvilket og skede i Norge, og paa begge Stæder ved en pavelig Legat, og siden i Island. Hensigten derved var god og moralsk, nevnlig at befordre Fred, og forekomme de mange Slagsmaal og Drab, hvilket ogsaa opnaaedes, men efterhaanden blev og Folket herved afvendt fra at bruge Vaaben, og blev dette just en stor Anledning til at skille Almuen ved den Del, den havde i Regieringen, og at give den største Magt i nogle faa Personers Hænder. Hertug Knud optog sarisk Dragt, men længe efter bleve dog de fleste Danske ved at klæde sig paa gammel Viis, som Søemænd. Kong Knud den Hellige satte Livs Straf paa Fribytterie, Mord, Tyverie, og fra den Tid begyndte Mandebod, som en Befrielse fra anden Straf, efterhaanden at komme af Brug. De fleste Bygninger vare endda af Træe, men de anseeligste havde høie Taarne. Under Niels vare Skorstene endda heel sieldne, og betiente man sig af Røg-Stuer.

Aar.

Norge. Udi dette Rige indførte Oluf Kyrre Skorstene, Glasvinduer, Gulve, Lys, Begere, i Stedet for Horn, prægtig Klædedragt; saa og Gilder, indviede til St. Oluf, ved hvilke Borgere og Kiøbmænd siden bleve saa mægtige, at deres Bifald undertiden afgiorde, hvo der skulde være Konge, og bleve derfore Borgerne den tredie Stand i Riget; Geistligheden var nevnlig den første, Adelen den anden, og Bønderne bleve den fierde. De norske begyndte meget at besøge fremmede Akademier, helst de i Paris og Boulogne. Latinske Skoler bleve anlagde ved hver nye Kirke. Fra Spanien bragte en vis tronhiemsk Mester Biørn en digtet Saga ind, som blev oversat paa Nørsk, og utroligen opmuntrede Islænderne til siden at forfærdige ligedanne; hvorved deres Smag i det Historiske blev fordærvet. Kong Sigurd indførte 1122 at give Tiende til Geistligheden, hvis Magt voxte saavel der som i Danmark meget ved det de vare fast de eeneste, som studerte, og derfore besadde de vigtigste Embeder. Saaledes vare Kongernes Cantslere eller Capellaner altid Geistlige, og de udstædte alle Breve. Den Tronhiemske Erkebisp Eisten drev under Kong Magno Erlingsøn Geistlighedens Magt til det høieste, thi han lagde Skat paa uden Kongens og Folkets Samtykke. Paven udbredede ved samme Tid ogsaa sin Magt der, og erlangede den saa kaldte Peters Penge. Norges Vaaben, nevnlig en Løve med en Øxe imel-

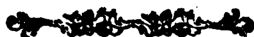

lem Fødderne, er opkommet i dette Tidsrum; udi hvis Slutning Almuen blev alt mere og mere udelukt fra Deltagelse i Regieringen, og alene Geistlige og Adel kaldte til Raadsforsamlingerne og til Thingene. Under Magnus Erlingsøn begyndte Ridderstanden at opkomme, og dette befordrede Kongerne selv, thi de tænkte snarere at kunne komme tilrette med nogle faa, end med den hele Almue; men de iagttoge ikke, at de Geistliges og de store Embedsmænds Magt voxede for meget, og at den tilsidst vilde falde dem selv besværlig. Under Hagen Hagensen var Søemagten over 300 Skibe stærk, og deriblant nogle som førte 400 Mand, og vare 19 Alne høie over Vandet. Hvad Holsten angaaer, da stod det i bestandig Forbindelse med Tydskland, erkiendte de tydske Keiseres Hoihed, og fulgte de tydske Love, hvoriblant Justiniani Romerske, som i det 12 Sæculo komme i Brug.

Fierde Tidsrum fra 1252 til 1397. Længe blev Danmark ved at aftage, dels ved de idelige ind-
1259. byrdes Krige under Christopher den Første, opvakte af Erkebispen, de ulykkelige fremmede Krige med
1286. Slesvig og Holsten under Erik Glipping hans Søn,
1319. og med Norge under Erik Menved, en Søn af Erik Glipping, som opkom derved, at den norske Konge tog de flygtige Adelsmænd i Beskyttelse, som havde myrdet den danske Konge Erik Glipping; dels ved nogle Konger, i sær Christopher den Anden, en Bro-

der

der af Erik Menved, hans ilde førte Regimente, 1334.
hvorvel man ikke kan rose Erik Menved selv meget, thi de store Bekostninger han anvendte paa, at erlange den forfængelige Ære, at Meklenborgske og Pommerske Regentere skulde være hans Lehnsmænd, bragte ham i yderlig Giæld, og til at pandtsætte mange af Rigets Stæder og Lande; dels ved Bispernes tiltagende Overmod, som gik saa vidt, at de vilde støde Christopher den Første fra Thronen, og til den Ende finge ham satte i Band af Paven, hvilket samme ogsaa vederfoer Erik Glipping og Erik Menved, og tilsidst forgav een af dem, nevnlig Arnfast, Bisp i Aarhus, Kong Christopher den Første udi Sacramentet; endeligen vilde Geistligheden hverken give Skat, eller bevise Riget nogen Tieneste, ja søgte endog at trække de Verdslige for deres Domstoel; dels og ved nogle af Adelens Selvraadighed, som forаarsagede, at Erik Glipping maatte indgaae den første Haandfæstning efter andre Landes Exempel, Christopher den Anden tilstaae en Haandfæstning, som 1320.
giorde Kongens Magt aldeles til intet, og overgav Regieringen egentligen i Geistlighedens og de store af Adelen deres Hænder, og foraarsagede, at en saadan Konge, som Valdemar den Fierde Atter-Dag, Christopher den Andens Søn, maatte vandre nogle gange ud af Riget; dels ved Forfald af Styris Havnene, hvorved Floden og Krigshæren gik til Grunde; dels ved Bondernes Trældom, som ødelagde Agerdyrkningen; dels ved

Handelens Forflytning fra egne til Fremmede, nemlig Hansestæderne, som bragte det saa vidt, at de med deres Skibe førte fast alle danske og norske Vare til fremmede Lande, men nogle af dem, hvoriblant
1364. Lybek og Kiel erholdte tilsidst alene Frihed at handle i Danmark, og at fange Silden paa de skaanske Kyster, og trak denne Handelens Undergang Flodens efter sig, saa at de Danske havde ved Slutningen af dette Tidsrum næsten ingen; dels ved det Slesvig beholdt sine bestandige Hertuger, som for at blive ved Magt, stedse holdte sig til Holstenerne efter Kong Abels Død; og endeligen ved nogle holstenske Grevers store Kløgskab og Tapperhed, i sær Gert den Stores, som drev det saa vidt, at han fik sin Gemalindes Søster-
1326. søn Valdemar, Hertug af Slesvig, sat paa den
1330. danske Throne, som han dog efter fire Aar maatte igien overlade til den retmæssige Konge Christopher den Anden. Og da Gert anden gang vilde sætte ham
1340. paa Thronen, blev Gert selv myrdet af en jydsk Herremand. Da Christopher den Anden døde var Tilstanden derfore saaledes, at Danmark havde mistet Rygen for
1334. ævig, Skadne, Halland og Bleking var i de Svenskes Hænder; den største øvrige Del af Riget udi Holstenernes, thi Grev Gert besad Nørre-Jylland og Fyen, og Grev Johan Sieland og Lolland, og udi andre smaae indfødde Herrer deres Hænder, og Kongen eiede ikkun et Stykke af Lolland. Valdemar den Fierde, Christopher den Andens Søn blev valgt til Konge

efter

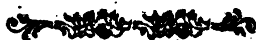

Aar.

1340.

efter et Mellem=Rige af 6 Aar; han vidste, uagtet Rigets slette Tilstand, ikke desmindre at samle det gandske egentlige Danmark sammen igien, mest ved Klogskab og Magt, saa og ved Penge, men undertiden ogsaa ved Rænker og ulovlige Midler. Skaane, Halland og Bleking overtalte han den svenske Konge Magnus Smek at overlade sig. Og alt dette giorde han uagtet han maatte føre jævnlige Krige med Hansestæderne og de holstenske Herrer, og jævnligen figte med sine misfornøiede Undersaatter, saavel Adel som Bonde. Nu kan man vel ikke nægte, at han var stræng, besværede sine Underdanere med meget Arbeyde og store Skatter, og ofte brød de Løfter, han havde givet dem; men til alt dette blev han ogsaa ofte nød ved deres Ulydighed, og ved den slette Tilstand Riget befandt sig i, som tvang ham til at samle Penge, for at underholde en Krigshær, og have dem ved Haanden til at indløse med de pandtsatte Slotte og Stæder. Hans Sparsommelighed var og saa stor, at han, uagtet alle sine store Udgifter, efterlod sig en betydelig Skat. Alle vare dog ikke misfornøiede med ham, thi en stor Deel af Adelen var paa hans Side, og den hele Geistlighed, som han stedse finigrede for. De fleste Misfornøiede vare og i Jylland alene. Udi hans Tid indtraf ellers den store Pest, kaldet den sorte Død, som blottede Landet meget for Indvaanere. Sin Datter, den berømte Margrete, giftede Valdemar med

den norske Kong Hagen, og lagde derved Grunden til begge Rigers Foreening, thi hun avlede en Søn, ved Navn Oluf, med ham. Estland skilte Valdemar sig ved for Penge, tvunget af Omstændighederne, derimod erobrede han Gulland og Øeland, som dog den svenske Konge Albert siden tog tilbage, og var Valdemar den første danske Konge, som derpaa skrev sig Gothernes Konge. Ved den Leilighed blev den mægtige Handelstad Wisbye meget medtagen, og
1375. naaede aldrig siden sin forrige Herlighed. Valdemars
1387. Dotter Margrete vidste efter sin Søns Olavi Død mesterligen at overtale Stænderne i begge Riger til at vælge sig til regierende Dronning. Og som imidlertid Henrik, den sidste Hertug i Slesvig, der endnu kaldtes Hertugdømmet Jylland, og Sønder-Jylland, var død, og hans Enke med, saa overgav hun det som et Lehn til Grev Nikolaus i Holsten, og hans Bro-
1386. dersøn Gerhard. Denne sidste Hertug i Slesvig, Henrik, stammede i lige Linie fra Kong Abel; thi efter Abel regierede hans Søn Valdemar, derpaa dennes Broder Erik, saa Eriks Søn Valdemar, derefter Valdemars Søn Erik den Anden, siden Valdemar, en Søn af Erik den Anden; og endeligen var Henrik en Søn af denne sidste Valdemar. Med den svenske Kong Albert førte Margrete en stor Krig, udi hvilken hun havde mange og af de fornemste Svenske paa sin Side. Hun overvandt og fangede derfor Albert ved sin Feltherre Iver Lykke i Slaget

ved

ved Jenkøping, og holdt ham syv Aar i Fængsel. 1395.
Og herved, og ved de Svenskes Valg, blev hun ogsaa regierende Dronning i Sverrig, ja vidste at bøie Gemytterne saaledes, at de Danske, Norske og Svenske valgte Erik, Prinds af Pommern, hendes Søsterdotter-Søn til deres Konge. Og saaledes endtes denne Periodus imod Formodning meget bedre, end den havde begyndt.

I. Regieringsformen.

De store Rigs-Embedsmænd, Drost, som forestod Hoffet, Marsk, hvilken anførte Krigshæren, Cantsler, som udstædde alle kongelige Breve og Befalinger, komme op i denne Periodo, saa og den Sædvane, at holde Rigsdag, Danehof, eller Parlament jævnligen, snart paa et Stæd, snart paa et andet, indtil det endeligen blev under Christopher den Anden fastsat aarligen at holdes i Nyborg, 1320.
hvilke Rigsdage komme i Stedet for de Thinge eller Folkemøder, som aarligen og jævnligen holdtes i hvert Landskab, da derimod ved Rigsdagen mødte alle de som havde Del og Stemme i Regieringen over det gandske Rige, og som nu ikkun vare faa i Tallet imod ældre Tider at regne. De kongelige Prindser kaldtes Hertuger, hvorvel ogsaa andre Personer bare undertiden det Navn. Greveligt Navn og Værdighed kom ogsaa i Brug. Mange Kiøbstæder saavel i Danmark som Slesvig finge da deres Rette, Love og

 Friheder.

Friheder. De svage Regieringer, og idelige Oprør og indbyrdes Krige giorde, at nogle af Adelen rottede sig sammen, og opførte sig som virkelige Stiemænd. De overfulde og fangede Bisper og andre anseelige Mænd og deres Betientere, førte dem til deres egne adelige Gaarde, og holdte dem der saa længe indtil de maatte løse sig for mange Penge. Adskillige Herregaarde vare da at ansee som Røversteder, hvorfra man lurede paa de Forbireisende, helst Kiøbmænd. Geistlige, Borger og Bønder giorde det ikke bedre imod de Svagere. Imidlertid var Tilstanden herudi ikke anderledes i alle andre europæiske Riger, helst i Tydskland og Italien, og maa saadan Uorden tilskrives Feudalregieringen, Mangel paa Kundskab og Undervisning i Religionen, og Levninger af de haarde og vilde Sæder, samt den alt for utæmte Selvraadigheds Aand, som fra de ældre og hedniske Tider havde hersket. Adelens Magt blev dog noget opveiet ved Borgernes dagligen tilvoxende,
1251. og bleve Borgerne alerede under Kong Abel ansete som en Stand for sig. Under Erik Glipping havde Bønderne endda Sæde paa Rigs- eller Herredagen, som den tilsidst kaldtes, efterat Herrerne, det er Geistlige og Adel, havde med Kongen al Magten i Hænderne, og forestilte det hele Folk. Dog var der Forskiel imellem en Rigs- og en Herredag, saasom til den første sammenkaldtes alle Stænderne, hvorvel de i sær fra Christian den Tredies Tid af havde intet andet at

giøre

giøre, end at bifalde hvad Herrerne besluttede; til den anden derimod sammenkaldtes Herrerne alene. Af Christopher den Andens Capitulation eller Haandfæstning sees, at Kongens Raad, som det da kaldtes, regierede tillige med ham, og havde al Magten i den Mellemtid ingen Rigsdag holdtes, saa at Kongen kunde uden dets Villie intet af Vigtighed foretage. I en Konges Mindreaarighed førte hans Moder Formynderskabet tilligemed de nærmeste Frænder. Saaledes var Hertug Albert af Brunsvig Formynder for Erik Glipping, og Hertug Valdemar af Slesvig for Erik Menved. Den Uorden, som herskede i alle Stænder, foraarsagede, at mange nye Love maatte udgives, saasom de Gamle ei strakte til. Erik Glipping gav en almindelig Birkeret for Byerne; Erik Menved den sielandske Lov, og under Valdemar den Fierde komme de saa kaldte Thord-Degns Artikler ud.

II. Religionen

Blev alene sat i det udvortes, og Undervisningen var ælendig, dog finder man undertiden en og anden god Bisp, thi Dyden kan ikke aldeles forgaae.

III. Videnskaber.

Under Olavi Regimente begyndte man først at bruge det danske Sprog i Cancellierne i Stedet for det Latinske. Erik Glipping yndede de tydske Poeter,

hvorfore de ogsaa besiunge ham. Det islandske Sprog gik derimod af Brug. Paa Dansk begyndte man at skrive nogle Kroniker.

IV. Krigsmagt.

Christopher den Første var den allerførste, som tog tydske Krigsfolk i Sold, og fra den Tid kom det meget i Brug, saa at de tydske Fyrster forpligtede sig til for Penge at holde visse Soldater til Krigstieneste, og herved blev Riget alt mere fattigt, og blottet for Penge, hvilket derimod foraarsagede et til Syne værende got Kiøb. Aarsag, hvi Kongerne giorde dette, har tildeels været, at de frygtede for at bevæbne deres egne Undersaatter, efterdi det nu var kommet saa vidt, at man ikke tænkte paa at kappes med hinanden om, hvo der kunde giøre Underdanerne mest lyksalige, men hvo der skulde have den største Magt. For at forekomme saadan Armod, og for ei gandske i saa vigtig en Sag som Krigsforfatningen, at være afhængig af Fremmede, søgte Kong Valdemar den Fierde at bringe det gamle danske Opbud i Gang igien, og til den Ende øvede Folket flittig i Marken. Man finder og, at han meget tilig haver i et Søeslag brugt Krud.

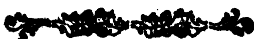
V. Agerdyrkning &c.

I Steden for mange tusinde Selveier-Bønder havde man nu endel Bisper, Abbeder og Prio-

rer,

rer, og nogle hundrede Herremænd, hvilke havde giort alle de øvrige Agerdyrkere til Livegne, og opkomne i dette Tidsrum de Sielandske Vornede. Men vare Herremændene undertiden for strænge mod Bønderne, hvilke nu vare blevne til hel ringe Folk, saa holdte ogsaa Bønderne dem igien i jævnlig Frygt, der drev dem til at befæste deres Gaarder, af hvilke dog mange, helst i Skaane, bleve plyndrede og forstyrrede under Christopher den Første ved Bønderne. I de Stridigheder mellem Kong Erik Glipping og Bisp Bang i Roskild blev ved den Sidstes Partie, anført af Hertug Jarmer i Rygen, 10000 Bønder ihielslagne ved Nestved. Heraf kan man let slutte Agerdyrkningens elendige Tilstand paa de Tider. Under Erik Menved bragte nogle adelige Personer Bønderne til to gange at giøre Oprør imod Kongen, først i Jylland, og siden i Sieland. Imidlertid maa man ikke troe, at alle Bønder ere ved Vold eller Svig blevne giorde til Livegne og Vornede, men da Selveierbønder havde fra umindelige Tider havt Trælle, og mange af disse Selveiere bleve med Tiden til Herremænd, saa beholdt de deres Trælle paa samme Fod som forhen, dog med den Forskiæl, at de nu havde ikke Magt at aflive dem, og at de ikke mere kaldtes Slaver eller Trælle, for hvilke tvende Fordele de maatte takke Paverne. Men Dyrtid og Liderlighed giorde ogsaa, at mange Fattige solgte for Penge og Underholdning deres Jorder og

Gaar-

Gaarder ja Personer paa en vis Maade til de Rige, hvorved Herregaardene bleve efterhaanden større. Overtroe skiænkede ogsaa paa samme Vilkaar meget Gods til Kirker og Klostere.

VI. Handel.

Ligesom Handelen tog af, saa tog ogsaa Mønten af i Godhed og Mængde, hvilket gik saa vidt, at den gamle Inddeling i Ører blev tilsidst afskaffet, og derimod den Hanseatiske Mark=Regning og Flamske Grot=Regning indført. Møntens Godhed tog saaledes af, at Sølvpengene bleve fra at have været under Valdemar den Første $9\frac{1}{2}$ lødig, efterhaanden til Erik af Pommern 4, $3\frac{1}{2}$, ja $2\frac{1}{18}$ lødig, og skulde dog gielde det samme. Hertil kom, at Pengene i Skaane, Sieland og Jylland vare ei af een og den samme indvortes Gehalt.

VII. Sæderne

vare ligesom i forrige Tidsrum.

Udi Holsten stiftede Grev Adolph den Fierdes fire Sønner tvende Linier i Kiel og i Rendsborg.
1316. Den i Kiel delte sig igien i fem, hvoraf de fire dog strax uddøde, og den paa Femern arvede alle de andres Andel. Den i Rendsborg bredde sig ogsaa ud i to Linier; den Pinnebergske, som tillige med besad Stamhuset, Grevskabet Schauenborg i Vestphalen,

og

og som blomstrede længe, ja lige indtil 1640; og den Rendsborgske, af hvilken Grev Gerhard den Siette ei alene arvede det Kielske, men fik endog Hertug- 1390.
dømmet Slesvig til Lehn af Dronning Margrete.

Hagen Hagensen, Konge i Norge, levede en Stund hen i denne Periode, og formaaede ved Snildhed den største Del af Islænderne til at underkaste sig ham frivilligen, hvorpaa han gav dem en nye Lov, 1261.
kaldet Jernside; og fra den Tid tog Lærdommen meget af paa Island. Dog vare der endda i Begyndelsen af denne Periode nogle store Mænd, som vare opfødde under den forrige, i sær den store Historieskriver og Digter Sturle, som bør staae ved Siden af Snorro; saa og Hauk, en berømt Historieskriver, og Oluf Hvitaskald, en berømt Digter, og den egentlige Forfatter af Skalda, hvilken lærer, hvorledes Vers skal giøres paa det da brugelige nordiske Tungemaal. Men siden skreve Islænderne intet uden Helgenes Levnet og Legender, saa og nogle Romaner og Annaler, hvilke sidste dog ere af stor Værdie i Henseende til Tidsregningen. Danmark ogsaa frembragte ikkun nogle tørre Annalister, hvorvel Erik Menved beskyttede Videnskaber; helst det historiske Studium. Norge kan ingen Skribent opvise. Den Fred Kong Hagen havde stiftet inde i Landet, vedvarede under hans Eftermænd. Hans Søn Magnus Lagebæter, saa kaldet, fordi han forbedrede Norges fire Love, samt Islands, og gav den ypperlige Hird-Skraa

eller

eller Hof-Ret, saadan han nu er, hvorimod han meget svækkede Kongernes Magt ved at udelukke Folket fra Regieringen, og alene giøre Æmbedsmænd og fornemme Herrer deri delagtige, saa og Geistligheden, hvis Magt derpaa voxede til den høieste Spidse. Han formaaede de øvrige Islændere, som ikke havde
1264. underkastet sig hans Fader, til at erkiende Norges Herredømme; og fra den Tid eiede Norge ogsaa Grønland, som var en islandsk Colonie. Han indførte ogsaa den arvelige Baron, Ridder- og Herrestand, Jarler og Herser komme siden efterhaanden af Brug baade i Norge og Danmark. Imod en vis aarlig Afgift afstod han ogsaa al Rettighed over Syderøerne til Kongerne af Skotland, og fra den Tid af ophørde de Norske med deres jævnlige Søetoge, og deres Søemagt forsvandt efterhaanden; Handelen forfaldt gandske, og kom alene i Hanse-
1280. stædernes Hænder. Dog giorde hans Eftermænd og
1299. Sønner Erik og Hagen mange Søetoge til Danmark, hvor de toge ilde afstæd med Rov og Brand. Ved Fredens Slutning erholdt dog Norge ringe Fordele. Erik søgte igien at dæmpe Geistligheden, som hans Fader havde for meget ophøiet, og fik derover Tilnavn af Præstehader. Hagen gav Færøe Lov, kaldet Saude, det er Faare-Lov, saasom den meest angaaer Faarene, der ere Indvaanernes fornemste Nærings-middel. Og som denne Konge ingen Søn efterlod
1319. sig, saa døde egentligen det ældgamle norske Konge-

hus

hus ud med ham, hvorover hans Dottersøn Magnus blev Konge efter ham, som var en Søn af den svenske Hertug Erik, og som alerede var Konge i Sverrig. Det var et usædvanligt Syn at see Norge og Sverrig foreenet sammen. De Norske vare saa temmelig fornøiede med Magno udi hans lange Regiering, helst da hans Søn Hagen blev Medregent i Norge. 1343.
Dog som Magnus kom hel sielden til Norge, og opholdt sig fast altid i Sverrig, saa maatte Norge herover jævnligen staae tilbage, og tog bestandigen mere af. Magnus blev tilsidst sat fra Thronen i Sverrige, og Albert, Hertug af Meklenborg, blev Konge 1380.
i hans Sted, imellem hvilken og den norske Kong Hagen, samt hans Søn Kong Oluf, og Dronning Margrete vare siden jævnlige Krige og Misfornøielser. Hagen regierede meget vel. Hans Søn Oluf, som alerede var Konge i Danmark, hel kort, og besluttede sin Stamme. Ja siden ham har Norge ei 1387.
havt nogen Konge for sig, men Margrete herskede over begge Riger, og Norge og Danmark have stedse havt een Konge.

I. Regieringsformen.

Erkebispen drev Handel, og sluttede Forbund med udenlandske Potentater. Under Hagen Hagensen giorde de Geistlige sig gandske frie for at staae under de Verdslige. Magnus Lagebæter gav Erkebispen Told, Mønt, Handels og Jagtrettighed,

og

og Tilladelse at holde 100 bevæbnede Mænd, samt hver Biskop 40. Ingen Lov maatte nu giøres uden Samtykke af det geistlige og verdslige Raad, og Geistlighedens Tienere bleve og befriede fra at lyde under de Verdslige. Domprovsten i Obsloe blev beskikket til bestandig Rigscantsler, og til Fe-Hirde eller Skatmester, blev og en Bisp valgt; derimod var Stalleren, eller Hovedet for Hoffet, altid en Verdslig; Drosten ligesaa, som tilstödst blev den første i Raadet. Ved saa store Friheder blev Geistligheden fordærvet, hvilket strakte sig endog til Island, hvor Bisperne vare snarere Ulve end Hyrder, og den ringere Geistlighed i Almindelighed gandske uvidende. Men i Henseende til Adelen vedligeholdte de norske Konger noget bedre deres Hoihed end de Danske, thi i Stædet for at alt Kronens Gods var i Danmark under Navn af Lehn bortforpagtet til Adelstanden, saa blev i Norge givet en Lov, at ingen maatte besidde Lehne, uden Prindserne og Kongens nær Slægt. Borgerstandens Magt tiltog i dette Tidsrum, og Slutningen af det forrige, saa at den fra den fierde Stand blev, ved at nedstøde Bønderne, til den tredie. Raadsherrer af Tronhiem, Bergen, Oslóe, Tønsberg, Stavanger, Hammer bivaanede derfore Rigsdagene, og toge Del i Regieringen. Udi Kong Olavi Margrete Søns Tid vare endda
1383. Trælle til. Kongens Moder og Raadet førte Regieringen i Mindreaarigheder. Kongens fornemste

Pligter

Pligter vare endda som forhen, at anføre Krigshæren, forsvare Rigets Grændser, og selv at holde Dom, og sidde i Retten, til hvilken Ende han aarligen maatte overreyse en tredie Del af Riget. Der var og Forskiel paa Kronens og Kongens Gods, og deltes det sidste imellem hans Børn. Den haarde Lov, at Fremmede ikke kunde arve, men at deres Arvepart tilfaldt Kongen, giældte i dette Rige, saavel som i mange andre. Udi Magni Lagebæters Tid blev Landet inddelt i 15 Laugstole, hvis Laugmænd maatte aarligen tilsende Kongen deres Domme, og ikke dømme i Criminel-Sager. De 4 Love, som de dømte efter, Heidsivia Thinges Lov, der giældte i Uplandene, Gule i Bergen, og Stavangers Stigter, Froste i Tronhiems Stigt, og Borge i Vigen, vare ei meget forskiællige fra hinanden. Pavens canoniske Ret begyndte at giælde, ligesom og i Danmark.

VI. Handel.

Norges Handel og Skibsfart aftog vel, men dog søgte det endda under Erik Præstehader at beseile Vinland. Hansestæderne begyndte fra Hagen Hagensens Tid af at tilvende sig al den Norske Handel, og under Hagens Søn steg deres Magt saa høit, at den Norske Handel var siden længe alene i deres Hænder. Kong Oluf, Margretes Søn, søgte at bringe Nordlandene i Flor, ved at giøre Vogen til en Kiøbstad, men det synes ei at være kommet til Fuldkommenhed. Geist-

ligbedens Magt og Rigdom tog meget til i dette Rige. Af Norske Mønter findes ikkun hel faa, hvorfore lidet kan siges om dem. Dog er det vist, at Mønt slages i Tronhiem, Osloe, Bergen, og at den synes at have længere vedbleven at være god, end den Danske. Om de andre Ting, saasom Religionen, Videnskaber, Krigsmagt, Agerdyrkning og Sæder er intet forandeligt at sige.

Femte Tidsrum fra 1397 til 1536. Margrete vidste ved sin Klogskab at foreene alle tre Nordiske
1397. Riger sammen til Calmar, saa de skulde have fælles Konge, og ævig være foreenede, men dog blive tre Riger for sig, som skulde hvert have sine særskilte Love og særskilte Rigsraad, med hvis Raad Kongen skulde regiere. Og skulde alle tre Riger være eenige i at vælge en Konge. Paa denne Calmarske Rigsdag fik hun sin Søsterdotter-Søn Erik, Hertug af Pommern, udvalgt og kronet til Konge over alle tre Riger. Denne Foreening har indtil denne Dag vedvaret imellem Danmark og Norge, men blev ofte brudt med Sverrig, og tilsidst rent sønderrevet. Margrete yndede Geistligheden meget, og søgte derimod at forringe Adelen. Fra den tydske Orden i Preussen løste hun Øen Gulland ind, til hvilken den var pandtsat. Hun regierede med saadan Visdom, at der i alle hendes vidtløftige Stater var intet Oprør; alene at Søersøvere forurolige Havet, og som der var ingen Flode, efterdi der var ingen Handel, saa

lod

den hist 1397 til 1536.

|| Konger Grever i N

lod Margrete forsynke Indløbene til de fleste Stæders Havne udi Danmark, hvilket har giort dem lidet brugelige siden den Tid. De Svenske vare dog ei saa gandske fornøiede med hende, thi imod Løfte paalagde hun nye Skatter, og beskikkede Fremmede til Commendanter i Fæstningerne, hvorvel hun og ophøiede Svenske til Værdigheder i Danmark. Men hvor mægtig end Staten syntes, saa viiste den sig dog saa svag under hendes Eftermand Kong Erik, at 1412.
den i en langvarig Krig formaaede ikke at tvinge de Slesvig-Holstenske Herrer, og Hansestæderne, men maatte tillade, at Greven i Holsten ogsaa blev Hertug i Slesvig. Herudi var deels Kongens egen slette 1435.
Regiering Skyld, deels den liden Sammenhæng og Eenighed, som herskede mellem de tre Riger, og Krigsmagtens, Flodens, og Handelens Forfald; de førstes foraarsaget ved Almuens slette Tilstand; og ved det Adel og Geistlige alene skulde paa deres Bekostning udrede dem, undtagen hvad Kongerne selv skaffede tilveie. Den sidste blev trykket af Hansestæder og Søerøvere. Agerdyrkningen tog ogsaa af. Folkemængden var derover mindre end forhen. Endnu vare der ingen Manufacturer. Og saaledes var Tilstanden denne gandske Periodus igiennem indtil dens Slutning. Hele Eriks Regimente var en Kilde af Statsfeil, foraarsagede fornemmeligen ved hans Wankelmod, Gierighed og alt for store Kiærlighed til sine tydske Landsmænd, hvordver ogsaa de Svenske

satte sig op imod ham, og valgte først Engelbrecht, og siden Carl Knudsen til Rigs Forstandere, ja det danske Rigsraad satte ham endelig ogsaa af, og
1439. valgte hans Søstersøn Christopher af Baiern udi hans Sted, som egentligen var Pfalzgreve; og dette var første gang, at Raadet alene valgte uden at sammenkalde eller adspørge de andre Stænder. Erik havde kort førend dette rent skilt det danske Rige ved Overherskabet af Rygen, og overladt det Al sine Fættere de Pommerske Hertuger. Udi hans Tid afstod Seiladsen til Grønland gandske, og dette Land blev længe ubekiendt. Saa maadelige Egenskaber han besad, saa store havde derimod hans Dronning Philippa, Dotter af Henrik den Fierde, Konge i Engelland, hvilken han, uagtet alt dette, ei alene var utroe imod, men endog mishandlede. Det varede noget inden de Svenske vilde beqvemme sig til ogsaa
1441. at antage Christopher til Konge, og de Norske valgte
1442. ham sidst, thi de vare Erik hengivne; men Erik giorde intet for sig selv, tvertimod han sad paa Øen Gulland, og nærede sig af Søerøverie. De jydske Bønder, som vare Erik hengivne, og desuden ikkun maadelig behandlede af Adel og Geistlighed, giorde 25000 i Tallet, en farlig Opstand, som med stor Grumhed blev ført paa begge Sider, og endeligen dæmpet. Christopher saavel som Erik bragte mange Tydske, i sær adelige Slægter ind, og bortgav Embeder til dem, og stamme mange af nu værende danske Adel fra dem. Og som nu fast

alle

alle Konger i Europa havde stadige Residentser, saa valgte Christopher Kiøbenhavn dertil, naar han var i Danmark. Han regierede ikke længe, men udgav i 1448.
den Tid adskillige Love, iblant andre Kiøbenhavns Bye-Ret.

Efter hans Død vege de Svenske fra den Calmarske Foreening, og valgte Carl Knudsen til deres Konge. Derpaa besluttede de Danske ogsaa, at vælge deres egen Konge, og tilbøde Hertug Adolph i Slesvig og Greve i Holsteen Kronen, som var en Søn af Gerhard den Siette. Men han undskyldte sig, og gav dem Anslag paa sin Søstersøn Grev Christian af Oldenborg, hvis Fader var Didrik den Lykkelige, Greve i Oldenborg; og fra den Tid haver dette Hus regieret bestandig over Danmark og Norge, thi de Norske lode sig vel behage hvad de Danske havde giort, ja begge Riger sluttede endog en For- 1450.
eening sammen i Bergen, at de til ævig Tid skulde have een Konge, og staae hinanden bi af alle Kræfter, hvordan det end gik med Sverrig. De Svenske angrebe derpaa Gulland, for at fordrive Kong Erik, som derfra foruroligede deres Handel. Efter hans 1449.
Begiering komme de Danske ham til Hielp, og ved denne Leilighed faldt Gulland i deres Hænder, og Erik drog til Pommern, hvor han nogle Aar efter 1459.
døde i Rygenvalde. Imellem Christian og Carl var langvarig Krig, som førtes med foranderlig Lykke, thi engang havde Carl den største Del af Norge inde,

ved det hans Frænde Erkebisp Aslac i Tronhiem erklærede sig for ham, saa at han blev i Byen Hammer valgt til Konge i Norge, og kronet i Tronhiem; men endeligen fik Christian ved Hielp af Erkebispen i Upsal og andre misfornøiede Svenske Overhaand, og
1457. drev Carl ud, dog efter 6 Aar gav en Misforstand,
1463. som reiste sig imellem Christian og Erkebispen, Anled-
1464. ning til at sætte Carl paa Thronen igien, som dog
1465. kort efter atter blev stødt derfra ved Erkebispen, men derfore blev Christian ikke tilbagekaldet, tvertimod
1466. Erik Axelsen af Thotternes Slægt giort til Rigets Forstander. Tilsidst kom dog Carl igien paa Thronen,
1467. men døde noget efter, hvorpaa den berømte og kloge
1470. Sten Sture, hans Søstersøn, blev Rigets Forstander, hvilken Christian bekrigede, men tabte det bekiendte Slag paa Brunkebierget tæt ved Stokholm.
1459. Hertug Adolph i Slesvig var imedens død, og var han den sidste Regent der af det Schauenborgske Hus. Slesvig burde strax, som et Lehn, have faldet til Riget, imidlertid blev Kongen dog valgt der til Her-
1460. tug af Stænderne, og ligeledes udi Holsten til Greve af Stænderne, og skede begge Dele paa eengang udi Ribe; og lod Kongen det skee i Slesvig, for derved at blive des vissere paa Landet, og ei indvikle sig i en kostbar og uvis Krig, som Kong Erik. Med Greven af Schauenborg, som ved Fødselen formente at have en Slags Rettighed til det sidste, afgiorde han
1461. Sagen med Penge. Hamborg hyldede ham, som den

forhen

forhen havde giort alle Grever i Holsten, da den ligger i Stormarn. Ved det Venskab Christian holdt med Keiser Friderich den Tredie, fik han paa sin Reise til Rom Holsten, Stormarn og Ditmarsken 1474.
ophøiede til Hertugdømmer, og derved en Slags Adkomst til det sidste, som dog ikke vilde underkaste sig. Hvor svag Rigets indvortes Tilstand da var, sees deraf, at det Hansestædiske Contoir i Bergen dræbte Bispen og Lehnsherren der, og det ustraffet, og at 1455.
Iver Axelsen offentligen undsagde Kongen, og giorde sig uafhængig paa Gulland, og maatte Kongen til- 1467.
sidst forlige sig med ham. Til Skotland afstodes 1472.
den aarlige Afgift, som den for Syderøerne maatte give til de Norske Konger, og det som en Brudeskat for Kongens Dotter Margrete, der ægtede Jakob den Tredie, Konge i Skotland. Og som Pengemangelen var saa stor, formedelst Kongens Gavmildhed, og slette Orden i hans Finantser, hvorover han ogsaa efterlod sig anseelig Giæld, at den øvrige Del af Brudeskatten endda ei kunde udredes, saa bleve Orkenøer og Hetland derfore pandtsatte, hvilke Lande Norge derved mistede for altid, da Skotland, og siden Engelland, have aldrig villet give dem tilbage. Faa Aar for sin Død stiftede denne Konge Universitetet i Kiøbenhavn, hvilket dog ikke kom i nogen Anseelse før under Christian den Tredie. Han stiftede ogsaa en Ridder-Orden, som bestod i en Kiæde, hvorudi hang et Mariæ Billede og en Elephant, hvilken

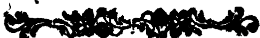

igiennem adskillige Forandringer har tilsidst frembragt den fornemme Elephant-Ordenen. Til Rom gjorde
1474. Christian en Reise af Andagt, og blev allevegne af Paven, Keiseren, Fyrster og Stæder imodtaget med stor Pragt. Han giorde og en Reise til Neus i det Cølnske, for at stifte Forlig mellem Keiseren og den urolige og mægtige Hertug Carl i Burgundien, men forgiæves. Med sin Broder Gerhard, Greve i Oldenborg, en urolig Herre, havde han mange Stridigheder. Fra denne Gerhard stammede de efterfølgende Oldenborgske Grever. Christian giorde sig ogsaa stor Moie at forene Estland med Riget igien, men forgiæves. Hans Dronning Dorothea af Brandenborg giældte meget hos ham, og havde stor Del i Regieringen.

1482. Hans, Christians ældste Søn, var udi sin Faders levende Live udvalgt til hans Eftermand i alle tre Riger, hvorfore han og strax efter hans Død blev Konge i Danmark og Norge. Sverrige derimod vilde ikke vide af ham at sige, og blev ved at lade sig regiere af Rigs-Forstanderen Sten Sture. Slesvig og Holsten maatte han dele med sin yngre Broder Friderik, deels efter da brugelig Skik, deels fordi deres Moder Dorothea elskede mest den yngre Søn, og derfor formaaede Stænderne hertil, som ogsaa herved vilde vise deres Valrettighed. Dog blev den virkelige Deling først længe efter sat i Værk, og det med saadan Fordel paa Friderichs Side, at han selv valgte sin Del. Kort herefter var Kongen

nær ved at miste Norge, thi den Tronhiemske Erke-
bisp Gaute slog sig paa Sten Stures Side, men
forlod den ogsaa kort efter igien, hvorved alting blev
roligt i Norge. Iver Axelsen forligede sig med Kon-
gen, og afstod Gulland. Med Sverrige vare mange
Underhandlinger. Kongen formente sig at have Ret
dertil, og Sture vidste længe mesterligen at opholde
ham. Endeligen kom det til Krig efter Dronning
Dorotheæ Død, hvorudi Hans bestyrket med mange 1495.
Svenske, og deriblant Erkebispen af Upsal fik Over-
haand, slog Sten Sture to gange, og blev derpaa 1497.
Konge, hvorpaa Kongens Søn Christian blev udi
Sverrige udnævnt til Thronfølger, som han alerede
var udi Danmark og Norge. Men faa Aar efter, da
Kongen havde lidet det ulykkelige Nederlag i Dit-
marsken, (hvorudi den saa kaldte store Garde, 6000 1500.
Mand stærk, som bestod mest af Tydske, næsten om-
kom, og den danske Hovedfane blev borte,) reiste
Sten Sture atter Hovedet i Veiret, faldt fra Kon-
gen, og blev paa nye Rigs-Forstander i Sverrig, og 1501.
efter ham Svante Sture, og siden Sten Sture den 1503.
yngre. De sidste Aar af denne Konges Regiering 1512.
vare meget besværlige, thi han maatte paa eengang
føre Krig med de Svenske, Lybekkerne, og de mis-
fornøiede Norske. Hans Søn Christian, som ale- 1500.
rede var udvalgt til Eftermand baade i Danmark og
Norge, bragte de sidste til Lydighed, men revsede den
norske Adel saa haardt, at han derved lagde den

første Grund til, at den fra den Tid af begyndte at forsvinde. Med Hansestæderne og med Sverrige førtes Krigen med afvexlende Lykke, hvorvel Kongen og Raadet finge, for at betage de sidste de førstes Hielp, Keiser Maximilianum den Første, overtalt til at erklære de Svenske i det Romerske Riges Acht; en Forretning, som Keiseren gierne paatog sig, for derved at vise sit formente Overherskab over de Nordiske Riger. Det Mord, begaaet paa Rigets Hovmester Paul Laxmand, hvilket Kongen ei alene lod ikke undersøge, men endog erklære ham skyldig efter Døden, tagende alt hans Gods til sig; den uretfærdige Dom over Skriver eller Skatmester Anders, hvorefter han blev hængt; og mange Elskovs Handeler lægges billigen denne Konge til Last. Kongens Broder, Hertug Friderich, regierede sine Lande i Roe, alene han havde store Stridigheder med Byerne Bremen, Hamborg og Stade, og med Ditmarskerne, angaaende Øen Helgeland, som de vilde tilegne sig. Imellem ham og hans Broder Kongen var heller ingen ret Forstaaelse, thi Friderich mente, at han ei havde faaet nok, skrev sig Arving til Norge, og gav ikke utydelig at forstaae, at han formente sig at burde have Andel deri.

Christian den Anden, Hanses Søn, var en munter og hurtig Herre, men hidsig, og stræbede efter Enevoldsmagten, og for at naae den, maatte han ydmyge Geistligheden og Adelen, som og dertil gave megen Anledning

ved

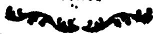
ved at være overmægtige, og at mishandle Almuen, hvilken Christian havde derfore udi al sin Regiering paa sin Side udi Danmark og Norge, thi han gav mange gode Love, for at sætte den i Sikkerhed imod de andres Overmagt. Det blev derfore ogsaa nødvendigt, at han maatte betiene sig til sit Raad af mange Almues Mænd, iblant hvilke dog vare adskillige slette, ukyndige og onde, i sær Diderik Slaghek, og Sibrit, et hollandsk Fruentimmer, og Moder til hans Frille Dyveke. Men i Sverrige var han derimodet hadet af alle Stænder, thi efterat Sten Sture havde sat Livet til i Slaget ved Bogesund, og Kongen derpaa ved 1520.
Hielp af mange Svenske havde besteget Thronen i Stokholm, lod han sig af sin falske Politique, sit vredagtige Sind, og Gustav Trolle, Erkebisp i Upsal, forlede til at begaae det gruelige Stokholmske Blodbad, hvori mange adelige Personer, nogle Bisper og andre Borgere bleve henrettede, og siden at efterlade sig paa Tilbagereisen mange Steder blodige Fodspor udi Sverrige. Og blev alt dette besmykket dermed, at de Svenske vare satte i Band af Paven. Herover grebe Darlekarlene til Vaaben, under Anførsel af den bekiendte Gustav Wasa, som efter føie 1521.
Tid satte den Svenske Krone paa sit Hoved, hvorved 1523.
Sverrig blev et Rige for sig igien indtil denne Tid. Kort efter opsagde den Jydske Adel Kongen Huldskab og Troskab, thi den frygtede for at blive behandlet ligesom den Svenske Adel, og udvalgte den hans

Farbro=

Farbroder Hertug Friderich til Konge, som til sin Bestyrkelse giorde Forbund med Lybek, der længe havde været i Krig med Kongen. Christian blev herover saa forvirret, at han tilligemed sin Dronning Elisabeth og Børn forlod Danmark, og begav sig til Nederlandene, haabende Hielp af sin Dronnings Broder Keiser Carl den Femte, og dette giorde han, endskiønt han endnu havde Øerne, Skaane og Norge paa sin Side. Saa frygtsom er den onde Samvittighed, naar Modgang møder den. Til hans øvrige, dels gode, dels onde Bedrifter og Egenskaber høre: at han levede ilde med sin Dronning, der var den dydigste Prindsesse i sin Tid, ei alene ved at beholde sin Frille Dyveke, men endog ved at straffe med Landflygtighed, ja, paa Livet dem af hendes Betientere, som lastede dette; Torben Oxe, Lehnsmand af Kiøbenhavn, lod han ved en uberettiget Ret af tolv Bønder, da han efter Loven burde have været dømt af sine jævnlige, dømme fra Livet, fordi han havde Kiærlighed til Dyveke, og dog ikke erholdet hendes Kiærlighed. Amager blev besat ved en Colonie af Hollænder, hvilke først have bragt den rette Kundskab om og Behandling med Kiøkken-Urter hid ind i Landet. Han paalagde Skatter efter eget Behag, nægtede at betale Renter af laante Penge, tog med Magt Pandter tilbage under adskillige Paaskud af Forseeler, og betalte ikke de derpaa laante Penge, lagde høiere Told paa end sædvanlig, lod slaae slet

Mønt,

Mønt, som dog skulde giælde lige saa meget som den forrige, og paastod offentligen, at alt hvad hans Undersaatter eiede og havde hørte ham til. Og paa saadanne Maader mente han at samle en Skat til den Svenske Krig. Den Polske Kong Sigismundi Gesandtere lod han underhaanden fange og kaste i Havet, fordi de paa deres Konges Vegne klagede over noget. Den evangeliske Lære, som da nyeligen var begyndt at prædikes i Saxen ved Doctor Luther, søgte han, hvorvel uden Fremgang, at indføre, dels af Tilbøielighed, og dels for derved at svække Bispernes og Geistlighedens Magt. Med sin Farbroder Hertug Friderich, og med Lybek lagde han sig ud ved at søge at bringe dem begge under Aaget, hvilket siden blev ham til stor Skade, hvorvel han kort for sin Affættelse dog forligede sig til Bordesholm med Hertugen. Sin Yndling Didrik Slaghek, som han 1522.
havde giort til Erkebisp i Lund, lod han tilsidst henrette, for at vælte Skylden af det Stokholmske Blodbad fra sig paa ham. Med Rigsraadet raadslog han aldeles ikke, tvertimod Haandfæstningen, men giorde alting paa sin egen Haand, og var det nød til at giøre Opvartninger hos Sibrit, om det vilde udrette noget, men hendes Stolthed og Uforskammenhed gik saa vidt, at hun lod mange af dem ofte staae længe uden for sin Dør i Frost og Snee. I det latinske Sprog besad han stor Styrke, og talte og skrev det færdigen.

Fride=

Friderich den Første, en Søn af Christian den Første, tog Kronen an, som den Jydske Adel tilbød ham, endskiønt han for ei længe siden havde indgaaet det Bordesholmske Fordrag med sin Brodersøn Kong Christian den Anden, deels blindet ved Kronens Glands, deels over det han aldrig kunde fatte nogen ret Fortrolighed til Kongen, sin Brodersøn, og deels af Frygt for at Riget skulde ellers gaae fra Slægten, da man havde tænkt paa at tilbyde Keiseren, Kongerne af Frankerige og Skotland, eller og Hertugen af Gueldern det. Saa snart Christian havde taget Flugten, overgave Sieland og Fyen sig, undtagen Kiøbenhavn, som ikke førend efter en lang Beleiring blev indtaget ved Hertug Christian Friderich Søn, og ved Johan Ranzau, hvorpaa de andre Stæder i Riget, (undtagen Malmøe, som og ved en haard Beleiring maatte tvinges, hvortil den Svenske Kong Gustav gav Tropper,) og Norge overgave sig. Udi denne Krig havde Friderich Hielp af Lybekkerne. Gulland var det sidste danske Landskab, som faldt i Friderichs Hænder, thi Christians tapre og troe Feltherre Søren Norbye overgav det ikke til Friderich, førend han frygtede for at de Svenske skulde erobre det. Christian giorde vel adskillige gange nogle Forsøg, stolende fornemmeligen derpaa, at Friderich tabte meget af sin Anseelse hos Almuen, ved det han i sin Haandfæstning havde givet Adelen og Geistligheden for meget efter, hvorved Christian troede, at baade Kongens

egen

egen Myndighed blev for meget beskaaret, saa og Folkets Frihed for meget krænket; men alle Christians Forsøg vare forgiæves, saasom han ikke retskaffen blev understøttet af sine udenlandske Venner, og tilsidst, efterat han ved Landgangen i Norge havde faaet mange Norske paa sin Side, men var af den danske Krigshær bleven indsluttet, og derfore havde erholdet sikker Leide at reise til sin Farbroder Kong Friderich, og saa reiste did, blev han sat fangen paa Sønderborg Slot, hvor han holdtes meget haardt i 16 1532.
Aar, og sidenført til Kallundborg Slot, hvor han 1549.
blev kongeligen underholdt, og døde efter 10 Aars Forløb. Og gav Friderich ved denne Leilighed et skriftligt Bevis til Adelen, at Christian skulde aldrig komme paa fri Fod. Friderich yndede den evangeliske Lære, som han og indførte i Fyrstendømmene, fornemmelig ved Herman Tast, og gav den Tilladelse at prædikes i Kongerigerne, hertil fornemmeligen overtalet ved sin Søn Christian, der paa sin Reise i Tydskland havde antaget denne Lære. Med den Svenske Kong Gustav forligede Friderich sig saaledes, at hver skulde blive Konge i sit Land, og hvert Rige beholde sine gamle Grændser. Til fælles Sikkerhed sluttede de et Forsvars Forbund sig imellem. De øvrige mærkværdige Tildragelser under denne Konge ere disse: Norge blev erklæret for et frit Valrige, og Friderich fraskrev sig og Arvinger den Titel af Arving til Norge, men blev dog ved at bruge den-

I

J Skaane giorde 12000 Bønder Opstand imod Adelen og Kongen, dertil opvakte af Søren Norbye, men den kongelige Feltherre Johan Rantzau over-
1525. vandt dem. Og som Lybekkerne havde hiulpet Friderich i denne Krig, saa overlod han dem Bornholm i 50 Aar. Kammer-Retten i Speier, for hvilken Christian havde forklaget Friderich og sine Undersaatter, erklærede Hertugdømmet og Stiftet Slesvig for et tydsk Lehn, men herpaa blev ikke agtet. Efter
1532. Christian den Andens Fængsel indginge de Norske paa nye, at begge Riger Danmark og Norge skulde til ævig Tid være foreenede sammen. J Slutningen af sit Regimente kom Friderich i Ueenighed med Lybekkerne, angaaende Handelen, hvilket lagde den første Grund til, at Lybekkerne siden toge sig Christian den Anden an, og satte sig imod Friderichs Søn. Franciscus Wormordus, Johan Taussan og flere vare de fornemste evangeliske Prædikantere i Danmark, hvor Viborg var den første Stad, som antog Lutheri Lære, og Bergen den første udi Norge. Kiøbenhavn blev under denne Konge udvidet og paa nye befæstet. Da Friderich havde saa længe været Hertug i Slesvig og Holsten, og resideret paa Gottorp Slot førend han blev Konge, saa er det ingen Under, at han siden efter saa ofte opholdt sig der, og i sær elskede Hertugdømmene. Og formedelst de idelige Uroligheder er det heller ingen Under, at han efterlod sig en Del Giæld.

Chri-

Christian den Tredie, Friderich den Førstes Søn, befandt sig ved sin Faders Død i vanskelige Omstændigheder, thi som der udi Faderens levende Live var intet Kongevalg giort, saa vilde nu mange, for at vise deres Valgrettighed, gaae ham forbi, og vælge hans yngre Broder Hans, og hertil vare Bisperne i sær tilbøielige, saasom de tænkte da at faae den Catholske Religion stadfæstet under en ung Herre, og dette Partie bragte det saa vidt, at Konge-Valget blev opsat et helt Aar, under Paaskud, at overlægge alting med det Norske Rigsraad, hvilket havde et stort Skin af Billighed, og imidlertid blev Regieringen overdraget til Raadet. Almuen derimod var hengivet til den fangne Kong Christian. Af dette betiente Lybekkerne sig, veiledede af deres tvende myndige Borgemestere Marcus Meier, og Jørgen Wullenweber, for at drage al Handelen i disse Riger til sig, udi hvilken man til deres Skade havde paa nogen Tid vist sig gunstig mod Nederlænderne, og stolede bemeldte tvende Borgemestere paa den Engelske Kong Henrich den Ottende, som havde lovet dem Hielp, imod at faae det hele Danmark, eller dog en Del deraf, men indløbende Omstændigheder forhindrede ham fra at tage offentligen Del herudi. En Lybsk Flode gik 1534.
derpaa i Søen, under Anførsel af Grev Christopher fra Oldenborg, og Lybekkerne gave offentligen tilkiende, at de vilde sætte Christian den Anden paa Thronen igien. Kiøbenhavn og Malmøe fulde derfore

strax til dem, tilligemed alle Øer, Skaane, Halland og Bleking. Borgere og Bønder toge med aabne Arme imod dem, men Adelen nødtvungen, da mange af deres Gaarde bleve plyndrede og opbrændte af de andre Stænder. Udi saadan Nød valgte den *jydske* Adel uden Forhaling Hertug Christian til Konge, saasom den da kunde selv vente sig Understøttelse fra Holsten, og han derimod lovede at holde dem ved alle
1533. deres Privilegier. Christian besad da Slesvig og Holsten alene, dels i sit eget Navn, og dels som Formynder for sine yngre Brødre. Han sluttede et Forsvars-Forbund mellem Danmark og Hertugdømmene, saa og et Forbund med den Svenske Kong
1534. Gustav. Derpaa tvang han Lybek at indgaae Fred med sig i Henseende til Hertugdømmene. At Kong Gustav i Sverrige slog sig til Hertug Christians Partie, derudi var Aarsag, at Lybekkerne havde søgt at skille ham ved Riget, og at han altid maatte frygte for den fangne Kong Christian. Ved at overveie alle disse Omstændigheder, saa kan denne Krig paa nogen Maade kaldes Krig imellem Adel og de andre Stænder, thi Bønderne i Jylland giorde endogsaa Opstand, som ei kunde stilles førend 2000 af dem bleve ihielslagne ved Aalborg, og denne Stad med Storm erobret, og deres Anfører, den bekiendte Skipper Clement, to Aar efter henrettet. Efter en haard Krig af tre Aar vandt endeligen Christian den Tredie, dels ved sin egen fornuftige og tapre Opførsel,

dels

dels ved sin store Feltherre Johan Rantzau, og dels ved den Hielp, som Kong Gustav gav ham i Skaane. Det bekiendte Slag ved Øxnebierg i Fyen giorde fornemmeligen, at Vægtskaalen hældede til Christian den Tredies Side; udi det omkom den urolige Upsalske Erkebisp Gustav Trolle. Noget for den Tid havde det søndenfieldske Norge valgt Christian den Tredie til Konge. Lybekkerne fordærvede ogsaa deres Sager derved, at de beskikkede Hertug Albert af Meklenborg, som var gift med Christian den Andens Søsterdotter, til Feltherre, men som Grev Christopher ei vilde vige for ham, saa anførte de begge Krigshæren. Den foreenede Danske, Norske og Svenske Flode havde under Anførsel af Peder Skram, som nyeligen havde lagt sig efter Søevæsenet, den Lykke at slaae den Lybske Flode. Herover indgik Lybek Fred med Kongen, og erkiendte ham for retmæssig Besidder af Thronen. Paa den anden Side blev Gustav, imellem hvilken og Christian den Tredie var allerede opkommet adskillig Mistroe, høist forbittret, saasom den var sluttet uden ham, og kaldte strax sine Hielpetropper bort fra de Danske. Hertug Albert, Grev Christopher, og Kiøbenhavns Borgere besluttede derimod at fortsætte Krigen, stolende paa Hielp fra Keiserens Stadtholderinde i Nederlandene, der tog sig Pfalzgreve Friderich an, som havde ægtet Dorothea, Christian den Andens Dotter, og derfore giorde Paastand paa de nordiske Kroner. Den be- 1535.

kiendte Borgemester i Malmøe, Georg Mynter, overgav derimod Malmøe til Christian den Tredie, som, for at hindre Nederlænderne fra at undsætte Kiøbenhavn, lod giøre et Indfald i Landskabet Grøningen. Kiøbenhavns Erobring efter en haard Beleiring af eet Aar endte omsider Trætten, thi den norske Erkebisp Oluf fandt sig nu for svag til længere at modsætte sig Christian den Tredie, og at hæve Pfalzgreve Friderich paa Thronen, allerhelst denne Konge havde mange Venner i Norge, og derfore flygtede Erkebispen af Riget. Ved Kiøbenhavns Overgivelse erholdte alle Naade; Hertug Albert og Grev Christopher maatte love aldrig mere at tiene imod Rigerne, og ufortøvet at begive sig til Tydskland. Da nu Christian den Tredie saae sig i rolig Besiddelse af Thronen, indførte han ikke alene den evangeliske Lære i begge sine Riger, med Rigsdagens Samtykke i Kiøbenhavn, som let kunde skee ved det Almuen var den gandske hengiven, men lod endog fængsle alle danske Bisper paa een Dag, afskaffede gandske den bispelige Myndighed, og indsatte derimod 7 Superintendenter, hvilke ikke skulde
1536. have Sæde i Rigsraadet, som de forrige catholske Bisper, og desuden finge langt ringere Indkomster, thi Kongen tog det meste bispelige Gods til sig. Det erkebispelige Navn og Værdighed blev ogsaa afskaffet baade i Danmark og Norge. Religionen blev herved sat i Sikkerhed, og Kongens Myndighed udvidet som

det

det syntes, da Bisperne stedse havde sat sig imod den. Dog kunde og de adelige høie Embedsmænds Myndighed, som nu ingen Modvægt havde i Rigsraadet, have steget til alt for stor Høide, hvis ei gode og fornuftige Konger havde siddet paa Thronen, saa at den kongelige Myndighed gandske havde gaaet til Grunde, og Regieringen rent have blevet forandret til et Oligarchie.

I. Regieringsform og Love.

I dette Tidsrum kom det efterhaanden af Brug, at holde Rigsdagene i Nyborg, og bleve de derimod gemenligen holdte i Kiøbenhavn; ja Erik af Pommern sammenkaldte næsten ingen i sin lange Regiering. Den sidste Rigsdag i denne Periode, holdet til Kiøbenhavn 1536, bestod foruden Kongen og Rigsraadet af 400 adelige Personer, og de smaa og store Stæders Deputerede, samt og nogle fra hvert Herred. Christian den Første og Hans bleve ved deres Haandfæstninger meget indskrænkede, og maatte tillade Undersaatterne at bekrige sig, og erklære den Krig for retmæssig, saa fremt de brøde deres Haandfæstning. Saasom hvert Rige beholdt ved den Calmarske Foreening sin Forfatning, sine Love, og sit Raad, saa blev Raadet herefter kaldet Rigsraad, i Stedet for at det hidindtil havde hedet Kongens Raad. Kong Hans maatte forbinde sig til, at ingen af Borger= eller Bondestanden skulde optages i det.

kiendte Borgemester i Malmøe, Georg Mynter, overgav derimod Malmøe til Christian den Tredie, som, for at hindre Nederlænderne fra at undsætte Kiøbenhavn, lod giøre et Indfald i Landskabet Grøningen. Kiøbenhavns Erobring efter en haard Beleiring af eet Aar endte omsider Trætten, thi den norske Erkebisp Oluf fandt sig nu for svag til længere at modsætte sig Christian den Tredie, og at hæve Pfalzgreve Friderich paa Thronen, allerhelst denne Konge havde mange Venner i Norge, og derfore flygtede Erkebispen af Riget. Ved Kiøbenhavns Overgivelse erholdte alle Naade; Hertug Albert og Grev Christopher maatte love aldrig mere at tiene imod Rigerne, og ufortøvet at begive sig til Tydskland. Da nu Christian den Tredie saae sig i rolig Besiddelse af Thronen, indførte han ikke alene den evangeliske Lære i begge sine Riger, med Rigsdagens Samtykke i Kiøbenhavn, som let kunde skee ved det Almuen var den gandske hengiven, men lod endog fængsle alle danske Bisper paa een Dag, afskaffede gandske den bispelige Myndighed, og indsatte derimod 7 Superintendenter, hvilke ikke skulde
1536. have Sæde i Rigsraadet, som de forrige catholske Bisper, og desuden finge langt ringere Indkomster, thi Kongen tog det meste bispelige Gods til sig. Det erkebispelige Navn og Værdighed blev ogsaa afskaffet baade i Danmark og Norge. Religionen blev herved sat i Sikkerhed, og Kongens Myndighed udvidet som

det

det syntes, da Bisperne stedse havde sat sig imod den. Dog kunde og de adelige høie Æmbedsmænds Myndighed, som nu ingen Modvægt havde i Rigsraadet, have steget til alt for stor Høide, hvis ei gode og fornuftige Konger havde siddet paa Thronen, saa at den kongelige Myndighed gandske havde gaaet til Grunde, og Regieringen rent have blevet forandret til et Oligarchie.

I. Regieringsform og Love.

I dette Tidsrum kom det efterhaanden af Brug, at holde Rigsdagene i Nyborg, og bleve de derimod gemenligen holdte i Kiøbenhavn; ja Erik af Pommern sammenkaldte næsten ingen i sin lange Regiering. Den sidste Rigsdag i denne Periode, holdet til Kiøbenhavn 1536, bestod foruden Kongen og Rigsraadet af 400 adelige Personer, og de smaa og store Stæders Deputerede, samt og nogle fra hvert Herred. Christian den Første og Hans bleve ved deres Haandfæstninger meget indskrænkede, og maatte tillade Undersaatterne at bekrige sig, og erklære den Krig for retmæssig, saa fremt de brøde deres Haandfæstning. Saasom hvert Rige beholdt ved den Calmarske Foreening sin Forfatning, sine Love, og sit Raad, saa blev Raadet herefter kaldet Rigsraad, i Stedet for at det hidindtil havde hedet Kongens Raad. Kong Hans maatte forbinde sig til, at ingen af Borger- eller Bondestanden skulde optages i det.

Ved den Calmarske Foreening 1397 fik Rigsraadet Deel med i Regieringen, og ved denne Foreenings senere Stadfæstelse af 1436 blev fastsat, at af Danmark 12 Borgemestere af 12 Byer, Rigsdrosten, Erkebispen og 2 Bisper, Rigsmarsken, 5 Landsdommere og Riddere, 9 Stokkemænd, og 8 Odelbønder skulde i Halmstad vælge den fælles Konge for alle tre Riger, og ligeledes 40 Personer af hvert af de andre Riger, hvilket Antal dog i intet Rige kommer ud, naar man regner efter. Det blev og da afgiort, at Kongen stedse skulde have hos sig 2 Rigsraader af hvert Rige, for at betiene sig af deres Raad. Personernes Antal i dette Rigsraad var foranderligt, men nogle vare Rigsraad for Jylland, andre for Fyen, atter andre for Sieland, og nogle igien for Skaane, hvorvel de og i Almindelighed sørgede for det hele Rige. Rigets Hovmester stod længe ikkun for Hofstaten, men efterat Drostens Embede gik af Brug, fik han ei alene hans Embede, og blev den øverste Embedsmand, men endog Hoved for Adelen. Kongens Kroning forrettedes paa adskillige Stæder, men fra Christian den Første af stadig i Frue Kirke udi Kiøbenhavn. Keiseren lod sig undertiden mærke med sin ugrundede Paastand, at Danmark stod under ham. Kong Erik af Pommern gav hertil nogen nye Anledning, ved det han lod Keiser Sigismund dømme om Arvefølgen i Hertugdømmet Slesvig, og Kong Hans ved at lade Keiseren erklære de Svenske

i Ri-

i Rigets Acht. Kongerne reiste endnu om, og sadde selv i Retten. 1533 blev forordnet, at Herredsdommerne skulde opsætte Dommene skriftligen. Formodentligen ere de forhen ikkun mundtligen blevne afsagde. Fra 1526 af brugte Adelen uden Forandring bestandige Slægtenavne i Følge en Forordning. Erik af Pommern var den første, som udstædde Adelbreve. Et Lehn bestod af 300 til 600 Bondegaarder, og boede Lehnsherren eller Lehnsmanden paa et kongeligt Slot. Et Herred af 6 til 12 Sogne havde sit eget Thing eller Ret, sin Herredsfoged og Skriver. Et Birk af et halvt til 3 Sogne, og hørte arveligen enten Kronen eller Adelen til, hvilke beskikkede Birkefogden, Birkeskriveren, og Sandemændene. I Norge forblev Tilstanden nogenlunde saaledes, som den havde været sidst i forrige Periodo. 1483 blev i Bergen anlagt et Rigskammer, bestaaende af en Kammermester, og en geistlig og verdslig Rigsraad, hvilke skulde forestaae Rigets Indkomster. De fornemste af Raadet forestode længe dette Rige udi Kongens Fraværelse, men fra 1483 af Stadtholderen, hvis Embede da blev stiftet og Rigsraadet. Samme Tid blev det og fastsat, at en Rigsdag skulde aarligen holdes i Obsloe. Endskiønt Friderich den Første havde erklæret Norge for et Valrige, saa blev hans Søn Hertug Christian dog ved at skrive sig Arving til Norge. Kroningen skulde vel skee i Tronhiem, men blev dog iblant forrettet i Obsloe.

Efter Foreeningen af 1436 skulde Kongen opholde sig hvert Aar 4 Maaneder i hvert Rige, men som dette var for besværligt, saa blev han tilsidst mest i Danmark. Da fik og Erkebispen, de 4 Bisper, Domprovsten i Obsloe, som tillige med var Rigskantsler, Drosten, Marsken, 6 Laugmænd, 12 Riddere, en Raadmand af 4 Byer, og 12 Odelsbønder Magt at vælge Kongen, men 1450 blev det alene overladt til de 12 Rigsraader.

II. Religionen

Var i Henseende til det udvortes Regimente og Forfatning i samme Tilstand denne hele Periodus igiennem, som i forrige. Det Lundiske Erkesæde blev dog 1432 ved Concilium i Basel berøvet en stor Herlighed, nemlig som Sverriges Primas, at give Pallium til Erkebispen i Upsal. Ved Reformationen blev den erkebispelige Værdighed i begge Riger afskaffet. I Christian den Førstes Tid faldt Pavens Magt og Anseelse saa meget i Norge, ved det han vilde paatrænge det en Erkebisp, at mange Norske vilde skille sig fra den catholske Kirke, og gaae over til den Grækiske. Det Tronhiemske Erkesæde tabte under Erik af Pommern noget af sit Herredømme ved det Garde Stigt i Grønland gik forloret, saasom Seiladsen paa Grønland blev forglemt, og de norske Colonister der ødelagde af Landets Indfødde, Skrælinger kaldte.

III.

III. Videnskaber

Vare i dette gandske Tidsrum ikkun i slet Stand, endskiønt der var stiftet et Universitæt i Kiøbenhavn, hvilket dog hæmmede de hyppige Reiser til Paris. Det man fornemmelig lagde sig efter var den geistlige Ret, eller Jus canonicum. Knud, Bisp i Viborg, skrev paa Latin en Forklaring over den jydske Lov, men som er langt neden for Andreæ Sunonis over den Skaanske. Under Kong Hans kom Bogtrykkerkonsten hid ind. 1486 blev den første latinske Bog trykt i Byen Slesvig, 1493 i Kiøbenhavn, og 1495 paa Dansk i samme Bye, begge ved Godfrid af Ghemen. Paa Latin, Dansk og Plattydsk haves nogle Kröniker fra de Tider skrevne i Danmark og i Holsten. Christiern Pedersen, Kanik i Lund, var en mærkelig Mand. Han var den første, som lod trykke Saxo Grammaticus i Paris. Af det nye Testamente finge vi og nogle danske Oversættelser, og Wormordus satte Psalteren paa Dansk. Christian den Første trak mange tydske Konstnere ind i Riget. Christian den Anden var en Elsker af Medicin og Chymie, og forbød at ingen af hans Undersaatter maatte besøge fremmede Universiteter førend han var Baccalaureus i Kiøbenhavn. Vincenz Lunge, Lensmand i Bergen, som blev dræbt af den Tronhiemske Erkebisp Oluf, var en stor Befordrer af Videnskaber. I Island tog Lærdommen alt mere

af. Annaler bleve endog rare der, og man lod sig nøie med at renskrive Forfædrenes Arbeider.

IV. Krigsmagten.

Floden var i en ælendig Tilstand, og maatte man, i Mangel af bedre, beskikke under Christian den Tredie en gandske ukyndig Mand, Peder Skram til Admiral, som dog ved Tiden og Erfarenhed blev en duelig Søemand. Krigshæren var ikke i bedre Stand, og maatte man gemenligst betiene sig af fremmede hvervede Tropper, mest Tydske og Skotter. Den blev ellers samlet og vedligeholdt paa samme Maade, som i forrige Periode, og 1525 bevilgede den danske Adel for tre Aar een harnisket Rytter af hundrede Marks Indkomster, og een bereden Skytte af 50 Mark. I Norge anførte Mårsken fra 1436 den gandske Hær.

V. Agerdyrkningen

Var udi sit Aftagende i Danmark, saavel som Folkemængden. De idelige Trætter imellem Adel og Almuen vare Aarsag heri.

VI. Handel.

Imod Slutningen af dette Tidsrum søgte ma at afkaste det haanlige Aag, som Hansestædern havde paalagt vort Fæderneland, ved at opmuntre o

ynde

ynde Nederlændernes Handel. Saugmøllers Indførsel i Norge under Friderich den Første oplivede ogsaa meget den Handelsgren med Bredder, og fra den Tid af begyndte Skovene at blive en Kilde til nye Rigdom for Norge. Under Erik af Pommern tabte Danmark meget ved det Sildene under de Skaanske Kyster sloge feil fra 1425 af. Havet og Belterne vrimlede ogsaa i dette Tidsrum af Søerøvere, helst under Margrete, Erik af Pommern, Friderich den Første og Christian den Tredie, hvilket giorde Handelen gandske usikker. Man forbedrede derimod Mønten, hvilken Kong Erik af Pommern havde slaget slettere end nogen af hans Formænd; og Kong Hans slog de første Dalere, og Christian den Første de første Ducater, da man hidindtil havde ikkun havt smaa Mønt af Sølv og Kobber. Ved Reformationens Indførsel hørte Bisperne op med at slaae Mønt, og var Erkebisp Oluf i Tronhiem den sidste. En nye Kilde til Indkomster blev ogsaa udfundet, ved at fordre Told i Øresund, hvis Alder med fuld Vished ei stiger høiere op, end til Erik af Pommern, men dog uden al Tvivl er ældre, thi i det mindste finder man, at Havnepenge ere længe forhen blevne fordrede. Christian den Første søgte at ophielpe den indenlandske Handel, og at svække Hansestædernes. Han befoel, at Told maatte herefter ei gives i Vare, men i fiint Sølv. Hans føiede meget Engellænderne, og gav dem Frihed at befare Island. Christian

den Anden søgte Vei Nord paa til Ostindien, vilde udbrede vor Handel i Rusland, og giorde Kiøbenhavn til en Stabelstad. Jens Beldenak, Bisp i Odense, var da den første, som solgte Stude til Hollænderne, og blev da Tolden ved Colding anlagt. Norge derimod havde nu aldeles ingen Handel, havde mistet Grønland, tabt den islandske Handel, og var hiemme i sit eget Land en giældbunden Tiener af Hansestæderne.

VII. Sæderne

Vare overalt i disse Lande, som i det øvrige Europa, meget fordærvede, thi Ungdommens Oplysning forsømtes. De Mægtige, saavel Geistlige som Verdslige, undertrykte her som andensteds alle de Smaa, hvilke, derover bragt til Fortvivlelse, giorde jævnlige Oprør, dog var saadant langt mere sieldent i Norge end i Danmark, thi i Norge vare de Store ikke saa talrige, og deres Gaarder mindre, hvorfore de krævede ikke saa megen Tieneste. Den berygtede Strandrettighed stod endda ved Magt, i Følge hvilken skibbrudne Folk kunde miste næsten alt hvad de eiede, ja ofte maatte sætte Livet til, hvilket vederfores dem endog af jydske Bisper. Den ene Adelsmand undsagde og befeidede den anden, ja undsagde endog ofte Kongen selv. Drukkenskab gik meget i Svang, saavel iblant Høie som Lave, og deraf fulgte ofte Kiv og Mord. Bisper, Klostere og Domherrer trukke Ki-

kernes

fra A

Slesvig og

I. Søn,

I

g.

I

Søn, Hertug i S

I

kernes Indkomster til sig, saa at 1530 havde 16 Kirker i Aarhuus Stigt ikkun to Præster. Hvor høilig var derfor ikke Reformationen nødvendig, og hvad herlig Virkning har den ikke yttret i Oplysning og Sæder.

Siette Tidsrum fra 1536 til 1660. Paa forommeldte Kiøbenhavnske Rigsdag under Christian 1536.
den Tredie blev ogsaa hans Søn Friderich, som endda var et Barn, udnævnt til Thronfølger, og Dronningen samt nogle Rigsraad beskikkede til Formyndere, om Kongen døde imedens han endnu var i sin Mindreaarighed. Norge blev da og erklæret for en Provinds, thi man sagde, at det havde giort adskillige gange Oprør, og var for fattigt til at underholde selv en Konge, saa og at det endnu ikke havde underkastet sig Christian den Tredie, hvorfore den Del i det mindste, som med Sværdet maatte erobres, skulde erklæres for en Provinds, og have sine Herligheder forbrudt. Men som Norge godvilligen antog Christian den Tredie, saa blev dette ikke opfyldt, undtagen at Norge mistede sit eget Rigsraad, og beholdt ikkun en Stadtholder og en Cantsler; og at de fleste norske Forlehninger bleve givne til den danske Adel, som fra den Tid af mere og mere kom i Besiddelse af de høie Embeder i Norge, allerhelst den norske Adel var alerede forhen meget uddøet; og at Kongen herefter blev alene kronet i Kiøbenhavn, hvilket blev anseet ligesom han var kronet i begge Riger;

og sigtede man herved til at vise, at begge Riger skulde nu ansees for en Stat, og derved de indvortes Krige ophøre, som saa ofte forhen havde svækket dem. Derimod beholdt Norge Navn af et Rige, hvorefter Kongen kaldte sig i sin Titel, det beholdt og sine egne Love, sine Herre- eller Rigsdage, Rettighed til at hylde sine Konger, som til den Ende reiste did op, og endeligen bleve Friderich den Førstes, saavel som Christian den Tredies Efterkommere ved at skrive sig Arvinger til Norge. Dog kan ikke nægtes, at jo den norske Adel tog fra denne Tid endnu mere af, saa at den tilsidst har tabt sine Rettigheder, og Kundskab om sin Herkomst, og er bleven forvandlet til Bønder. Den evangeliske Lære blev nu ogsaa indført i Norge, og Hammer Bispestoel afskaffet, og lagt under Obsloe. Udi Danmark blev i Religions-Skikkene alting indrettet efter Bugenhagens Raad, en Mand, som til den Ende blev forskrevet ind fra Tydskland, og som kro-
1537. nede baade Kongen og Dronningen. Allevegne blev dette store Værk fuldendt uden Blods Udgydelse, undtagen paa Island, hvor Bisp Jon Arnesen i Holum vilde med Magt forsvare den catholske Lære, og derfore blev halshugget. Religionen blev ellers i vort Fæderneland sat paa en ypperlig Fod ved Skolers Indførsel, Universitætets Forbedring, Kirke-Ordinantsens Udgivelse for begge Riger og Hertugdømmene, og den gandske Bibels Oversættelse paa

Dansk,

Dansk, hvoraf ikkun forhen enkelte Stykker vare trykte. Man gik saa Jemfældig til Værks, at ingen Munke og Nonner bleve rent afskaffede, uden Tiggermunkene; de øvrige, saavel som Domherrerne, beholdte deres Indkomster, og boede tildels i deres Klostere saa længe de levede, men mange forlode selv frivilligen Riget. Af Pfalzgreve Friderich blev Danmark jævnligen sat i Uroe, dog ved Fred med
Keiser Carl den Femte til Speier endeligen befriet 1544.
herfra. Saasom Christian havde indseet den Fare Rigerne svævede udi, naar Kongen døde uden fastsat
Eftermand, saa formaaede han Stænderne til atter 1538.
at erklære sin unge Prinds Friderich dertil; og er det mærkeligt, at de Slesvig-Holstenske Stænder paastode da Del i Regieringen saavel som det Danske Rigsraad havde den. Dog gik Hyldingen først længe
efter for sig i Danmark, og siden i Norge til Obsloe, 1543. 1547.
og er det ogsaa mærkeligt, at Prindsen blev endnu hyldet i alle Provindser, og det i Ringsted, Odensee, Viborg, og paa Lybers Høi, tæt ved Lund. Da mødte og den lutherske Geistlighed første gang her i Riget paa en Rigsdag. Efter de Tiders vedtagne Skik, som den store Johan Rantzau kunde ved sin Modsigelse ikke afskaffe, delede Kongen Hertugdømmene med sine tvende Brødre, Hans og Adolph, og blev da den bekiendte Union og Communion indført, som afgiør, hvorledes det skal forholdes med Regieringen i Hertugdømmene. Hans tog derpaa

sin Residentse i Hadersleben, hvor han bygde Slottet paa nye, og Adolph i Gottorp. Den yngste Prinds Friderich fik intet ved denne Deling, saasom han alerede var Bisp i Slesvig, hvilket da behandledes som de andre lutherske Stifter i Tydskland, saa at dets Besidder kunde gifte sig. Noget efter blev han
1556. og Bisp i Hildesheim, men døde ei længe efter ugift, hvorpaa Hertug Adolph blev Bisp i Slesvig. De tre Kroner førte denne Konge først ind i det danske Vaaben. Hansestædernes alt for store Privilegier og Handel begyndte han noget at indskrænke. Han gav ogsaa mange gode Love baade for Danmark, Norge og Hertugdømmerne, hvoriblant den norske Reces, den coldingske Reces, og den Slesvigske Digeordning, og søgte ogsaa at indskrænke Vorned-Rettigheden, i det mindste hvad Degne- og Præste-Sønner angik. Imellem Sverrige og Christian var ingen ret Forstaaelse og Fortrolighed, men som han elskede Fred frem for alle Ting, saa brød det ikke ud til nogen aabenbare Fiendtlighed imedens han levede. Samme Fredsommelighed giorde ogsaa, at han med megen Snildhed undgik at tage Del i den tydske Krig, som da førtes mellem Keiseren og de protestantiske Fyrster, uagtet han letteligen havde kunnet blive indviklet i den, saasom han en rum Tid tilforn havde indtraadet i det Smalkaldiske Forbund, som de sidste havde sluttet sig imellem, og kan heller intet uden hans Fredsommelighed og Frygt for at indvikle Riget i

en

en farlig Krig med den mægtige Keiser undskylde ham, at han ikke opfyldte sine Løfter imod de Smalkaldiske Bundsforvandte. Samme Lyst til Fred og Eenighed giorde ogsaa, at hans Brødre Hertug Hans og Adolph aldrig toge Slesvig til Lehn af ham, som de efter deres Skyldighed burde. For at undgaae en Krig undslog han sig ogsaa for at imodtage Besiddelsen af 1554.
Erkestiftet Riga, og at lade sig hylde af Byen Reval, thi han indsaae ogsaa klogeligen med hvor stor Fare, Bekostning og Uvished Besiddelsen af samme langt 1558.
fraliggende Lande var forbundet. Imidlertid forsømte han dog ei at være færdig til Krig. Floden var i en god Tilstand ved hans Død, og Flekkerøe og Landskrone lod han befæste. Og som han viseligen indsaae, at intet kan være skadeligere, end at den tilkommende Efterfølger i Regieringen afholdes fra Kundskab deri, saa overgav han Malmøe med tølv hosliggende Herreder til sin Søn Friderich, for der 1555.
at øve sig i Regieringskonsten, ved selv at lægge Haand paa Værket. Med Rigets Indkomster havde han saa vaaget Øie, at han var i Stand til at laane Bisperne af Oesel og Pilten anseelige Penge, hvorimod de satte ham deres Bispedømmer til Pant. Med Hamborg havde han nogle Stridigheder, saasom denne Bye begyndte at udbrede sin Handel, og vilde tvinge Indvaanerne af Vilster og Krempe Marsk til at føre deres Korn til Hamborg, og der sælge det for en bestemt Pris. Stiftet Lybek fik

under ham en protestantisk Bisp for første gang, nevnlig hans tydske Cantsler Andreas Barby. Slottet i Colding lod han meget forbedre, og opholdt sig der ofte. I Henseende til Handelen giorde han den nyttige Anstalt, at der ikke maatte tages *mere i* Rente end 5 af 100, hvorved det er forblevet indtil vore Tider, undtagen at det en temmelig lang Tid var tilladt at tage 6. For Fattige sørgede han meget, og befoel at indrette Hospitaler i alle danske Stæder. Den eeneste Feil man kan tillægge denne Konge, er at han indrømte sin Dronning Dorothea vel meget, en Saxisk-Lauenborgsk Prindsesse, af ugemen Skiønhed, og som han af Elskov havde ægtet i hendes 15 Aar imod sin Faders Villie; og var hun Aarsag i, at den berømte Peder Oxe *maatte gaae* i Landflygtighed. For Resten var han gudfrygtig, ordentlig, tapper, retfærdig, omgængelig, medliden, arbeidsom, klog, fredelskende; saavidt mueligt, kunde enhver faae ham i Tale, og overgive sin Ansøgning, og giorde han alt det Gode, som Tidernes Forfatning og hans indskrænkede Magt tillod ham. Hver Dag læste han i Bibelen, var en stor Fiende af Overdaad og ufornøden Pragt, afskyede Drukkenskab, som da gik saa meget i Svang. Men med alt dette var han ingen Fiende af uskyldige Fornøielser. Han elskede Selskab, Læsning, Musik, og de mechaniske Konster, men brugte aldrig noget Spil. Sine jævnlige Sygdomme uagtet var han altid munter og beleven, og saa

i den

i den sidste, udi hvilken han vidste sin Dødsdag forud, som han med et christeligt og sagtmodigt Væsen gik imøde. Han reiste jævnligen om i Danmark og Hertugdømmene, og kom iblant paa Professorernes Lectier. Lærde Mænd elskede han, gav udenlandske Lærde ofte Foræringer, helst til lutherske Theologi, med endeel af hvilke han stod i Brevvexling, og saae med stor Flid paa, at Læreæmbederne bleve vel besatte. Korteligen: han fortiener at kaldes den Store, den Gode, og den Kloge.

Hvad Hertugdømmene angaaer, da lod han bygg meget paa Gottorp Slot, og satte dets Volde i Stand, ligeledes ogsaa Voldene af Rendsborg og Krempe. Da han delte disse Lande med sine Brødre, 1552.
bleve Ridderskabet, Byen Hamborg, og Toldene i Gottorp og Rendsborg uddelte og udlagde til dem fælles eller gemeinschaftlich, som det kaldes. Hertug Adolph var en stridbar Herre, og elskede Krig, hvorfore han og vilde have anfaldet Ditmarsken, fra hvilket Forehavende Kongen hans Broder bragte ham med megen Møie. Over Lærdommens Renhed holdte de alle tre meget nøie, og søgte med al Magt at forebygge nye Meningers Udbredelse, og saadanne, som kunde stride mod Lutheri Lære og de andre Theologers i Wittenberg. Hertug Hans gav mange gode, saavel geistlige som verdslige Forordninger.

Friderich den Anden, Christian den Tredies 1559.
Søn, giorde strax ved sin Ankomst til Regieringen

Forbund med de holstenske Hertuger, sine Farbrødre, imod Ditmarsken, hvilket Land, dog efter en haard Modstand, maatte bukke for Overmagten, mistede sin Frihed, og blev delet imellem Seierherrerne. Hertug Adolph var egentligen den rette Begynder til denne Krig, og havde han foretaget den alene, hvis de andre ei havde villet tage Del med i den. Toget skede med 20000 Mand, og blev bragt til Ende i een Maaneds Tid. Man lod dem beholde deres gamle Landret, som de selv havde forfattet 1447. Efter det blev Kongen kronet i vor Frue Kirke i Kiøbenhavn, og slog efter gammel Vis ved Sværdet nogle til Riddere. Hans Haandfæstning var endnu strængere end nogen af hans Forfædres, thi deri lovede han iblant andet, ei at giøre nogen Ufrie til Adel, aldrig ved Pant at erhverve enten for sig eller sin Gemalinde noget adeligt Gods; aldrig at troe noget, som blev berettet om en Æmbedsmand eller Undersaat, uden det bevistes, hvorved uden Tvivl sigtedes til Peder Oxes Unaade; og endeligen, at det danske Rigsraad skulde anvise og aftræde til den nye Konge alle Slotte, saavel i Danmark som Norge.

1560. Derefter bragte Kongen Handelen med de trende Stigter, Oesel, Viig og Curland til Ende, og overlod dem til sin Broder Magnus, i stædet for hans Andel i Hertugdømmerne. Denne Prinds

ægtede

ægtede siden en Russisk Prindsesse, og fik Navn af 1570.
Konge i Lifland; men, forført ved Vellyst og Usta-
dighed, lagde han sig tilsidst ud med Czaren Iwan 1572.
Basilowitz, mistede sine Lande, og maatte endeligen
begive sig til Curland, hvor han døde i slet Tilstand;
hvorpaa Kongen tog Oesel og Pilten til sig, hvilket 1583.
sidste han dog siden solgte til Kongen af Polen. 1585.

Med den Svenske Kong Erik begyndte Fride-
rich, i Forbund med Lybek, en hidsig Krig; og 1563.
havde disse Konger paa begge Sider personlig Had
til hinanden. Den blev ført med foranderlig Lykke,
og stor Bitterhed, som gik saa vidt, at Friderich, ved
at fange Eriks Breve op, og at sende dem til Hessen,
spildte det Giftermaal, som Erik tænkte at giøre med
en Hessisk Prindsesse. Til Søes gik det temmelig
uhældig for de Danske, til Lands ogsaa i Førstningen,
indtil den store og kiække Patriot Peder Oxe kom til
at styre Rentekammeret; thi fra den Tid af bleve
Soldaterne rigtig betalte, og Daniel Rantzau sat i
Stand til med Lykke at anføre Krigshæren. I sær
giorde Rantzau sig bekiendt ved den navnkundige
Seier ved Svarteraae, og ved adskillige lykkelige 1565.
Indfald i Sverrige. Derimod giorde de Svenske
ogsaa mange Indfald i Skaane, Halland, Blekind,
og Norge, ødelagde og opbrændte gandske den Kiøb-
stæd Hammer, af hvilken nu næsten intet Fodspor 1567.
sees, saa og Sarpsborg, og beleirede Aggershuus

 forgiæ-

forgiæves. I dette Indfald var den svenske Feltherre den første, som i Norden uddelte Sauvegarde-
1570. Breve. Endeligen blev efter 7 Aars Krig Fred sluttet til Stettin med den svenske Kong Johan, hvorudi Danmark dog vandt den Fordel, at Sverrige forbandt sig til at betale 150000 Rdlr. i Krigs-Omkostninger. For Resten skulde alle tre Riger beholde deres gamle Grændser, og saavel den danske som svenske Konge føre tre Kroner i Vaabenet; hvilket egentligen havde givet Paaskud til Krigen.

Ved Peder Oxe, som var Rigets Hofmester, hans fornuftige Bestyrelse af Indkomsterne, blev Riget sat i god Stand, allerhelst man efter hans Død blev ved at følge hans Spor, saa at Kongen kunde opreise saa prægtigt et Slot som Cronborg, begynde paa Friderichsborg, besolde den store Astronomum Tyge Brahe, og indrette Uraniborg for ham paa Øen Hven, forandre Antvorskov Kloster til et Slot, hvor han siden meget opholdte sig for den skiønne Jagts Skyld der i Egnen, stifte det saa kaldte Kloster i Kiøbenhavn til et hundrede fattige Studenteres Underholdning, saa og en stor Skole i Sorøe for 60 Personer, trykke Bibelen paa Islandsk; og med alt dette døde han dog ikke alene skyldfrie, men endog efterlod sig mange Penge. Han erlangede tilligemed Hertugerne af Keiseren Expectance paa Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, naar den grevelige Linie uddøde. Den Bye Friderichstad i

Norge

Norge anlagde han ogsaa ei langt fra Sarpsborg,
som de Svenske havde opbrændt. Fra Nederlan-
dene imodtog han mange flygtige Konstnere og Haand-
værksmænd, og blev da alerede Papir og Glas giort
i Danmark. Mange prægtige Herregaarde bleve og
da opbygde, thi Adelen kom alt mere til Kræfter, og
den gode Smag tog til. Rigs-Admiral Herluf
Trolle stiftede den berømte Skole Herlufsholm.
Hertug Hans døde uden Arvinger, og hans Land 1580.
blev delet imellem Kongen og Hertug Adolph, saa-
ledes, at den sidste fik det halve af hans Land, og
Kongen og hans Brødre derimod tilsammen ikkun den
anden halve Del. Da Kongens Moder Dorothea
døde, saa blev Sønderborg, Norborg og Pløn, 1571.
som hun havde besiddet, overladte til Kongens yngste
Broder Hans, Stamfader af den Sønderborgske
Linie. Efter Hertug Adolphs Død regierede hans 1586.
Søn Friderich den Anden ikkun eet Aar, og derpaa 1587.
dennes Broder Philippus. Alle disse Herrer havde
deres Bolig paa Gottorp Slot, saavel som deres
Eftermænd, hvorfore ogsaa denne Linie kaldes Sles-
vig-Holsten-Gottorp. Hertug Hans den ældre stif-
tede en stor Skole i Hadersleben; og Hertug Adolph
bygde et anseeligt Slot i Husum, og et andet i Tøn-
ningen. Der havde længe været Tvistigheder om,
paa hvad Maade det Slesvigske Lehn skulde ansees,
endeligen blev det afgiort, at Slesvig skulde være et
Arvelehn, og Hertugerne af Slesvig derimod, som 1580.

 Vasal-

Vasaller, sværge Kongen Troskab, og i Krigstid komme ham til Hielp med et vist Antal Folk, hvorpaa Forlebningen gik for sig i Odensee. Friderich regie-
1572. rede i 14 Aar førend han giftede sig med Sophia af Meklenborg, thi han var forelsket i den smukke Hardenberg, en Dotter af Rigshovmesteren, og som endel frygtede med Grund for at han vilde giøre hende til Dronning, saa afværgede de hans Giftermaal, saa længe denne Elskov varede, hvilken Faderen dog selv hindrede at komme til Virkelighed. En nye Søe-Ret, saa og Gaards-Ret høre og til Fortienesterne af denne Konge, som og drog en besynderlig Omhu for at slaae god Mønt. Ditmarskens Vaaben, nevnlig en Rytter paa en hvid Hest, blev da føiet til Rigernes Vaaben. Elephant-Ordenens rette Alder kan og regnes fra hans Tid, hvorvel den endda var rar, og ikke bestandig. Tilligemed Her-
1573. tugerne udgav denne Konge en nye Slesvig-Holstensk Land-Rettergangs-Orden. Med Hamborgerne havde han adskillige Stridigheder, da de tilegnede sig Herredømmet over Elven, og maatte de engang betale 10000 Rdlr. i Bøder. Over Lærdommens Renhed holdt han stivt, ligesom hans Fader, vilde derfore ikke tillade den bekiendte Formula Concordiæ, som var giort af de Saxiske Theologer, at skulle antages i hans Lande; afsatte ogsaa derfore den lærde Kiøbenhavnske Theologus Nikolaus Hemming fra sit Embede, fordi han var noget hengiven til de Reformertes

Lære.

Aar.

Lære. Bornholm løste han ind fra Lybekkerne, og gav den Kallundborgske Reces for at styre Yppighed. Med den nye hollandske Republiqve havde han og nogle Stridigheder, og maatte den betale ham 30000 Rdlr. Paa en Foreening imellem den Lutherske og Reformerte Religion arbeidede han forgiæves. Efter Hertug Adolphs Død tog han Stigtet Slesvig til sig. Naar man undtager, at han var noget med i den Ditmarske Krig, thi han oppebiede ikke Landets Overgivelse, saa og det første Aar af den svenske Krig, udi hvilken han i Slaget ved Halmstad vovede sig meget, saa lod han Krig for Resten føre ved sine Feltherrer. Endskiønt han var en flittig Bibellæser, saa gik det dog meget lystigt til ved hans Hof efter de Tiders Maade, hrlst med Drik, hvilket ogsaa forkortede hans Liv. For Resten var han munter, omgiængelig, goddædig mod Fattige, og tarvelig i Klæder og anden Pragt. Til Norge kom han aldrig, uden engang til Marstrand, og overalt blev det Rige meget forsømt under ham, saa at det formedelst de slette Anstalter var ikke alene i Krigen et Bytte for de Svenske, men endog midt i Freden et Rov for graadige Lensmænd, og for Hansestæderne eller de Contorske i Bergen, endskiønt de sidste bleve meget dæmpede ved Lensmanden Christopher Valkendorph. Men i Almindelighed kan ikke nægtes, at jo Regieringen blev velført, og at denne Konges sidste atten Aar høre til Danmarks bedste Tider.

Hertug Adolph elskede Krigen saa meget, at han allevegne søgte den udenlands, hvor den var at finde, og besøgte han ved den Leilighed mange fremmede Lande. Med Capitlet i Slesvig omgikkes han
1571. temmelig haardt, dertil forledet af sin Cantsler Adam
1575. Thraziger. De tvende Amter Tremsbyttel og Sten-
1577. horst, som tilhørte Hertugen af Saxen-Lauenborg, tilkiøbte han sig ved Penge. Det Eyderstedtske gav han Landret, ligesom ogsaa hans Broder Hertug Hans gav Nordstrand een.

1588. Christian den Fierde, Friderich den Andens Søn, var ikkun 11 Aar, da hans Fader døde. Han var forhen bleven valgt til dansk Thronfølger, og
1580. ogsaa hyldet i Danmark, saa og bleven valgt til
1584. Konge i Norge. Fire af Rigets Raad forestode
1582. derfore Regieringen udi Rigerne i hans Mindreaarighed indtil hans 19 Aar og noget derover, og hans Moder Dronning Sophie derimod i Hertugdømmene indtil hans 16 Aar. Hun levede 43 Aar
1631. i Enkestand, og mest paa sit Livgedinge Falster, hvor hun prægtigen lod bygge Nykiøbing Slot, hvilket vi have seet nedrive i vore Dage, og efterlod hun ved sin gode Husholdning mange Penge. Bemældte Rigsraad regierede got, undtagen at en af dem, nemlig Valkendorph var Aarsag i, at den store Tycho Brahe forlod sit Fædernesland efterat Kongen alerede selv havde tiltraadt Regieringen. Da Kongen selv tog Spiret i Haanden, styrede han end bedre. Han var utrættelig,

Aar.

lig, havde Indsigt saa at sige i alle Ting, beimængede sig med alt, og endskiønt han giorde vidtløftige Reiser, nu til Vardøehus, nu til Engelland, hvor hans Søster Anna var gift med Kong Jakob, altid til Søes, ei at tale om, at han reiste allevegne omkring i sine Lande, saa forsømte han dog ikke een eeneste af de Pligter, som høre til den store Regent, der er skabt til Rigers Velfærd. Rentekammeret holdte han ikke alene i samme ypperlige Stand, som det havde været i under hans Fader, men han forøgede ogsaa sine Indkomster ved en vis Sparsommelighed, og gode Indretninger; Floden satte han i bedre Stand end den nogensinde forhen havde været; Tøihusene forsynede han med Skyt og alle Slags Vaaben; og anvendte gammel Holm i Kiøbenhavn til Flodens Brug; han anlagde de Stæder Christiania, efterat Obsloe var opbrændt, Christianshavn; de Fæstninger Glykstad, Christianopel, Christianstad; fuldførte, eller rettere næsten bygde, Slottet Friderichsborg; bygde Slottet Rosenborg, nu i Kiøbenhavn, da uden for; han anlagde ogsaa mange Gader, og den første Silkefabrike i bemeldte Bye; forbedrede Handelen ved at stifte det ostindiske Compagnie, og ved at anlægge Fæstningen Dansborg i Staden Tranquebar, saa og ved at beseile Grønland; tog sig af Videnskaber ved at agte lærde Mænd og Professorer, som endog spiste ved hans Tafel, og ved at stifte Regentsen, saa og Gymnasium i Odensee, og et Ridder=

Akade=

Akademie i Sorøe; ligesom og Valkendorph stiftede under ham det Collegium i Kiøbenhavn, som endnu bærer hans Navn. Christian afskaffede i Foreening med Hertug Johan Adolph i Slesvig-Holsten og med Keiserens Minde de skadelige Delinger i Hertugdømmerne, og indførte Førstefødsels-Retten; han holdte den første staaende Krigshær, som siden Knud den Stores Tid var bleven holdet, og bestod den af 5000 Mand; i Foreening med Hertug Friderich af Slesvig-Holsten, ophævede han Valrettigheden i Slesvig og Holsten med Keiserens Minde; holdt et vaaget Øie over Mønten, og satte og inddelte den paa den Fod, som den endnu er; anhørte villig alle sine Undersaatters Klager, talte gierne med enhver, sad jævnlig selv i Retten, forbedrede de gamle Love med at udgive Recessen, en nye norsk Lovbog, og Rigens Ret og Dele; førte en ærefuld Krig med de svenske
1610. Konger Carl den Niende og Gustav Adolph, udi hvilken han erobrede Calmar og Elfsborg, og ved hvis Slutning han fik een Million Rigsdaler udbetalt af Sverrige. Ved det svenske Hof holdt han en bestandig Gesandt, og kom det efterhaanden i Brug, at vore Konger ogsaa holdte bestandige Gesandtere ved andre Hoffer. Han tillod ogsaa de Svenske, at holde en Post imellem Hamborg og Sverrige, og gav derved første Anledning til Post-Indretningen her i Riget; og endeligen reiste han

ideligen

ideligen til Norge, og tog sig dette Rige ret an, 1613.
giorde Fortroligheden imellem det og Danmark bestandig, og satte Foreeningen paa en grundig Fod. Ved saadan besynderlig Hurtighed og Arbeidsomhed var han i Gierningen virkelig eenevolds, ja mere end de østerlandske Konger, der ansees derfor, og dog lade sig gandske beherske af andre; og kan og bør han uden Tvil holdes ei alene for vor største Konge i Henseende til sine personlige Egenskaber, men endog for een af de største i Verden. Det traf og lykkeligen ind under ham, at Kongsberg Sølvværk blev opdaget, samt en Del Kobberværker Nordenfields i Norge, nevnlig Røraas og Qvichne. Han er og den sidste af vore Konger, som tilligemed de holstenske Hertuger, er bleven hyldet i Hamborg. Men denne Rigernes lykkelige Tilstand, som stedse havde varet og tiltaget fra 1536 af, led et stort Skaar ved den ulykkelige keiserlige Krig, som begyndte 1625, og hvorudi Kongen blev nød til at tage Deel, for at hielpe de betrængte Evangeliske i Tydskland, thi af den Nedersaxiske Kreds var han bleven erklæret til Kredsoberst, og for at standse Keiserens alt for meget tiltagende Magt; thi efter
det uhældige Slag ved Kønigs Lutter, som dog in- 1626.
genlunde blev tabt ved hans Forseelse, men ved det hans tydske Ryttere toge Flugten, saasom de uformodentligen bleve ved et Baghold angrebne af Hertug Georg af Lyneborg, og efterat alle Kongens tydske Bundsforvandte forlode ham, oversvømmede de

Keiserlige Holsten, Slesvig og Jylland, medhandlede dem haardt, og tvunge Kongen til at indgaae Freden til Lybek, og deri frasige sig paa nogen Maade at mænge sig i de tydske Sager. Dog kunde de Saar, som denne Krig foraarsagede, igien have været lægede, dersom ei Kongens tiltagende Alder havde hindret det, hvortil kom, at han fattede for stor Fortrolighed til Corfitz Uhlfelt, som var gift med hans kiæreste Dotter Eleonore Christine, avlet med Christine Munk, til hvilken han efter Dronningens Anna
1612. Catharina af Brandenborg hendes Død havde ladet sig vie til venstre Haand. Og denne Mand begyndte at lade slaae slet Mønt, forsømmede Floden, lagde sig ogsaa ud med Adelen ved sin umaadelige Hovmod; hertil kom endeligen den sidste og ulykkelige svenske Krig. Men førend disse slette Tider indfulde, havde Kongen dog tugtet Hamborgerne, og arvet tilligemed
1640. Hertugen af Holsten Grevskabet Pinneberg efter det Schauenborgske Huses Afgang, hvorvel Hertugen kort efter overlod sin Del til Kongen og Grev Ranzau. I dette Tidsrum anlagde Kongen Byen Christiansand i Norge, hvorhen Christian den Femte siden forflyttede Bispesædet fra Stavanger; bygde ogsaa Slottet Jægersborg, og det runde astronomiske Taarn i Kiøbenhavn, samt Børsen, og Fæstningen Christianspris. Sin ældste Prinds Christians Bryllup holdt ogsaa Kongen med saadan Pragt, som man neppe hidindtil havde seet. Han arbeidede ogsaa utrætteligen

Krigen paa at stifte Fred i Tydskland imellem Keiseren, Sverrige og de andre krigende Magter. Men midt under dette Arbeide faldt den svenske General Torstensen uformodentligen ind i Holsten. Hertil bleve vel foregivne adskillige Aarsager, men den sande var, at sætte den svenske Krigshær paa Fode igien, som havde lidet meget i Tydskland, ved de rige Qvarterer i de danske Lande, hvilke vare ikkun i saare ringe Forsvarsstand, saa og at rive noget af det danske Rige til sig, om ei gandske at ødelægge det, da dets da værende slette Forfatning var det svenske Hof tilfulde bekiendt; hvorfore ogsaa Torstensen i en Hast indtog hele Holsten, Slesvig og Jylland, undtagen de Fæstninger Krempe, Rendsborg og Glykstad. Paa andre Stæder, nevnlig i Skaane og paa de norske Grændser, blev Krigen ført med foranderlig Lykke, saa og til Søes, thi der vunde de Danske saa ofte Kongen selv var tilstæde, men tabte, naar han var borte, og toge de Svenske ogsaa Bornholm ind. Udi et af disse Søeslag blev Kongens eene Øie udskudt, men han blev dog uforfærdet ved at fortsætte Slaget, indtil Seier var vundet. Det værste var, at den hollandske Republiqve tillod ei alene i Førstningen sine Undersaatter at tage svensk Partie, men endog siden giorde det selv aabenbare, hertil foranlediget ved den høie Told, Kongen havde lagt paa i Sundet, og ved det han stedse viste sig at være Ven af Spanien, Republiqvens personlige Fiende. 1643.

Dan-

Danmark blev herover nød til at slutte Freden til
1645. Bremsebroe, og derved tilstaae de Svenske frie Told
i Sundet, og afstræde dem til Eiendom Jemteland,
Herdalen, Øerne Gulland og Oesel, saa og Halland
for 30 Aar. Og fra denne Tid i sær var Danmark i
en meget slet Tilstand lige indtil Souverainitæten.
Efter Krigen søgte Kongen vel at sætte Land og Søe-
magten paa en bedre Fod, men da det ikke kunde
skee uden Paalæg og Besværinger, var Adelen ham
imod, hvorover der blev intet heraf. Derimod for-
eenede han sig ved Forbund med Holland. Aaret
for sin Død havde han den Sorg, at miste sin ældste
1647. Søn Christian, som alerede var for længe siden ud-
valgt til Konge og Efterfølger, og herover var Riget
uden Hoved ved hans egen Død. I hans Tid kom
den islandske Litteratur i Veiret ved Arngrim Jon-
søn, og Oluf Worm, og den danske Poesie ved Bisp
Arreboe i Tronhiem. Kongen søgte og at ophielpe
Bondestanden, og at afskaffe Exorcismus ved Daaben,
men forgiæves, dog blev den sidste afskaffet for de
1630. kongelige Børn. Det hanseatiske Forbund blev og
i hans Tid ophævet, og alene et Forbund tilovers
imellem de tre Stæder, Hamborg, Lybek og Bremen,
efter hvilket de endnu have deres Handel i Bergen,
og det saa kaldte Contoir der, hvorvel meget forringet
imod forrige Tider. Det eeneste, som jeg finder at være
bleven lagt denne store Konge til Last, i Henseende til
hans moralske Character, er at have været tilbøielig

til

Aar.

til Vrede, og til det smukke Kiøn, med hvilket han avlede adskillige naturlige Børn.

Udi Hertugdømmene regierede imidlertid Philippus, siden hans Broder Johan Adolph, en meget 1590. lærd Herre, som anlagde Bibliotheqvet i Gottorp, og meget yndede de Reformerte, og endeligen dennes Søn Friderich, ligeledes en lærd Herre, som indret- 1616. tede Konst- og Naturalie-Kammeret i Gottorp, og anlagde Byen Friderichstad, hvor alle Religionsforvandte have deres frie Gudstienestes Øvelse. Under denne Hertugs Regiering blev Øen Norstrand og mange andre Egne af det Slesvigske, og af Ditmarsken langs Vesterhavet ødelagde ved en skrækkelig Vandflod, men han kaldte Fremmede ind, og satte det Ødelagde ved sin Visdom efter nogen Tid igien i Stand. Han havde og det store Anslag for, at stifte en Silkehandel med Persien, men Vanskelighederne vare uovervindelige, saa at der blev intet af. Ved at føre sig tvetydig op i den keiserlige og sidste svenske Krig, blev lagt den første og egentlige Grund til Uvenskab, og Mistillid imellem det kongelige og det hertugelige Hus. End videre forøgedes Uvilien, da Hertugen gav sin Dotter til den svenske Konge Carl Gustav.

Efter Hertug Johan af Sønderborg hans Død stiftede hans 5 Sønner 5 Linier, som igien deelede sig i andre, saa at fra dem stamme Hertugerne af Pløn, Franzhagen, Wiesenburg, Norburg, Reth-

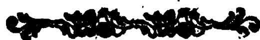
wisch, som alle ere uddøde i dette Sæculo, og nogle i vor Tid; saa og af Augustenborg, Beck, og af Glyksborg, hvilke endnu vedvare.

1648. Efter Christian den Fierdes Død var Riget i tre Maaneder uden Konge, og tragtede Uhlfelt *efter* det. Endeligen erlangede Friderich den Tredie, Christian den Fierdes Søn, dog sine Fædres Krone, hvorvel med megen Møie, og under haarde Vilkaar. Begyndelsen af hans Regiering var fredelig. Han lod da anlægge Fridericia i Jylland, fik sin Søn Christian udvalgt til Thronfølger, satte Postvæsenet i Danmark og Norge ret i Stand, thi Christian den Fierde havde ikkun anlagt en Post imellem Kiøbenhavn og Christiania, havde adskillige Fortrædeligheder med Uhlfelt, som forbittret over det ham syntes ikke at have faaet nok Erstatning, i Henseende til den Beskyldning at forgifte Kongen, som et løst Fruentimmer, ved Navn Dina, havde tillagt ham, tog Flugten til Sverrige, som han opmuntrede til Krig imod sit Fædreneland, og lod sig siden i den paafølgende Feide bruge til adskillige skadelige Foretage
der imod det. Dette Fald foraarsagede ogsaa fle
af hans Slægtes, saasom hans Broders, og ha
Kones Broders Grev Valdemar, hvilke alle bega
sig til Sverrige. Imidlertid havde den svenske Ko-
1655. ge Carl Gustav angrebet Polen, og indviklet sig de
en vidtløftig Krig. Denne Omstændighed beslutte
Friderich og det danske Rigsraad at betiene sig

for

for at igien erobre de forlorne Lande, endskiønt Riget var i en elændig Tilstand, uden Krigshær, med en maadelig Flode, stak i Giæld af 6 Millioner Rixdaler, og var saa fattig, at de fleste Betientere havde i nogle Aar ikke faaet deres Løn. Rigsraadet og Adelen vare fornemmelig Skyld udi denne slette Tilstand, thi Kongen kunde med intet af sine Forslag til Rigets Beste trænge igiennem, og de forlangte ikkun deres Privilegiers Forøgelse, og Borgerstandens Undertrykkelse. Derfore vare og mange Compagniers Soldater ikke fuldstændige, ja Navne af de Soldater fandtes endog paa Listen, som aldrig vare til. Saa slette Foranstaltninger der vare giorde til denne Krig, saa slet faldt den ogsaa ud. Carl Gustav kom som en Lynild tilbage fra Polen, 1657.
indtog Holsten, Slesvig og Jylland i en Hast paa nogle Fæstninger nær, af hvilke hans General Wrangel dog erobrede Fridericia med Storm, dog mest ved Forsømmelse af Rigets Marsk Anders Bilde. Og som Carl Gustav havde, stolt af sin Lykke, besluttet gandske at kuldkaste det danske Rige, saa betiente han sig af den usædvanlige stærke Vinter, og gik over 1658.
Isen til Fyen, Langeland, Lolland, Falster og Sieland, erobrede og nedslog alt hvad han fandt for sig, thi han havde næsten ikkun nødig at vise sig, saa overgave Stæder og Fæstninger sig, men jo nærmere han kom Maalet, jo mere studsede han; Frygt for at bevæbne hele Europa imod sig, og at Danmark skul-

de ved sin Behagelighed blive med Tiden til Hovedriget, bevægede ham til at slutte Freden til Roskild, hvorved han erlangede Skaane, Halland, Bleking, Bahus, Tronhiem og Bornholm, samt nogle Gods, Danmark endnu eiede paa Rygen. Uhlfelt og Broder skulde have alle deres Eiendele igien. Hertug Friderich af Holsten, Kong Carls Svigerfader, fik Amtet Svabsted, og Domstiftet i Slesvig, og blev erklæret for uafhængig, dog skulde det fælles eller gemeinschaftliche Regimente vedblive, og saaledes betiente han sig af den slette Tilstand, Danmark da befandt sig i. Imidlertid varede det længe inden alle disse og mange flere mindre betydelige Vilkaar kunde sættes i Værk, hvorover de svenske Krigsfolk bleve tildels liggende i Landet, og Kong Carl fik derved Leilighed nøie at udforske Danmarks Svaghed. Herved opmuntret foretog han sig sit gamle Anslag, tvertimod den nylig sluttede Fred, og imod al Ret og Billighed, nevnlig rent at undertvinge det danske Rige. Til den Ende seilede han til Sieland, og giorde Landgang ved Corsøer, drog derpaa imod Kiøbenhavn, hvilken Stad han beleirede. Wrangel erobrede kort efter Cronborg. I saadan Nød vilde endel Fornemme, at man skulde overgive Staden. De fleste raadde Kongen til at begive sig til Norge eller Holland, men han selv svarede uforfærdet, at han vilde døe i sit Rede. Hans Mod, Borgernes og Studenternes Tapperhed, Gyldenløve

en

en naturlig Søn af Christian den Fierde, og Schack deres vise Anførsel opholdte Beleiringen i eet halvt Aar, og endeligen blev den næsten endt ved den berømte Seier, som den hollandske Flode erholdt i Sundet den 29 October, under Anførsel af Admiral Opdam over den Svenske, thi vor egen var da ikke i Stand til at gaae den Svenske under Øine; og ved den forgiæves General-Storm, som Kong Carl lod den 11 Februarii giøre paa Kiøbenhavn. Imidlertid 1659.
havde en Kofod paa Bornholm formaaet Indvaanerne til at afkaste det svenske Aag, ved at ihielslaae Stadtholderen der, og tage alle Svenske til Fange. Det samme skede ogsaa i det Tronhiemske. Keiserlige, Brandenborgske og Polske Tropper ilede ogsaa de Danske til Hielp. De erobrede en stor Del af Holsten, Slesvig og Jylland, og tvunge Hertug Friderich til Neutralitæt, hvorpaa han begav sig til sin Fæstning Tønningen, og døde der, hvorefter hans Søn Christian Albrecht blev Hertug, hvilken havde i Person bivaanet Kiøbenhavns Beleiring, og derved givet god Grund til at formere Misforstaaelsen imellem det Kongelige og det Fyrstelige Hus. Derpaa ginge bemældte Krigsfolk over til Fyen, og sloge i Foreening med de Danske de Svenske ved Nyborg den 14 November, og tvunge den til Dagen efter at overgive sig, hvortil og den hollandske Admiral Ruiter hialp meget, ved at legge sig med sin Flode uden for Staden, og beskyde den. Kong Carl

 begav

begav sig nu til sit eget Rige, og lod derfra giøre et
1660. Indfald i Norge, dog uden nogen Frugt, thi Belei-
ringen for Friderichshald var forgiæves. Kort efter
døde han, og efterlod Riget til sin Søn Carl, som
ikkun var 5 Aar gammel. Nu kom Freden snart i
Stand, og blev sluttet til Kiøbenhavn den 27 Mai
under hollandsk Megling, og paa samme Vilkaar,
som den Roskildske, eftersom Hollænderne ikke vilde,
at een Herre skulde være Mester af Landene paa
begge Sider af Sundet, og derved i Stand til at
forhøie Tolden efter eget Behag, da dog Dan-
mark havde da temmelig grundet Haab til igien at
erobre de tabte Lande, baade fordi dets Folk havde
ved Krigen vant sig til at krige, saa og, fordi Sver-
rige var ved de mange Krige udmattet. Dog beholdt
Danmark Bornholm, Tronhiem, og de Svenskes
Handelspladser i Guinea, som de Danske havde er-
obret under Krigen. Som nu Danmark blev ved
denne Fred meget svækket, og var ved Krigen næsten
bleven ødelagt, thi den tredie Deel af Riget laae
udyrket og øde ved Krigens Ende, saa lod Kongen
udskrive en Rigsdag til Kiøbenhavn, for der at be-
raadslaae over de Midler, hvorved Riget kunde igien
sættes i Stand, thi Norge blev ei kaldet til denne
Rigsdag, da Kongen ansaae det for et Arverige.
Noget for denne Rigsdag var Kiøbenhavn for sit
tapre Forholds Skyld bleven erklæret til en fri Rigs
stad og fri Rigets Stand, det er at sige, at dens Borge

re

re skulde have samme Friheder og Rettigheder, som Adelen. Til Rigsdagen bleve ikkun kaldte de tre Stænder, Adel, Geistlige, Borgere. Men her vilde Adelen atter befrie sig selv for alle Udgifter, og legge al Byrden paa de andre Stænder, hvilke forhen forbittrede ved saadan Opførsel, ved den slette Forhold endel af Adelen havde viist i Krigen, og ved den Foragt, som den yttrede for dem, saae intet andet Middel til Redning, og til at erlange Medundersaatters Ret, end at tilbyde Kongen ei alene Regimentet arveligt, saavel paa Mands- som Qvinde-Side, men endog Eenevoldsmagten, og hertil bleve de fornemmeligen opmuntrede af Svane, Biskop i Sieland, en veltalende Mand, og Ramsen, Borgemester i Kiøbenhavn, hvilke ogsaa havde Stadshauptmand Thuresen paa deres Side, en dristig og dristig Mand: nogle af Adelen bidroge ogsaa meget hertil, nevnlig Hannibal Sehested, som var gift med Christina, Christian den Fierdes Dotter af Christine Munk, den tydske Canzler Lente, og Hans Schack, Feltmarskalk. Christopher Gabel, som var meget elsket af Kongen, var og heri et af de store Hiul, og blev brugt til at føre Kongens Budskab til Borgerne, ligesom Sehested igien var den, der underhaanden styrede alle Hoffets Anslag. I Rigsraadet var Henrich Bielke ogsaa paa Kongens Side, og gav Hoffet tilkiende, hvad der blev besluttet og foretaget. Hertil kom, at Dronningen Sophia Amalia, fød Prindsesse af Lyneborg, som formedelst sit Mod,

Skiønhed og Gavmildhed var meget elsket af almindelig Mand, af al Magt understøttede dette Foretagende, thi Kongen selv syntes herudi at vise sig hel ligegyldig, i det mindste gik han frem meget varsom og forsigtig, og efter beste Overlæg med visse faa troe Mænd. Geistlige og Borgere holdte fra det første af sammen, og bleve letteligen eenige om at tilbyde Kongen Arveregieringen, men om Eenevoldsmagten vare de ikke alle eenige, dog efter nøie Overveielse, og efterat de ulige Meninger vare prøvede, forenede Geistlighed og Borgere sig derhen, at Raadets Magt burde afskaffes, Adelens overdrevne Friheder indskrænkes, og alle Borgeres Rettigheder blive lige og sikre, ved at betroe alt Herredømmet til Kongen alene, hvorover saavel den Geistlige, som Borger-Standen besluttede at overdrage Kongen, samt hans mandlige og qvindlige Afkom Arve- og Eenevolds-Regieringen. Men alle tre Stænder vare eenige herudi, at de vilde have Krigsmagten indskrænket, de fremmede Krigsfolk aftakkede, og Indqvarteringerne lættede. Saasom Adelen var endnu uvillig, og de fleste Officerer vare af Adel, saa fik man dem til paa en god Maade at forlade Kiøbenhavn, thi man gav dem Befaling at begive sig til deres Regimenter, som Kongen vilde mønstre. Man forstærkede ogsaa Borgervagten ved Portene, og det saa snildeligen, at Rigets Hovmester Joachim Gerstorf gav selv sit Samtykke dertil. Og som nu Tingen modnedes alt

mere

mere og mere, og Geistlige og Borgere havde alerede tilbudet Kongen Arveriget, saa sendte han Bud til nogle af Adelen, at de maatte skynde sig med deres Beslutning, saasom han havde foresat sig at imodtage de tvende Stænders Tilbud, og at han derfore vilde være uden Skyld, om der kom noget andet efter. Derpaa bleve Borger-Vagterne fordoblede paa Voldene og Gaderne, Befaling givet i hvert Qvarteer at være bevæbnet, naar Stormklokken hørtes, alle Fartøier lagde ud paa Strømmen, og Bommen samt Porterne lukkede, saa ingen kunde komme ud enten til Lands eller Vands. Imidlertid blev Adelen vel ved at giøre adskillige Indvendinger imod Regieringsforandringen, og nogle begyndte ogsaa hemmeligen at reise bort, for derved at sønderrive Rigsdagen, men saa snart Stadsportene vare blevne lukte, overkom de Uvillige saadan Skræk, at de laante Øre til den Del af Adelen, som var af anden Mening, gav deres Forestillinger Bifald, og beqvæmede sig til alle Ting. Kongen blev da erkiendt for Eenevolds-Regent, Rigsraadets Herredømme og de utaalelige adelige Friheder afskaffede, og alting overgivet eene og alene til Kongen, hvis Afkom, saavel paa mandelig som qvindelig Linie, skulde nu besidde Riget arvelig; hans Capitulation blev erklæret for ugyldig, og ham hyldet paa nye af alle Stænder den 18 October, og saaledes blev dette vigtige Værk i en kort Tid bragt til Ende, thi Rigsdagen havde

 først

først begyndt den 18 September, og saadan Hast var nødvendig, thi ellers havde Ueenigheden vist nok udartet til en borgerlig Krig, og Danmark derved blevet et Bytte for Fremmede. Iblant de Stænder, som hyldede Kongen, vare ogsaa Amager=Bønder. Siden efter den 15 November hyldede Deputerede fra de Egne, som ei havde havt nogen ved Rigsdagen, nevnlig fra 20 Kiøbstæder; een Herredsfoged og to Dannemænd paa Bøndernes Vegne; een Provst og to Præster paa Geistlighedens af hvert Herred, som ei havde været tilstæde, saa og nogle Bisper. Strax efter den første Hylding bleve alle Rigsraadets Documenter baarne op paa Slottet.

Hvad Tilstanden i denne Tidsalder angaaer, da i Henseende til

I. Regieringsform og Love

var Kongernes Magt i denne Periode ved Haandfæstninger fast mere indskrænket, end i nogen af de foregaaende, dog som de alle vare gode og duelige Regentere, saa havde de dog endda i Gierningen megen Magt, helst Christian den Fierde i sin beste Tid. Imidlertid var dog Adelens, i sær Rigsraadets, Myndighed steget høiere end nogensinde forhen. Rigsraadet giorde vel tilhobe eet Collegium ud, men dog havde hver Hovedprovindse, nevnlig Sieland, Skaane, Fyen og Jylland sine egne Rigsraad, som tilsammen udgiorde det hele Raad, hvilket ved Eene-

volds=

Aar.

volds=Magtens Indførsel bestod af 23 virkelige Lemmer. Norge havde ikkun to Rigsraader, nevnlig Stadtholderen og Rigskantsleren. Kongen ansaaes da ikke for myndig førend han havde opnaaet sit 20de Aar, i det mindste skede det med Christian den Fierde, og 1651 blev Tiden fastsat til hans 19de Aar, og Regieringen overdraget til 7 Rigsraader med Dronningens Udelukkelse. Hvor ringe Besoldningerne da vare, efter den Tids lette Levemaade, kan sees deraf, at under Christian den Fierde havde Rigets Hovmester, som var den øverste i Raadet, ikkun 1635 Rdlr., og kostede det hele Hofs Betieninger, samt udenlandske Ministre, da ikke fuldt 40000 Rdlr. aarligen. Lehnene vare i Adelens Hænder, hvoraf de i Tilfælde stillede visse Folk, og ellers gave aarlig Afgift. I Norge gave de gemenligen den femte Del af det uvisse. Fogderne sattes der ind af Lehnsmændene, og stode gandske under dem. Herredagene ginge og efterhaanden ud af Brug i Norge, og alle de Ting, som der pleiede at forhandles, bleve med Lehnsmændenes Erklæringer indsendte til Kongen og det danske Raad. Nogen egentlig Rigsdag blev ikke holdt i Danmark fra 1536, førend den 1660, men alene Herredage. Der vare foruden den Norske tvende Cantslere, een Dansk og een Tydsk, hvilke ere at ansee, som den danske og tydske Over=Sekretær nu omstunder.

II. Religionen.

Den lutherske Lære, som i Begyndelsen af denne Periode var udført, blev staaende ved Magt, og det uden mindste Forandring, saa at aldeles *ingen* Afvigelse taaltes fra den engang vedtagne Lærdoms Form og Ord. Derfore blev Aalborg, en brav studeret Mand, og Præst i Helsingøer, afsat, fordi han havde skrevet, at han haabede Got om de dydige Hedningers Salighed. En Bisp i Odensee blev ogsaa afsat, fordi han mistænktes at hælde til den calvinske Lære; og saaledes gik det mange andre. Friderich den Anden forbød haardeligen Indførselen af Formula Concordiæ, ja brændte den engang selv op om Natten. Det Slesvigske Bispedom blev ophævet 1614. Bispesædet i Børlum blev 1554 forflyttet til Aalborg, og det i Roskild til Kiøbenhavn. Præsterne bleve valgte af deres Menigheder, og Provsterne igien af Præsterne, hvilket sidste endnu staaer ved Magt. Paa Færøe er siden 1557 ingen Bisp, men alene en Provst, som staaer under Bispen i Sieland. Bibelen blev adskillige gange oplagt, og mange gudelige Bøger trykte. Christian den Fierde udgav skienne Forordninger, og giorde mange nyttige Indretninger til Ungdommens christelige Undervisning. Kirketugten blev strængt holdt ved Magt.

III. Videnskaber

Toge meget til ved Universitætets bedre Indretning, og ved Akademiets Stiftelse i Sorøe, til hvilket sidste endeel anseelige udenlandske Lærde bleve kaldte, i sær Meursius. De Videnskaber, som fornemmeligen blomstrede, vare det latinske Sprog, saa at det ikke var rart at finde mange Adelspersoner, der baade talte og skreve got Latin; Theologien, hvorudi Hemming, Resen, Brochmand ere uforglemmelige Navne; Astronomien, hvorved Tyge Brahe har erhvervet sig og Fædernelandet et ævigt Navn; Medicinen, som har giort Oluf Worm berømmelig, og Anatomien, der bramner af den ældre Caspar Bartholin; og endeligen Fædernelandets Historie og Antiqvitæter, hvor Svaning den ældre, Vedel, Cragius, Hvitfeld, Pontanus, Meursius, Oluf Worm, Venusinus, Hamsfort og Stephanius ere bekiendte Navne. Den berømmelige Stadtholder i Fyrstendømmene, Henrich Ranzov, var ei alene selv lærd, men ogsaa en Beskytter og Opmuntrer af lærde Mænd. Holger Rosenkranz var og en gudfrygtig og lærd Herre, og opdrog mange Adelsmænd til at blive det samme. Ved den Mathematicus Meier bleve baade Danmark og Fyrstendømmene opmaalte, men ikkun Charter udgivne over de sidste. Hos Hertug Johan Adolph i Gottorp var den bekiendte a Wowern Minister, en af de store Philologer paa de Tider. Christian den Fierde kaldte den store nederlandske

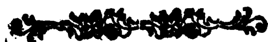
Maler

Maler Carl von Mandern hid ind, og giorde han her mange skiønne Stykker. Samme Konge lod og mange gode Kobberstykker forfærdige, hvilket og Friderich den Anden alerede havde ladet giøre ved Lorichius. Saavel af hans, som Friderich den Anden og Christian den Tredie Graver i Roskild sees og, at Steenhuggerkonsten, samt den at arbeide i Kobber har været bragt vidt her.

IV. Krigsmagten

Var ikkun i en maadelig Tilstand, eftersom det beroede næsten paa hver Lehnsmand i hvad Stand han vilde holde sine Folk, derfore maatte man ogsaa hel ofte henflye til fremmede Tropper, som bleve tagne i Sold; dog søgte Christian den Fierde at sætte Krigshæren i bedre Stand, ved at dele den ind under Fane og Regimenter. Han oprettede og en Landmilice af 5000 Bønder, som han selv besoldede af sine egne Indkomster, uden at legge Skat paa, og dette var han i Stand til at giøre formedelst sin vise Sparsommelighed. Fæstningerne satte han i bedre Stand, og lod anlegge mange nye. Men i sær anvendte han stor Flid paa Floden, og holdt stadige 1500 Matroser i Tieneste. Han oprettede ogsaa en Krigs- og Styrmandsskole. Men under Friderich den Tredie forfaldt Skolen gandske, saa den næsten var ei brugbar i den svenske Krig med Carl Gustav.

V.

Aar.

V. Agerdyrkning.

Den synes at have tiltaget imod forrige Periodus at regne, og det uden Tvivl fordi Handel og Fabriker toge til, hvorvel den havde saa mange Ting som trykte sig, hvorhen i sær hørte Bondens usle Tilstand, hvilken Christian den Fierde søgte forgiæves at forbedre. Under Christian den Fierde vare Bønderne tre Slags: Selveiere, hvis Antal tog dog af Dag for Dag, da de i næst foregaaende Periodo havde været 6000; Forpagtere, af hvilket Slags nu ikkun ere hel saa, og hvilke forpagtede Fæstegaardene; og Ugedags Tienere, som vare de fleste. I Norge forsvandt Adelen rent, og alle Landmænd bleve til Bønder, hvoraf de fleste ere Odelsbønder eller Selveiere, men mange ogsaa Bøxelbønder eller Forpagtere.

VI. Handelen

Tog temmelig til, og blev udstrakt baade til Ost- og Vestindien og Guinea. Christian den Fierde giorde mange Forsøg paa at igien finde Grønland, hvilket ogsaa lykkedes med Vesterbøigden, dog bleve ingen Colonier anlagde, og ingen synderlig Handel der drevet. Under ham bleve de første Papir- og Krudmøller anlagde i Danmark, saa og Kanonstøberier. Kornhandelen var vigtig, og blev meget Korn udført fra Kiøge i sær. I Slesvig bleve skiønne Fabriker anlagde, og Henrich Ranzov indrettede i Fyrstendømmene de første Kobber-, Saug- og Papir-Møller.

ler. Til Island, Nordlandene og Grønland bleve stiftede Handels-Sælskaber, som dog ikkun lidet gavnede. Peder Oxe forfattede 1566 den første Toldrulle for Øresund. Friderich den Tredie indrettede 1653 Postvæsenet først ordentlig. Monten forbedredes alt mere og mere, og blev den allerbeste smaae Ment slaget under Friderich den Anden og Christian den Fierde, og de fleste Kroner under Friderich den Tredie.

VII. Sæder.

Med Religionen og Konsterne forbedrede de sig meget, dog var den stærke Drik dem en stor Fordærvelse, som foraarsagede jævnlige Slagsmaal og Mord. Adelens Yppighed og Pragt tog ogsaa meget til, hvorover Hvitfeld selv klager. De ginge igiennem Gaderne geleidede af mange Opvartere, og alle maatte vige for dem. De bare Klæder, helst Fruentimret, besmukne med Perler og Ædelstene. Ingen Overdaads Lov hialp, som det altid pleier at gaae. I Friderich den Tredies Tid gik det meget af Brug udi Kiøbstæderne at ride, og man lagde sig i Kiøbenhavn Kareter og andre Vogne til. Herregaardene bleve større, prægtigere, og med mere Sm[...] opførte, og ere de fleste og beste fra Friderich D[en] Anden og Christian den Fierdes Tider. Hvor haa[rde] de Sædetne endda vare, kan sees deraf, at 16[..] tillodes endog Tvekamp i visse Begivenheder, naa[r]

Krigs-

...ar 16...

i Sles...

...ie.

16...

...ksborg. | p...

† 176...

Frideri...
Konge i D...
mark.
† 1766...

...pen=
...lm,
...chs

Christian V...
Konge i D...
mark.

Krigsretten erkiendte dem for gyldige, og endskiønt Friderich den Tredie forbød dem 1651, giorde Rigsraadet dog denne hans Anordning til intet. Derfore skede jævnlige Tvekampe iblant Officerer. Den sædvanlige Kost bestod endnu i røget og salt Kiød, Flesk og Fisk. Frugter og Haveurter brugtes ikkun lidet, men des mere Specerier. Naar man ret vilde giere sig tilgode, bestod det i stærk tydsk Øl, og i Rhinskvin.

Syvende Tidsrum fra 1660 til nu. Friderich den Tredie benyttede sig vel af den ham overdragne uindskrænkte Magt, baade til Landets Beste og til det kongelige Huses Befæstelse. Friderich opretede en stadig Krigshær af 24000 Mand, lagde en Kopskat paa alle efter deres Stand til at afbetale Giælden med; og belønnede dem som havde hiulpet til det store Værk, og fik Svane da Navn af Erkebisp, den første og sidste af dette Navn hos os siden Reformationen, og Borgemester Nansen blev Præsident; skristligen overgaves den 10 Januarii af de tre Stænder, Adel, Geistlige og Borgere en fuldstændig Act over Affstaaelsen til ham og Arvinger af den uomskrænkte Magt, hvorudi iblant andet bleve giorte Forslag til Bondestandens Forbedring, og Statsraadets Indretning, hvorudi skulde sidde et lige Antal af Adelige og Uadelige, og blev lige saadan Act den 15 August udfærdiget i Norge, hvilket ved alle disse Tildragelser forholdt sig 1661.

K rolig

rolig og stille. Friderich gav Kiøbenhavns Borg[...] store, ja adelige Friheder; afskaffede Rigsraad[...] men lod vedblive de gamle store Æmbeder, som do[...] efterhaanden bleve ophævede, ligesom de dermed beklædde uddøde; indrettede adskillige nye Collegier, hvoriblant høieste Ret, og to Cancellier, eet for Danmark, og Hertugdømmene, og eet for Norge; straffede nogle af Adelen haardt, som Uhlfelt, Kai Lykke og Gunde Rosenkranz, endskiønt de tvende Sidstes Forseelser kunde paa en anden Tid vel have bleven mildere anseete, men nu syntes det fornødent, og var det vel og for at giøre den kongelige Magt æret og frygtet; med hans Søster, den onde Uhlfelts kloge Frue, vilde jeg derimod, at han havde handlet lemfældigere, thi al hendes Forseelse bestod deri, at have elsket sin Mand, og været ham troe og hengivet, men herudi gav han sin Dronning efter, og hun hadede hende af sit gandske Hierte. Videre: han fratog Adelen de kongelige Forlehninger, dog ikkun efterhaanden, ligesom de uddøde, der besadde Forlehningerne, og forvandlede han dem til Amter, hvor de for en vis Besoldning skulde giøre Konge[...] Rede for alle Indkomster, da de derimod forhe[...] havde selv hævet Indkomsterne, imod en vis aarli[...] Afgift, og et Antal Krigsfolk at stille i Marken, na[...] forlangtes. For at dæmpe Hamborgernes for Rige[...]
1664. ne skadelige Handel, blev Altona giort til en Sta[...] og for i en Hast at bebygge og berige den, givet Sa[...]

vittig=

vittigheds Frihed. Konge-Loven lod han forfærdige ved den bekiendte Schumacher, siden kaldet Griffenfeld, hvorved Maaden og Ordenen af Arvefølgen i det kongelige Hus og Regimente fastsættes, og tilligemed at Kongen skulde altid være af den augsborgske Troes Bekiendelse, og maatte ikke skille Riget ved noget af sine Lande, saa og at han er myndig, naar han har fuldendt 13 Aar, men for Resten i alle andre Ting uomskrænket. Det meste heraf havde Erkebisp Svane forhen foreslaaet. Friderich satte ikke alene sine Lande i god Stand indvortes, men han formerede dem endogsaa. Sønderborg, Norborg, og en Del af Øen Ærøe bragte han ved Kiøb til sig, saasom deres Eiere, Hertugerne, vare blevne forgiældede. Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst arvede han tilligemed Hertugen af Gottorp, efter den sidste Greve Anthon Gynther hans Død. Ved General-Admiral Adler, en fød Nordmand af ringe Stand, lod 1667. han Floden forbedre, og anlagde en Galeiflode i Bergen. Han stiftede ogsaa Universitætets Bibliotheqve i Kiøbenhavn, samt det kongelige, thi han var ei alene en Elsker af Lærdom, men endog selv lærd, og var han blevet opdraget hertil, saasom han længe var bestemt til Erkebisp i Bremen, og hans ældre Broder Christian derimod til Konge. Ligeledes var Friderich Stifter af Konstkammeret i Kiøbenhavn. Derimod tvang Nødvendigheden ham til, at lade Sorøe ridderlige Academie undergaae, og blive til en

Skole igien. Under ham blev og Handelen til Guinea først indrettet, og de tvende Fæstninger Christiansborg og Friderichsberg anlagde, hvilken sidste er dog siden faldet i Engellændernes Hænder; ligeledes blev Handelen til Vestindien stiftet. I Anledning af det den engelske Flode anfaldt den hollandske i Bergens Havn, geraadede han i Krig med Engelland, men som dog strax blev dæmpet. Med Hertug Christian Albrecht havde han jævnlige Stridigheder, thi denne stolede paa sin Søster, som var
1667. Enkedronning i Sverrige. Endeligen bleve disse Tvistigheder bilagde til Glykstad, og Hertugen ægtede Kongens Dotter, som er Stammoder til det kongelige svenske og det keiserlige russiske Hus.
1665. Denne Hertug anlagde et Universitæt i Kiel. Kong Friderichs ældste Dotter blev gift med Churfyrst Johan Georg i Saxen, og ved ham Stammoder til det nu værende Churhus, som dog har tabt sin Arveret til den danske Throne, ved at antage den catholske Religion. Friderich havde ogsaa en naturlig Søn, kaldet Gyldenløve, fra hvilken stammer Danneskiold-Laurvig; og denne havde han avlet førend han ægtede sin Dronning Sophia Amalia.

1670. Christian den Femte, Friderich den Tredies Søn, var den første af vore Konger, som regierede ved Arve-Ret. Kongen var god, og en elskværdig Herre. Med Grevinde Samsøe, fød Moth, et deiligt Fruentimmer, avlede han tvende Gyldenløver, hvoraf

Aar.

hvoraf den ældste er Stamfader til Greverne af Dannesciold-Samsøe. Som Konge begik han ingen Feil, uden at han, ved en Sammenrottelse af nogle Hofmænd, lod sig forlede til at skille sig ved Griffenfeld, og sætte ham i ævig Fængsel paa Munkholm, og derved berøvede sig den største Minister, 1676.
Danmark nogensinde har havt, hvilket ogsaa Kongen selv følede, og ofte skal have tilstaaet. For Resten blev baade Krigshæren og Floden sat i en bedre Stand end forhen; den første ved Greve de Roye, og den sidste ved Adler og Span; Lovene forbedrede og forandrede, og saavel Danmark som Norge givet en nye Lovbog, udi hvis Forfatning Griffenfelt og 1683.1687.
Winding udviste den største Flid og Indsigt, hvorvel der var alerede forhen under Friderich den Tredie Aar 1668 giort en hel dansk Lovbog færdig, men som aldrig blev bekiendtgiort. Og disse Love giælde endnu. Hofstaten giorde han prægtigere, og lod opføre de første Opera. Handelen paa Vestindien blev forøget ved fast Erhvervelse af de to Øer St. Thomas og St. Jan; en nye Adel infort, for at veie op imod den Gamle, ved at oprette Grever og Friherrer, og de tvende Ridderordener af Danebrog og Elephanten, hvilken sidste dog egentligen ikkun blev fornyet, saa og ved at give Rangsforordning, hvortil Griffenfeld var Ophavsmand, som derved vilde opvække Ærekierhed og Stræbsomhed, men deraf kan og let opstaae Drift til Forfængelighed og Over-

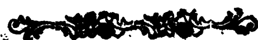
 daad,

daad, Ulyst til Arbeide, og Foragt for Handel og Haandværker, samt Lærdom og Kundskab. Under denne Konge tog Kiøbenhavn meget til i Smukhed, Bygninger og Fasthed; nye Gader bleve anlagde, Palladser opførde, deriblant Charlottenborg, Løgter antændte paa Gaderne, Christianshavn og reformert Kirke bygde, og de Reformerte tilladt offentlig Religions Øvelse; Borkens og Eilersens Collegier stiftede; nye Holm anlagt, saa og nye Værk, til Gavn for Floden, og Befæstning for Havnen. Med Brandenborg holdt Christian nøie Venskab, ligesom hans Fader, og som de Svenske angrebe Brandenborg, saa besluttede Kongen at bække med de sidste, hvorvel imod Griffenfelds Raad, men opmuntret hertil dels ved Meierkrone, vor Gesandt ved Hoffet i Versailles, dels ved Haab igien at erobre Skaane og de andre tabte Lande, og dels af Frygt for Hertug Christian Albrecht, som stedse hældede til de Svenskes Side, og med hvilken man var i Stridigheder, angaaende Arven i Oldenborg og Delmenhorst. Da nu Krigen var besluttet, tog man først for alting

1675. Hertug Christian Albrecht til Fange i Rendsborg ved List, og tvang ham til at indgaae, at overlade Fæstningen Tønningen til Kongen, tilligemed alle sine Soldater, og at afstaae Souverainitæten over Slesvig, samt Rettighed til at udskrive Skatter. Men saa snart det var muligt, begav han sig til Hamborg, og paa-ankede alting, hvorover Kongen lod sløife

Tøn-

Tønningen og hans øvrige Fæstninger. Imod Sverrige blev derpaa Krigen fortsat med foranderlig Skiæbne; til Søes vare de Danske lykkelige, og erholdte ved Øland en stor Seier i Foreening med den hollandske Flode, under Admiral Tromp, thi som de Svenske holdte med Frankerige, Hollands aabenbare Fiende, saa vilde Hollænderne igien giøre dem al mulig Afbræk; men paa Kiøge Bugt erholdte de Danske alene en endnu større Seier under Admiral Niels Juel, ja den største, som vi nogensinde have erholdet til Søes; Floden erobrede ogsaa Øen Gulland. Til Lands derimod blev vel Wismar erobret, som og hele Hertugdømmet Bremen, i Foreening med Bispen af Mynster, Hertugen af Lyneborg og Churfyrsten af Brandenborg, ja og endel af Skaane indtaget, men det meste deraf snart igien forloret, thi den svenske Konge Carl den Ellevte slog i egen Person de Danske ved Halmstad, holdt dem Stangen ved Lund, hvor Christian og selv var tilstæde, og fegtede tapperligen, og overvandt dem ved Landskrone. Vore beleirede ogsaa Malmøe, Gottenborg og Bahus forgiæves, derimod undsatte de Christianstad lykkeligen. Christians nye Yndling, Oberjægermester Hahn, var ved sine umodne Raad megen Aarsag til endel af dette. Gyldenløve indtog derimod med den norske Hær Marstrand, Jemteland, og vandt ved Udevalle. Tilsidst erobrede Christian Rygen, i Foreening med Brandenborg. Men som Frankerige tog

1676. 1677. 1675. 1676. 1677. 1678.

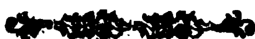

tog sig Sverrige ivrig an, og Kongens Forbundne forlode ham, saa blev han nød til at indgaae Fred
1679. med Frankerige til Fontainebleau, og med Sverrige til Lund, hvorved alle Ting komme i den Stand de havde været for Krigen. Til Bevis paa des større Venskab, giftede den svenske Konge sig med Christians Søster, Ulrica Eleonora, med hvilken han længe havde været forlovet, og blev hun Moder til den navnkundige Carl den Tolvte. Den eeneste Fordel af Krigen var, at Keiseren havde under den tilkiendt Hertugen af Holsten-Pløn den Deel i Oldenborg og Delmenhorst, som Holsten-Gottorp paastod, og at Christian derpaa tilforhandlede sig den. Ved Freden til Fontainebleau var vel Hertug Christian Albrecht igien bleven indsat, og det udi alle sine gamle Rettigheder, men Tvistighederne vedvarede dog imellem ham og Kongen, saa han paa nye maatte
1684. forlade sine Lande, og kom ikke i rolig Besiddelse før
1689. ved Forliget til Altona, men efter hans Død bleve
1694. Tvistighederne med hans Søn Friderich den Fierde
1697. end større, saa at Christian lod med Magt nedrive hans anlagde Skandser, hvorpaa han vendte sig til
1698. Sverrige, og ægtede Carl den Ellevtes Dotter, lod
1699. ogsaa Skandserne paa nye sætte i Stand. Med Hamborg havde Christian ogsaa Stridigheder, angaaende Hyldingen, og tvang han Hertugen af
1693. Zelle til at sløife Ratzeborg, saasom den Fæstning syntes at ligge vore Grændser for nær. For nogen

gammel

gammel Giæld Skyld rykkede han ogsaa ind i Lauenborg og Meklenborg, og imellem ham og den svenske Konge var ofte Mistillid. Uagtet alle disse Uroligheder giorde Kongen dog mange nyttige Anstalter for sit Land, nevnlig Hof- og Borgretten i Kiøbenhavn, samt Rentekammerets bedre Indretning ved Ples, hvilke alle have vedvaret paa den Fod indtil vore Tider, da Struensee forandrede dem, som saa mange andre Ting; Giælden ved Krigen foraarsaget, dens Betaling paa en god og læmpelig Maade, ved samme Plesses Foranstaltninger; Opmaalingen af gandske Danmark, og en nye Matrikel, hvorved alting blev beregnet efter Hartkorn; Politiemester i Kiøbenhavn, samt en Politie-Forordning; Søe- og Land-Commissariatet; et almindelig Maal og Vægt; den norske Berg-Anordning; Landeveienes Opmaaling og Milepæle; Frihed til Jøderne at nedsætte sig i Danmark og Holsten; Befæstningen af Christiansøe, og Christiansten ved Tronhiem, og nye Værker ved Cronborg og Rendsborg; Reisen til Norge, hvor han ikke før havde været, og hans Fader aldrig; 1685.
Hielp sendt den engelske Kong Wilhelm til Irland 1689.
imod den afsatte Kong Jakob, og Keiser Leopold til Ungern imod Tyrken; en viis Toldrulle i Henseende 1692.
til Korn-Handelen; Konst- og Naturalie-Kammerets 1691.
Formerelse, og Brandvæsenet i Kiøbenhavn dets bedre Indretning. Under ham skede ogsaa den Ulykke, at Operahuset og Slottet paa Amalienborg 1689.

opbrændte, hvorved Personer af alle Stænder satte Livet til; Laboratorium paa Christianshavn fløi ogsaa i Luften, og giorde anselig Skade. Geheimeraad Oluf Rosenkranz blev for en Bog han havde skrevet efter Lovens Strænghed behandlet, en Alvorlighed, der kunde i de Tider være nødvendig, da Regierings-formen maatte, som endnu nye, nøie handthæves; thi Sagen var fornemmelig pure historisk, og ikkun lidet politisk. Overhofretten i Norge blev og under denne Konge indrettet. Det af hans Fader oprettede Stats-Collegium ophørede 1676, og blev derimod Geheim-Conseil indført, som vedvarede til 1770, da det ved Struensee blev kuldkastet. Financerne vare ved Kongens Død ikkun i maadelig Stand, thi han efterlod sig en Giæld af 11 Tønder Guld.

1699. Friderich den Fierde, Christian den Femtes Søn, indsaae aldrig saasnart, hvor meget han behøvede at vide, og ikke havde lært, førend han anspændte alle Kræfter for selv at tænke og handle, og blev derved en af vore store Konger. Hans fornemste Styrke bestod i Arbeidsomhed, og i at ville selv see til alle Ting. Financerne satte han derfore i en fortreffelig Stand, og efterlod sig derved tre Millioner Rigsdaler i sit Skatkammer, da han døde, Undersaatterne i god Stand, samt en stor og vel øvet Krigshær, og i Særdeleshed en ypperlig Landmilice, uagtet han havde opført anseelige Bygninger, saasom Fredensborg og Friderichsberg,

og

og Slottet i Kiøbenhavn, ført en prægtig Hofstat, og havt mange Ulykker, helst en elleve Aars tung Krig at gaae igiennem. Derimod maa man og tilstaae, at han lod Floden, fornemmelig i sine sidste Aar, gandske forfalde, saa og at han ikke nok understøttede Videnskaber og Lærdom, hvorimod han meget elskede visse Konster, som Musik, Malerie, at udskiære i Elphenbeen, Have-Videnskab, hvilke derfore ogsaa have fra hans Tid i sær giort anseelig Fremgang. Efter sin Dronning Lovise af Meklenborg hendes Død ægtede han Anna Sophia af Reventlau, ja giorde hende endog til Dronning. Efter hans Fader arvede han Stridighederne med Hertug Friderich, som endeligen brøde ud til aabenbare Krig, i hvilken de Svenske hiulpe Hertugen, ei alene med 4000 Mand, som lagde sig ind i hans Fæstning Tønningen, men Kong Carl den Tolvte selv giorde endog Landgang paa Sieland, og en svensk, engelsk og hollandsk Flode indsluttede Kiøbenhavn til Vands, da en foreenet Hær af Hanoveraner, Lyneborger, Hollændere og Svenske brød paa samme Tid ind i Holsten. Kongens Forbundne derimod, nevnlig Czaren af Moskov, der var for langt borte, og Churfyrsten af Saxen understøttede ham ei saa fuldkommen, som de havde lovet. Herover maatte Friderich indgaae Fred til Travendahl med Hertugen af Holsten, Churfyrsten af Hannover, og Hertugen af Zelle, hvorved 1700.
Hertug Friderich blev indsat i sine gamle Rettigheder,

og

og fik Frihed at anlægge Fæstninger, slutte Forbund rc., og Kongen maatte betale ham 260000 Rdlr.; og hermed havde Krigen Ende, thi de andre Stater havde alene mænget sig i den for Hertugen af Holsten hans Skyld. Efter dette overlod Kongen 8000 Mand i keiserlig Tieneste, og 12000 Mand i Engelsk og Hollandsk for visse Penge-Subsidier, begge Hære at bruge imod Frankerige, og indlagde de sig megen Ære, og bidroge meget til Seiervindingerne ved Hochstædt, Ramilles, Oudenarde og Malplaqvet. Vornedsretigheden ophævede han, men bandt dog Bønderne til Godserne for Soldat Udskrivningens skyld. Hertug Friderich den Fierde i Holsten satte Livet til i Polen
1702. udi Slaget ved Clissov, da han fægtede for sin Svoger Kong Carl imod Polakkerne. Han byggde den forreste Fløi af Gottorp Slot meget smukt op. Hans Broder Christian August, Coadjutor i Lybek, blev Formynder for hans unge Søn Carl Friderich, under Navn af Administrator. Kongen, i Anledning af
1704. sin Reise til Norge, udnævnte Missionairer at gaae til Finmarken, saa og til Trankebar, for at omvende
1706. Hedninger paa begge Stæder. Visse Fortrædeligheder bevægede Kong Friderich til, saasom han derhos nød en dyb Fred, at giøre en Reise til Tydskland og Italien. Underveis sluttede han et hemmeligt Forbund med Kongerne af Polen og Preussen imod Kongen af Sverrige, og saasom denne blev kort derefter aldeles slaget ved Pultava af Russerne, saa brød

Krigen

Krigen strax ud, thi nu syntes Leiligheden at være overmaade beqvem, at indtage Skaane og de andre forlorne Landskaber. Og herpaa tog den længste og vanskeligste Krig, som Danmark nogensinde i de nyere Tider har ført, sin Begyndelse. De Danske ginge ufortøvet til Skaane, og bredede sig ud der, men bleve af den svenske General Stenbuk saaledes slagne ved Helsingborg, at de strax maatte 1710.
begive sig til Sieland igien. Til Søes gik det ogsaa ikkun maadeligt, dog fik Kongens Bundsforvandte Czar Peter derved Leilighed til at bemestre sig de fleste Stader i Lifland og Carelen. Foruden Krigen giorde Pesten ogsaa paa den Tid store Ødelæggelser i Danmark, helst i Kiøbenhavn. Ikke desmindre brød 1711.
Friderich ind i svensk Pommern, og erobrede det gandske, paa Stettin og Stralsund nær, hvilken sidste han forgiæves beleirede. Derimod erobrede han Stade, 1712.
tilligemed begge Hertugdømmene Bremen og Verden, men blev ved Gadebusch aldeles slaget af Stenbuk, som derpaa brød ind i Holsten, og brændte, sig til liden Ære, Altona af, og som han blev forfulgt af Russer, Dan- 1713.
ske og Saxer, saa kastede han sig ind i Tønningen, efter et hemmeligt Forbund sluttet imellem ham og Administratoren af Holsten. Men der blev han strax beleiret, og maatte med 11000 Mand give sig fangen. Kongen tog derpaa Slesvig og Bispedømmet Lybek i Besiddelse, men forlod igien det sidste efter Tønningens Erobring. Siden efter fandt 1714.
man

man der saa vigtige Skrifter om Huset Gottorp dets hemmelige Foreening med Sverrige, at Kongen derpaa erklærede Hertugen, at have forlist sin Andel i det Slesvigske, og foreenede det, som et forbrudt Lehn, med Danmark. Derefter tog han atter Stigtet Lybek i Besiddelse, og som Kong Carl var ubøielig til Fred, saa blev et Forbund imod ham sluttet imellem Danmark, Hannover, Rusland og Preussen; som en Følge heraf afstraadde Friderich
1715. Bremen og Verden til Hannover for en Sum af næsten 9 Tønder Guld. Den danske Admiral Gabel slog en svensk Flode, og Admiral Rabe holdt ogsaa en stor Trefning med de Svenske, som vel ikke var afgiørende, men dog nødde dem til at gaae tilbage til Carlskrone, hvorpaa Rygen og Stralsund fulde i de Danskes, Preussers og Saxers Hænder, og bleve tillige med den Del af Pommern, som ligger Norden for Poene Floden, overladte til Dan-
1716. mark. Efter dette erobrede de Danske ogsaa Vismar, som de sløiféde. Carl faldt derimod ind i Norge, og besatte Christiania, men beleirede Aggershus og Friderichsten forgiæves, thi Borgerne opbrændte selv den under denne Bergfæstning liggende Bye Friderichshald, og den tapre Nordmand Tordenskiold ødelagde den svenske Flottille i Dynekille, og spilte derved de Svenskes Feldtog for det følgende Aar. Den Russiske Czar Peter kom efter Aftale til Kiøbenhavn, for at giøre Landgang paa Skaane,

tillige

tillige med Kongen, men der opkom Uvillie imellem dem, saa at han reiste bort, uden at foretage noget, og siden voxede Koldsindigheden alt mere og mere. Derimod tog Engelland, fornærmet af Carl, dansk Partie, og indsluttede med en Flode de svenske 1717.
Havne. Tordenskiold derimod anfaldt forgiæves Gottenborg og Stromstad. Til Rytteriets bedre Indretning giorde Kongen en fortreffelig Anstalt, ved at legge det ind paa visse ham tilhørende Godser, hvorved Hestene stedse holdtes i god Stand. En stor Vandflod odelagde en anseelig Del af det Slesvigske paa Vestsiden. Kong Carl faldt atter ind i Norge, og beleirede Friderichsten; havde ogsaa 1718.
erobret den, dersom han ikke var bleven uventeligen ihielskudt ved en Kugle fra Fæstningen, som man mener. Strax derpaa ophævede de Svenske Beleiringen, og droge hiem. En anden svensk Hær, som var faldet ind i det Tronhiemske, vendte ogsaa hiem, men forfros for største Delen paa Tydals Fiældene, 1719.
saa at omtrænt 4000 Mand satte Livet til. Carls Søster Ulrica Eleonore besteg derpaa den svenske Throne, og Adelen med de andre Stænder, udarmede ved den langvarige Krig, toge Leiligheden i Agt at indskrænke den kongelige Magt. Noget efter erobrede Tordenskiold Marstrand. Endeligen blev ved Fransk, og fornemmeligen Engelsk Mellemhandling, Fred sluttet til Fredensborg, hvorved Danmark bekom af Sverrige 6 Tønder Guld, Told

af

1720. af de svenske Skibe, og lovede aldrig at hielpe Hertugen til at faae det Slesvigske igien, hvilket Kongen derpaa beholdt under Garantie af Engelland og Frankerige. Holsten derimod gav han strax tilbage til Hertug Carl Friderich, som derpaa tog sin Residentse i Kiel, hvorefter denne Linie nu kaldtes den Holsten-Kielske, og som dog vedblev at protestere imod Tabet af det Slesvigske, og som han noget efter trolovede sig med Czar Peters Dotter Anna, som han siden ægtede, saa begyndte han at blive en farlig Naboe, og maatte Kongen aarligen, saa længe Peter og hans Gemalinde Catharina levede, sende en Flode i Østersøen, for at passe paa, som og et Par gange blev understøttet af en engelsk Flode. Sin øvrige Tid levede Kong Friderich i Fred, og har efterladt den som en Regel til sine Eftermænd. I denne Fredstid anlagde han Weisenhuset i Kiøbenhavn, 240 Skoler paa sine Gods til at underviise Bønderbørn i Christendommen, sluttede sin Kronprinds Christians Ægteforbindelse med Prindsesse
1721. Sophia Magdalena af Brandenborg-Culmbach, stiftede Handelen paa Grønland, og en Mission til at omvende Hedningerne der, tog Grevskabet Ranzau
1726. i Besiddelse, efterat den sidste Greve havde ladet sin Broder myrde; oprettede Søeassurance-Compagniet, og viste stor Omsorg for sine Undersaatter, da Kiø-
1728. benhavn ved en forskrækkelig Ildebrand blev hiemsøgt. Christian August, Bisp i Lybek, og forrige Administrator

strator af de holstenske Lande døde, og hans Søn 1726.
Carl blev Bisp efter ham, men døde strax derpaa, 1727.
hvorpaa dennes Broder Adolph Friderich blev Bisp.
Hertugen af Holsten mistede sin Gemalinde Anna, 1728.
og derved sin beste Støtte, saa nu havde Danmark intet at befrygte for ham. Det er mærkeligt, at denne store Kong Friderich den Fierde har ei giort nær saa mange Indretninger og Forandringer, som endel andre Konger, hvilket kom deraf, at han forud overlagde alle Ting vel. Man maa og forundre sig over, at Landet var i den Velstand under ham, uagtet alle de store Vanhæld, og at der da vare mange færre Manufacturer end siden. Hertil bidrog vel de fremmede Subsidier meget, men fornemmelig den vise Bestyrelse af Landets Indkomster, og den liden Yppighed, som da herskede, thi en Minister kunde da tractere med sex Retter Mad. Det nytter lidet at forarbeide mere i Landet end forhen, naar dog langt mere føres ind, end nogensinde tilforn.

Christian den Siette, Friderich den Fierdes 1730.
Søn, steg paa Thronen efter sin Faders Død i Odense. Afskaffede strax Landmilicen, hvis Lige vi aldrig siden have faaet, men oprettede den dog selv igien noget efter, og blev da hver Bonde paa nye forbundet til at blive paa Herremandens Gods; mange af sin Faders Yndlinger, Ministre og Betientere forafskedigede han, som det gemenligen pleier at gaae; derfore blev ogsaa Enkedronningen Anna Sophia henvist til

Clausholm i Jylland. Det af hans Fader opbygte Slot i Kiøbenhavn lod han og nedrive, og opføre et andet langt prægtigere i stædet, kaldet Christiansborg. Floden satte han paa en bedre Fod, ja paa den beste den nogensinde har været, og det efter Forslag og ved Raad og Daad af Grev Danneschiold og Admiral Suhm. En bedre Maade at bygge Skibe paa blev ogsaa indført ved Constructeur Bendstrup, som dog noget efter ved Bagvaskelse faldt i Unaade, og blev sat i Kiøbenhavns Castel, men dog ei længe efter derfra udeladt. Med nyttig Bekostning lod han i Kiøbenhavn indrette en Dokke efter Grev Danneskiolds Forslag; og ligeledes bygde han med stor Bekostning for sin Dronnings Skyld Slottet Hirschholm. Han indførde mange Manufacturer, saavel af Klæde- som Silkevarer, og understøttede dem med Penge; oprettede Banqven, Brandasseurance-Compagniet og Søeasseurance-Compagniet i Kiøbenhavn, de adelige Frøkenklostere eller Stigter Vemmeltoft og Vallø; Videnskabernes Sælskab i Kiøbenhavn, Gymnasium i Altona; gav en nye og bedre Skole-Forordning; forandrede ved Forordning af 1735, efter Stadtholder Ranzaus Forslag, den forrige om Kornhandelen, som havde staaet fra 1691; bygde Palladset i Roskilde; udvidede Marmor-Værkerne i Norge, saa og det ostindiske Compagnie, ved at anlegge Handelen i China; tillod det vestindiske Compagnie at kiøbe Øen St. Croix af de Franske, til hvilken Øe Kiøbenhavn

vigtig-

vigtigste Handel nu gaaer; indførte Confirmationen, den herligste Anordning til Ungdommens Undervisning i Christendommen, ligesom han i Almindelighed frem for nogen Konge, ikke engang Christian den Tredie undtagen, tog sig Religionen an, lod trykke utallige danske Bibler, og holdt strængt over Sæderne og Gudsfrygt, givende dog derhos al mulig Samvittigheds Frihed, saa at man maa tilstaae, at den udvortes Tugt har udi hans Tid meget forbedret sig, hvorvel det ei heller kan nægtes, at jo mange Sværmere og Hyklere misbrugte dette Kongens Sindelav, og opvakte adskillig Urolighed i den danske Kirke, som ei heller lidet blev vedligeholdt ved nogle alt for ivrige Geistlige. Ligeledes foranstaltede han, at mange Skoler bleve opførte paa Proprietair-Godsene. Hvor fredelig end denne Konge var, saa sendte han dog engang Keiseren 6000 Mand til Hielp, og havde Stridigheder med Hamborg, Holland, Hannover og Sverrige. Med det sidste Rige i Anledning af et ikke ugrundet Haab han havde, at hans Kronprinds skulde blive Thronfølger i Sverrige. Imod Slutningen kom Kongen i nogen Giæld, og efterlod sig en Skyld af nogle Millioner Rigsdaler. I hans Tid døde Hertug Carl Friderich af 1739. Holsten, og hans Søn Carl Peter Ulrich kom efter ham. Bispen af Lybek, Adolph Friderich, blev valgt 1743. til Thronfølger i Sverrige, og blev siden Konge der efter Friderich den Førstes Død.

Friderich den Femte, Christian den Siette Søn, sørgede strax for at sætte Financerne paa Fod igien, og beskikkede derover Geheimeraad Thot til Præses i Rentekammeret, ved hvis gode og sparsommelige Indretninger Giælden ogsaa næsten blev afbetalt; men de paafølgende Rustninger og andre Omstændigheder giorde, at den igien tog til, saa den ved Kongens Død var voxet til 26 Millioner Rigsdaler. Thot blev ogsaa vel understøttet af da værende Minister i Conseillet, Grev Schulin, ved hvis alt for
1750. tilige Død Danmark giorde et virkeligt Tab. Denne Konge stiftede Ridder-Akademiet i Sorøe, det danske Theatrum, Friderichs Hospital i Kiøbenhavn, den botaniske Hauge, det almindelige Handels-Compagnie, som dog aldrig er kommet i nogen ret Stand, og ligeledes det Marokkanske og Afrikanske Compagnie, hvilke begge ere ophævede, udvidede Handelen paa Middelhavet, og sluttede til den Ende Fred med de barbariske Republiqver, tilkiøbte sig den Del af Øen Ærøe, som Hertugen af Glyksborg eiede, byggede den prægtige Friderichstad i Kiøbenhavn, hvor hans Kobber Billede til Hest blev paa det asiatiske Compagnies Bekostning opreist, anlagde en Galeiflode ved Stavern, nu Friderichsværn i Norge, lod ved en Commission afgiøre Grændserne imellem Norge og Sverrige, søgte med Bekostning at bringe Island i Stand, som dog ikke lykkedes, oprettede Maler- og Billedhugger-Akademiet, som har havt en god Indflydelse

flydelse paa vore Haandværkere, og været til stor Nytte, gav Handelen paa Colonierne i Vestindien frie for alle Undersaatter, ved at udkiøbe Compagniet med 22 Tønder Guld, og er denne Handel for nærværende Tid Kiøbenhavns beste, befordrede ved Grev Lynar Stilstanden til Kloster-Seven imellem den 1757.
allierede og franske Krigshær, hvorved man kan sige, at Tydskland blev reddet fra Undergang. Hederne i Jylland, som udgiøre en stor Strækning, søgte han at lade beboe og oprødde, men nød ikke al den forønskte Fremgang herudi. Til Arabien sendte han et Selskab af lærde Mænd, for at udvide den menneskelige Kundskab. Hertugdømmet Pløn tog han i Besiddelse, da den sidste Hertug Friderich Carl var død, og det efter et Fordrag imellem dem, i Følge hvilket 1761.
Kongen skulde betale Hertugens anseelige Giæld, og noget vist til Enke-Hertuginden, Prindsesserne og de andre Prindser af den kongel. Linie i det holstenske Hus. For Urolighedernes Skyld i Tydskland maatte han i nogle Aar holde en Krigshær i Holsten, og en Flode i Søen, ja fordoble alt dette, da Hertug Carl Peter Ulrich af Holsten besteg den russiske Throne, under Navn af Peter den Tredie, til hvis Arving og Storfyrste han for længe siden var bleven erklæret af sin Moster, Keiserinde Elisabet. Denne Herre brændte af Had og Hævn imod Danmark. Men just da en farlig og blodig Krig forestod, blev han uformodent- 1762.
ligen afsat, og hans Gemalinde Catharina besteg

Thronen, og kort efter døde han. Med hende havde det dog nær ogsaa kommet til Vidtløftighed, angaaende Formynderskabet for den unge Hertug og Storfyrst Paul, men alting blev bilagt i Mindelighed. For at betale den store Gield Kongen i Anledning af disse Udrustninger og ved andre Omstændigheder var kommet i, blev en almindelig Kopskat lagt paa alle Undersaatter, saaledes, at den eene skulde give lige saa meget som den anden, som foraarsagede en liden Opstand i Bergen, der dog strax blev stillet. Under denne Konge blev og det Tronhiemske Selskab stiftet, som nu fører Navn af det Norske Videnskabers Sælskab, saa og det danske Ager-Akademie i Flensborg indrettet af Provst Lyders. Med Hertugen af Augustenborg forligede han sig, angaaende den Plønske Arv, og overlod til ham og mandlige Arvinger 4 Gods. Kong Friderich var tvende gange gift. Først med Lovise, en Dotter af Georg den Anden, Konge i Storbrittannien; hun er Moder til

1751. vor nu regierende allernaadigste Konge Christian den Syvende, til Sophia Magdalena, gift med Kong Gustav den Tredie i Sverrige, en Søn af Kong Adolph Friderich, til Wilhelmine Caroline, gift med Wilhelm, den ældste Arveprinds i Hessen, og til Lovise, gift med Prinds Carl af Hessen, Stadtholder i Slesvig-Holsten; og ere disse tvende sidste Prindsesser Mødre til en talrig Slægt. Anden gang blev Kong Friderich gift med Juliane Maria, Prindsesse

af

Aar.

af Brunsvig-Lyneborg, Moder til Arveprinds Friderich, og vor nu levende dyrebare Enkedronning. Kong Friderich døde den 14 Januarii 1766.

Enhver haver endnu i frisk Minde, hvad der haver tildraget sig under vor nu regierende Konge, hvorfore det ikke behøves her at beskrives. Dog kan jeg ikke undlade at berøre dette, nevnlig at de langvarige Stridigheder med det holstenske Hus ere nu bragte til Ende, ved det Hertug Paul Petrovitz, Storfyrste af Rusland, haver gandske overladt til Kongen sin Andel i det Holstenske, imod at Kongen igien haver overladt ham Oldenborg og Delmenhorst, hvilke han haver skiænket til Friderich August, Bisp i Lybek, og Prinds af det holstenske Hus, en Søn af Christian August, paa den Maade, at Keiseren haver ophøiet disse Grevskaber til Hertugdømmer. For at bringe dette Forlig til Ende, haver vor Arveprinds Friderich ved en overmaade stor Ædelmodighed afstaaet den Ret han havde i Tiden til Stigtet Lybek, som Coadjutor, og overladt det til Peter Friderich Vilhelm, en Søn af Bispen. Den fornemste Grund til denne for Danmark saa lykkelige Forandring har den berømte Minister Hartvig Ernst Greve af Bernstorf lagt. De Uordener, som ved ufornuftige og ildesindede Personer havde indsueget sig, bleve den 17 Januarii 1772 lykkeligen dæmpede, saa snart Kongen var bleven underretter herom ved sin Moder Dronning Juliane Marie, og Broder Arve- 1773.

 prinds

prinds Friderich. For Resten vil jeg, i Henseende til denne Konge, henvise til det første og mindre Udtog, 1775. leggende alene til, at den nu afdøde Dronning Caroline Mathilde, fød Prindsesse af Storbrittannien, har i Ægteskab med Hs. Majestæt fød ham Kronprinds Friderich den 28 Januarii 1768, og Prindsesse Lovise Augusta den 7 Julii 1771.

Nu staaer ikkun tilbage, at betragte Tilstanden i dette Tidsrum.

I. Regieringsform.

Da Kongerne nu ere eenevolds, saa de ikke ere bundne ved nogle Regler eller Forskrifter, undtagen dem, som de almindelige guddommelige og mennoskelige Love give, saa og ved Kongeloven, udi hvilken ingen Konge kan forandre noget, saa udkræve dog Tingene, at der maa være en vis Orden og Gang, hvorover og Kongerne have fastsat den, og afvige ikke letteligen fra den, undtagen den yderste Nød tvinger dem dertil, og derfore lade de ved visse Collegier udøve deres Befalinger, og holde over Lovene. De fornemste Collegier ere: 1) Det geheime Statsraad, hvorudi Kongen selv præsiderer, og under ham hans Broder Prinds Friderich, og bestaaer det desuden for nærværende Tid af fire Raads-Lemmer, som ere Ministre, og de øverste i de andre Collegier. Dette Collegium er ikke alene for Rigerne, men ogsaa for Fyrstendømmene. Det haver en almindelig Opsigt over alle Ting, alt hvad som angaaer Statssager,

Krig,

Krig, Fred, og Rigets almindelige Bestyring afgiøres og overlægges der. 2) Høieste Ret, i hvilket Kongen selv eengang om Aaret præsiderer; bestaaer af mange Lemmer. Der afgiøres uden Appel alle Processer Danmark og Norge vedkommende. 3) Det danske Cancellie, som besørger alt hvad der angaaer Danmark og Norge, i Henseende til Embeder, Værdigheder, Justitien, Benaadinger, og hvad som vedkommer det borgerlige Væsen. 4) Det tydske Cancellie besørger det samme i Henseende til Hertugdømmene. 5) De udenlandske Sagers Departement, som har een Minister med fem Sekretairer under sig, og hvorhen alle de fremmede Gesandteres Beretninger sendes. 6) Generalitæts- og Commissariats-Collegium, som bestyrer alle Krigs-Sager til Lands, og bestaaer af fire Deputerede, og er ellers inddelt i visse Departements og Contoirer. 7) Det norske Generalitæts- og Commissariats-Collegium, som er oppe i Norge, og maa referere til det næst foregaaende. 8) Finanz-Collegium bestaaer af to Deputerede og endel Contoirer, og udfærdiger Befaling til alle Penges Udbetaling, som skeer i det saa kaldte Zahlkammer. 9) Rentekammeret bestaaer af tre Deputerede, otte Committerede, og mange Contoirer, og besørger alt hvad der angaaer Kongens Indkomster, og hvad dermed haver Samfund i alle Kongens Lande, undtagen hvad 10) det Vestindiske Guineiske Rente- og General-Toldkammer har med

at

at giøre, nevnlig det hele Toldvæsen i alle Landene, og alt hvad som angaaer de vestindiske Colonier, samt Island, Grønland og Færøe, og bestaaer af tre Deputerede, tre Committerede, og adskillige Contoirer. 11) Oeconomie- og Commerce-Collegium, bestaaer af sex Deputerede, to Committerede og en deel Contoirer, og har med de Ting at giøre, som dets Navn betegner. 12) Bergværks-Directorium bestaaer fornemmelig af tre Deputerede og tre Committerede, og har en almindelig Opsigt med de norske Bergværker. 13) Over-Skatte-Directionen bestaaer af ni Medlemmer, og har med Extraskatten at giøre, saa og med Statens Giælds Afbetaling, staaer og for Mønten, Banqven &c., hvilken sidste forhen tilhørte Particuliere, men er nu i Kongens Hænder. 14) Skatkammeret bestaaer af visse Deputerede og Assessorer, og et bestæmt til at udbetale Pensioner, og ved Besparelser at samle en Skat for Staten til fornøden Tilfælde. 15) Admiralitæts- og Commissariats-Collegium har fem Deputerede og mange Contoirer, og bestyrer Søemagten, tilligemed Holmens Chef, fire Eqvipagemestere, og Takkelmesteren. 16) General-Postamtet har sine fire Directeurer, og nogle Departements og Contoirer. Alle disse Collegier ere i Kiøbenhavn, undtagen det syvende. I Hertugdømmene har Prinds Carl af Hessen, som er Stadtholder, Overopsigt i alle borgerlige Sager. I Gottorp er for Hertugdømmet Slesvig

en

en Overret, fornemmelig i Henseende til Processer, men som dog ogsaa har meget med Cancellie- og Cameral-Sager at giøre, og bestaaer af mange Lemmer. I Glykstad en Lands-Regiering af 10 Raad, som har samme Forretninger for Holsten, som næst foregaaende Collegium for Slesvig. I Kiel et Rentekammer af tre Lemmer, og et General-Lands- og Oeconomie-Directorium af fire Lemmer. Grevskabet Ranzau har for sig en Appellations-Ret, bestaaende af fem Lemmer. Saavel Rigerne som Hertugdømmerne ere delte i mange Amter, hvoraf hvert gemeenligen har sin Amtmand, som bestyrer Tingene der, men i mange Maader staaer under Statsraadet, Cancellierne og Rentekammeret, og derfore jævnligen maa føre Brevverling med dem og de andre Collegier. Rigerne ere ogsaa inddelte i Stigter, hvilke begribe mange Amter i sig, og hvoraf hvert har sin Stigtamtmand, som har Opsigt med Stæderne i sit Stigt, og desuden forvalter eet eller flere Amter. Danmark og Norge have hver sin egen Lovbog, hvortil kommer en stor Mængde Forordninger og Rescripter yngere end Lovene. I Slesvig giælde Valdemar den Andens jydske Lov, Landrets-Ordningen, og adskillige Sædvaner og Bye-Retter; og i Holsten de Romerske og Tydske Love, samt Sædvaner, Juristernes Responsa, og maa alle Processer der, naar de gaae over 1000 Guldgylden, der omtrent beløbe sig til 1250 Rdlr., appelleres til den keiserlige Kammer-

Ret

Ret i Wetzlar. Ditmarsken har sin egen Land-Ret. I Herskabet Pinneberg og Staden Altona maa appelleres til Wetzlar, naar Hoved-Summen er over 400 Rigsdaler, og i Grevskabet Ranzau, naar den er over 500 Guldgylden, eller 625 Rigsdaler. Island har sin egen Lovbog, og bestyres af en Stigtamtmand, en Amtmand, en Landfoged, som hæver Indkomsterne, to Laugmænd, som dømme i Processer, og 21 Sysselmænd, hvilke ere de samme, som Herredsfogder i Danmark. Adelen i Danmark bestaaer i Grever, Baroner, og Adel; de besidde alle anseelige Privilegier, og de tvende første have deres eget Birk, hvorudi Processer dømmes, og stævnes de lige ind for høieste Ret. Den holstenske Adel har endnu større Friheder, som hørende til Tydskland, og den Slesvigske ligeledes, hvilket kommer af den nøie Forbindelse Slesvig og Holsten have i saa lang Tid staaet i samme. Kiøbenhavns Borgere ere alle Adel siden 1660, og kunne derover besidde Gods med adelige Friheder, hvilket ogsaa enhver kan, der besidder en vis Titel. Men hvor meget end Kongen er eenevolds, saa dog, da han som en Christen og et Menneske erkiender og bør erkiende de guddommelige, og naturlige og almindelige menneskelige Love over sig, saa tillader han endog, at Processer maa føres imod ham selv, og er det ei siælden, at han taber dem; han lader og gemenligen alle Ting gaae igiennem Collegierne, og kommer hel

siælden

skælden imellem med et Magtsprog; herover ere og Undersaatterne vante til ei at ansee ham for en Herre, men for en Fader, og herved ville vi ønske, at det maa blive bestandig.

II. Religionen

Er i Henseende til Læren i samme Stand, som i forrige Periodo, og endnu den Evangelisk-Lutherske. Imidlertid har dog Tidens Længde, en mere oplyst og philosophisk Tænkemaade, og de saa kaldte pietistiske Stridigheder, som vare under Christian den Siette, giort, at man nu viser sig mere fordragelig imod fremmede Religioners Bekiendere, og dem, der tænke anderledes end vi. I Fridericia, Friderichsstad og Altona, ja i Kiøbenhavn selv have alle Christne Forsamlinger Frihed at have deres Dyrkelse, nogle med mere, andre med mindre Høitidelighed. Herrenhuterne have faaet et Sted i det Slesvigske. I Grønland og paa vore vestindiske Colonier omvende de sit Hedninger, og giort megen baade aandelig og verdslig Nytte. Jøder findes overalt i Danmark og Fyrstendømmene. I Norge taales derimod ingen Jøder, og ingen Religion tilstædes der offentlig Gudsdyrkelse, uden den herskende alene. Menighederne vælge nu ei mere deres Præster, men enten Kongen, eller Proprietairer, naar ikkun faa Sogne undtages. I Danmark besørges de geistlige Sager ved sex Bisper, i Norge

ved fire, i Island ved to, og i Hertugdømmiene ved een, som kaldes General-Superintendent, hvilket vel og egentligen skulde være de andres Navn, men det gamle Bispe-Navn beholder dog Overhaand, ja bruges af Kongerne selv i deres Forordninger. General-Kirkeinspections-Collegium i Kiøbenhavn hár og i visse Ting en almindelig Opsigt med geistlige Sager.

III. Videnskaber

Have lige saavel her, som i andre Lande tiltaget, dog ei i Forhold med endel af dem, og ei heller i Forhold med den Kundskab, som vi i visse Dele havde i foregaaende Periode. Det er klart, at det latinske og grækiske Sprog ere nu meget mindre bekiendte end forhen, at vor Adels Kundskab haver ei alene deri mærkeligen aftaget, men endog i mange andre Ting, hvorvel Adelen haver paa nogen Tid igien faaet god Smag paa Videnskaber, hvis Forfald yttrede sig mest under Friderich den Fierde, thi under Christian den Femte levede endel af vore største Mænd. Theologien har temmeligen bevaret sin gamle Ære hos os, og den hellige Philologie lover os en behagelig Udsigt. Molds, Lintrups, Botsaks, Brunsmans, Placettes, Worms, Trellunds, Woldikes og Rosenstands Navne bør ihukommes. Det franske Sprog er begyndt at komme i fuld Brug siden Christian den Femtes Tid; til Selskab, Poli-

tiqve er det nu umiskeligt. For lærde Mænd er derimod Engelsk næsten mere nødvendigt, et Sprog, der alt for meget forsømmes hos os. I Philosophien have vi ei giort meget, i det mindste ingen havt, som haver udvidet dens Grændser. Medicinen, i det mindste den lærde Del deraf, som havde havt den store Thomas Bartholin, og ei mindre Ole Borch, faldt gandske under Friderich den Fierde, nu reiser den igien Hovedet i Veiret. Det juridiske Studium begyndte ved Høier, under Christian den Siette, at tiltage, og har siden voxet anseeligen. De mathematiske Studeringer synes mig derimod at drives noget mindre end i forrige Tider; Rømer, Horrebow og Kraft ere de største, vi i dette Sæculo have havt. Naturhistorien dyrkedes under Friderich den Femte med stor Iver, og udmærkede Pontoppidan og Gunnerus sig i sær, har og endnu sine berømmelige Dyrkere. Vort Sprog fik en anden Skikkelse ved Holberg, og har giort endnu langt større Fremgang ved den Purhed Langebek førte ind i det, og ved det til Smagens og de skiønne Videnskabers Forbedring oprettede Selskab i Kiøbenhavn. Fædernelandets Historie har stedse havt sine Dyrkere, men de største i denne Periode, en Bartholin, en Torfæus, en Gram, en Langebek veie alle de Foregaaende op. Arnas har ved sine Samlinger af islandske Manuskripter erhvervet sig et æwigt Navn, og sat vore tilkommende Historici i Stand til at giøre mere, end deres Formænd. Norge har ved Stiftelsen af

det Norske Videnskabers Selskab faaet en nye Glands, og et nyt Liv, for hvilket det maa takke den udødelige Bisp Gunnerus. Dets gamle Skalderaand er bleven opvakt ved Tullin, og det er paa Spor at kappes med Europæ fornemste Digterfolk. I Bergen er bleven oprettet et Seminarium, for at lære Mathematiqven og det franske Sprog. Universitætet Kiel har altid havt berømte Theologer, en Kortholts, en Zum-Feldes Navne ere nok for at vise dette; og nu sættes det i Stand til at giøre de beste tydske Universitæter Palmen stridig. Holsten har desuden i denne Periode havt adskillige lærde Mænd, en Marqvard Gude, en Major, en Arpe, en Reinboth, en Møller. Island har havt, og har endnu sine gode Poeter og Antiqvarier. Med alt dette er det dog langt fra, at Læselysten og den gode Smag er vidt udbredet hos os. Naar Kiøbenhavn fratages, sælges hel faa gode danske Bøger; Norge tager endda de fleste. Konsterne have mærkeligen tiltaget under Friderich den Femte, helst Maler- og Billedhuggerkonsten, hvilket maa fornemmeligen tilskrives det udi disse Konster oprettede Akademie.

IV. Krigsmagten

Var til Lands under Friderich den Fierde paa den høieste Spidse, saavel i Henseende til Krigsfolkenes Mængde, som Godhed, men siden har den

smaaeli-

smaaeligen aftaget indtil i vore Tider; dog er den norske Krigshær bleven sat i bedre Stand end tilforn, ved den udødelige Feltmarskalk Arnold. Floden kom under Christian den Siette i saadan Stand og Orden, at den deri, hvorvel ikke i Størrelse, eller Skibes Mængde, kan byde, hvilket Folks Flode det skal være, Spidsen.

V. Agerdyrkning.

Flere Jorder dyrkes nu end forhen, helst i Norge, i det mindste siden den sorte Død. Den jydske Studehandel haver derimod aftaget. I Kiøbenhavn er stiftet et Landhusholdnings-Sælskab, som, uagtet uoverstigelige Hindringer, arbeider ei uden Nytte til Landets Beste, og haver alerede opvakt dens værdige Iver hos Nordmanden, at stifte ligedanne Sælskaber, hvorvel mindre, paa Søndmøer, Inderøen, Jedderen, og i Bergen. Det Norske Videnskabers Sælskab er og ved Prinds Friderichs Gavmildhed sat i Stand til at opmuntre de Norske ved Belønninger til Agerdyrkningens Forbedring. Men ligesom Agerdyrkning forbedres, saa tage Skovene derimod af i Norge, thi de ere aldrig blevne slettere behandlede i det sidste Rige, end siden den Tid der

komme Forstbetientere; og dog ere Skove saa umistelige i disse kolde Lande.

VI. Handel

Har i visse Henseender taget til, nevnlig den til udenlandske Stæder, i det mindste seile vi nu til flere Lande end forhen, hvorimod den Indenlandske haver taget af, i det ringeste ere alle vore danske Kiøbstæder i en kiendelig Aftagelse. Bergens og Tronhiems Handel tage af, Altona derimod voxer til. Island er til denne Dag ei ret bleven nyttet, Fiskeriet have vi tilladt Fremmede at bemægtige sig, hvilket man har Aarsag at haabe, nu at ville blive hindret ved de Anstalter, som giøres til Fiskeriets Opkomst. Det samme maa siges om Finmarkens Handel, og det hele norske Fiskerie. Øresunds Told tager meget til, ved det de Fremmedes Seilads paa Østersøen forøges. Saasom Norges Naturproducter ere ikkun nu i maadelig Pris og Afsætning, saa er bemeldte Rige i nogen Aftagelse i Henseende til sin Handel. Det Kongsbergske Sølvværk har savnet alt for meget sin Stuckenbroek, en af de værdigste og største Fremmede disse Riger have havt. Christian den Siette stiftede vore Manufacturer, de voxte under Friderich den Femte, hvorfore ogsaa Kiøbenhavn var 1752 i sin største Flor, og havde de fleste Indvaanere; siden toge de smaaeligen af, men

finge

finge et Hierteslød, da Struensee var Minister; nu reise de sig noget igien, men der vil Tid til inden den Hovedfeil rettes, at de ere alle anlagde i Kiøbenhavn. Banqven har befordret Rørelse, Credit, Jordegodsernes Priser, men ogsaa giort alle Ting dyre, og ved de een Rigsdalers Bancosedler drevet Dyrheden til det høieste. Men den deraf følgende Overdaad, skadeligere end alt, har forarmet Landet, skruet Lagien op til en uendelig Høide, og jaget al vor rede Mønt bort. Velsignede af Gud skiænkede Kornaar, og en større Sparsomhed iblant Folket, tvunget dertil ved Nødvendighed, give dog igien Haab om bedre Tider, ja Forsmag derpaa.

VII. Sæder.

Religion og Kundskab ere bedre hos os end hos vore Forfædre, naar vi gaae noget langt tilbage i Tiden; Sæderne ere og blevne mere slebne, men ere de oprigtigere, ere vi mere dydige, mere Patrioter end vore Formænd? Det er Eder, I Unge, jeg taler til, lader Eder ikke henrive af Sæculi fordærvede Exempler, og Foragt for Guds Ord. I ere Landets Haab, af Eder venter det i Tiden Hielp, Trøst og Ære; I skulle blive dets Lærere, dets Ledere. Elsker det over al Verdens Rigdom, og lader den afskyelige Tanke aldrig oprinde i Eders Siæl, at berige Eder paa dets Bekostning, eller ved Eders

Medbor-

Medborgeres Armod, om end den beste Leilighed gaves Eder. Anvender derfore Eders Ungdoms Tid vel, og beflitter Eder paa Dyd og sand Gudsfrygt, tillige med det I lære Videnskaber; elsker Eders Fædreneland over alle Ting, og hvad er Eders Fædreneland? alle Kongens Lande, Danmark, Norge, Holsten og Island, intet undtagen; lad den daarlige Forskiæl imellem at være Dansk, Norsk, Holstensk ophøre; vel er der nogen Forskiæl imellem Eders Sprog, men Gud forstaaer Eder alle, een Konge behersker Eder alle; frygter Gud, ærer Kongen.

